

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПРИВАТНИЙ ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ
«ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА АКАДЕМІЯ ІВАНА ЗОЛОТОУСТОГО»

Факультет богословських і гуманітарних наук

Кафедра богослов'я

УДК 271.4(477.86)-773-9 «1946/1989» Н56

НЕСТОР Ілля Вікторович

**РОЗВИТОК СТАНИСЛАВІВСЬКОЇ ЄПАРХІЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ
ЦЕРКВИ В ПЕРІОД ПІДПІЛЛЯ (1946–1989)**

Магістерська дипломна робота
на здобуття освітнього ступеня магістра
за освітньо-професійної програми «Богослов'я»
спеціальності 041 «Богослов'я»

Науковий керівник:
Каськів Олег Володимирович,
доктор наук з богослов'я, доцент,
професор кафедри богослов'я

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	3
ВСТУП.....	5
 РОЗДІЛ 1. СТАНИСЛАВІВСЬКА ЄПАРХІЯ В ПЕРІОД СТАЛІНСЬКИХ РЕПРЕСІЙ (1940-ПОЧАТОК 1950-Х РР.).....	9
1.1. Посилення тиску влади на УГКЦ у 1944-1946 рр.	9
1.2. Переслідування греко-католиків напередодні проведення Львівського собору 1946 р.....	14
1.3. Львівський собор 1946 р. та його наслідки.....	23
1.4. Пасторальна діяльність духовенства, та чернецтва в зазначений період.	26
РОЗДІЛ 2. СТАНИСЛАВСЬКА ЄПАРХІЯ В ПЕРІОД (1950-1970 Р.).....	35
2.1. Пасторальна діяльність духовенства та чернецтва 1950-1970 р.....	36
2.2. Утиски у пасторальній діяльності духовенства.....	49
РОЗДІЛ 3. СТАНИСЛАВСЬКА ЄПАРХІЯ В ПЕРІОД (1971-1989 р).....	56
3.1. Пасторальна діяльність духовенства та чернецтва в період 1971-1989 рр.....	57
3.2. Перестройка як один із елементів полегшення пасторального життя.	65
3.3. Роль єпископів Івано-Франківської єпархії в легалізації Української Греко-Католицької Церкви.....	68
 ВИСНОВКИ	80
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	85

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

BBC	British Broadcasting Corporation – Британська телерадіомовна корпорація
вул.	вулиця
ГКЦ	Греко-Католицька Церква
ЗУНР	Західноукраїнська Народна Республіка
КДБ	Комітет державної безпеки
КзУКЦ	Комітет захисту Української Католицької Церкви
кін.	кінець
КК УРСР	Кримінальний Кодекс Української Радянської Соціалістичної Республіки
км	кілометр
крб	карбованці
м.	місто
млн	мільйон
НКВС	Народний комісаріат внутрішніх справ
НРУ	Народний Рух України
о.	отець
ОУН	Організація українських націоналістів
поч.	початок
Преосв.	преосвященний
р.	рік
РНК	Рада народних комісарів
РПЦ	російська православна церква
рр.	роки
РСРК	Рада у Справах Релігій і Культів
РСРПЦ	Рада у справах Російської православної церкви

с.	сторінка
Св.	святий
СКВУ	Світовий Конгрес Вільних Українців
СРСР	Союз Радянських Соціалістичних Республік
ст.	стаття
ст.	століття
т. д.	і так далі
т. зв.	так званих
тис.	тисяча
УГКЦ	Українська Греко-Католицька Церква
УГС	Українська Гельсінська Спілка
УНО	Українська національна обнова
УНР	Українська Народна Республіка
УПА	Українська Повстанська Армія
УПЦ	Українська Православна Церква
ЦК КРПС	Центральний Комітет Комуністичної партії Радянського Союзу

ВСТУП

Актуальність. Після встановлення радянської влади в західноукраїнських землях для Української греко-католицької церкви розпочався один з найважчих періодів в її історії. Тоталітарний устрій держави, пропагування атеїстичного світогляду, репресії та переслідування духовенства, залякування вірних – реалії державно-церковних відносин у СРСР другої половини ХХ ст. Перехід на православ'я супроводжувався прямим силовим тиском. Першим етапом боротьби проти УГКЦ став збір органами держбезпеки компрометуючого матеріалу на греко-католицьке духовенство, який мав стати підґрунтям для ліквідаційної кампанії. Початок відкритого наступу на Церкву загалом та Станиславівську єпархію зокрема відбувся у квітні 1945 р. після арештів єпископату. Кульмінаційним актом насильницького підпорядкування УГКЦ російському православ'ю став ініційований владою Львівський церковний псевдособор 1946 р., який офіційно мав завершити боротьбу з греко-католиками, декларуючи рішення про «самоліквідацію» Церкви і «добровільне возз'єднання» галицьких парафій з РПЦ. Однак Собор не став моментом рішучого повороту духовенства і вірних єпархії до православ'я, а тільки одним з етапів ліквідації УГКЦ. Застосовуючи арешти, ув'язнення і депортацію греко-католицького кліру, влада обмежила легальну діяльність УГКЦ. Однак остаточно ліквідувати греко-католицькі осередки на теренах єпархії їй не вдалося. Більшість священиків, які юридично влилися в структуру РПЦ, вважали свій перехід у православну віру простою формальністю і надалі продовжували виконувати свою душпастирську діяльність, дотримуючись греко-католицького обряду, зберігаючи вірність Папі Римському. Дослідження історії Станиславівської єпархії УГКЦ в 1946–1989 рр. також актуалізоване через недостатність висвітлення цієї проблематики в сучасній історичній науці. Незважаючи на наявність наукових праць з вивчення історії підпільної Церкви, питання особливостей ліквідації релігійних осередків у межах єпархії, їхнє

функціонування в нелегальних умовах, роль духовенства і мирян у процесі легалізації УГКЦ до сьогодні комплексно не досліджено. Наукове осмислення історичного розвитку церковно-релігійної інституції у період нелегального існування доповнить загальну історію УГКЦ. Таким чином, висвітлення історії духовенства, чернецтва і мирян на території єпархії у другій половині XX ст., особливості їх діяльності в умовах переслідування, взаємостосунки з владою є актуальною науковою проблемою.

Ця магістерська дипломна робота, присвячена проблемі «розвитку Станіславівської Єпархії Греко-Католицької церкви в період підпілля (1946–1989)» виконується в рамках комплексної теми науково-дослідної роботи кафедри богослов'я, науково-дослідного інституту родини і капеланства та науково-дослідного інституту канонічного права: «Християнська віра в Бога – парадигма духовних сил людини в кризових ситуаціях сучасного українського соціуму», термін виконання з 01.10.2022 року по 30.09.2025 року (затвердженої рішенням Вченої ради Академії, протокол № 2 від 15.09.2022 року).

Об'єктом роботи є Станіславівська єпархія в період (1940-поч. 1989- кін. рр.)

Предметом роботи є здійснити всесторонній аналіз Станіславівської єпархії в період сталінських репресій (1940-початок 1950-х рр.), функціонування підпільної Станіславівської єпархії та діяльність її архієреїв в період підпілля УГКЦ, переслідування греко-католиків напередодні та під час проведення Львівського собору 1946 р., Львівський собор 1946 р. та його наслідки, пасторальна діяльність духовенства, та чернецтва в зазначений період, Станіславська Єпархія в період (1950-1970 р.), пасторальна діяльність духовенства та чернецтва 1950-1970 р., утиски у пасторальній діяльності духовенства, Станіславська єпархія в період (1971-1989 р), Пасторальна діяльність духовенства та чернецтва в період 1971-1989 р., перестройка як один з елементів із елементів полегшення пасторального життя, Роль єпископів Івано-Франківської єпархії в легалізації Української Греко-Католицької Церкви.

Мета дослідження: в контексті підпілля УГКЦ висвітлити розвиток Станіславівської Єпархії в 1946 – 1989 рр.

Завданням дослідження є:

- дослідити стан Станіславівської єпархії в часі її підпільного функціонування;
- розкрити Станіславівська єпархія в період сталінських репресій (1940-початок 1950-х рр.);
- виокремити переслідування греко-католиків напередодні та під час проведення Львівського собору 1946 р;
- проаналізувати Львівський собор 1946 р. та його наслідки;
- описати пасторальну діяльність духовенства, та чернецтва в зазначений період;
- дослідити Станіславську єпархію в період 1950-1970 рр;
- проаналізувати пасторальну діяльність духовенства та чернецтва 1950-1970 р;
- описати утиски у пасторальній діяльності духовенства;
- дослідити Станіславську єпархію в період 1971-1989 рр;
- виокремити пасторальну діяльність духовенства та чернецтва в період 1971-1989 р;
- описати період «Перестройки» як одного із елементів полегшення пасторального життя;
- розкрити роль єпископів Івано-Франківської єпархії в легалізації Української Греко-Католицької Церкви.

Хронологічні межі дослідження: охоплюють період підпілля УГКЦ з 1946 до 1989 рр. розкриття історичного контексту Станіславівської єпархії.

Географічні межі дослідження: охоплюють територію колишньої Станіславівської єпархії.

Методологічну основу складають наукові принципи об'єктивності та історизму, а також загальнонаукові методи – аналізу і синтезу, індукції та дедукції, систематизації, узагальнення та класифікації, конкретно-наукові методи – хронологічний, діяхронний (періодизації), порівняльно-історичний, мікроісторичного аналізу, біографістики та усної історії; міждисциплінарні

методи – статистичний, системно-структурного та структурно-функціонального аналізу тощо.

Наукова новизна магістерської роботи полягає у комплексному, детальному, багатогранному висвітленні даної теми. Уперше джерельна база дослідження складається виключно із українських джерел. Науковий результат розширює та доповнює відомі теоретичні та практичні положення, щодо висвітлення даної теми.

Практичне значення роботи полягає в тому, що вміщені в ній емпіричний матеріал, узагальнення, положення, висновки та рекомендації можуть бути використані у лекційних курсах з дисциплін «Основи християнської етики», «Історія християнства в Україні», «Історія України», «Історичне краєзнавство» та «Релігієзнавство», при написанні навчально-методичних посібників, спеціальних праць (монографій, наукових статей, дисертаційних досліджень на здобуття наукових ступенів доктора філософії та доктора наук, дипломних робіт за ОР бакалавра та магістра) з історії УГКЦ періоду ХХ – початку ХХІ ст., а також будуть корисними для курсів катехизації та недільних шкіл при парафіях УГКЦ, при розробці екскурсійних турів і паломницьких подорожей до духовних центрів Івано-Франківської архієпархії та митрополії УГКЦ.

Апробацію результатів дослідження здійснено під час обговорення результатів підготовки магістерських дипломних робіт на засіданнях кафедри богослов'я та кафедри соціально-гуманітарних дисциплін у 2023-2024 роках , а також на різних наукових конференціях

Структура роботи. Магістерська робота складається із переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів, дев'ять підрозділів, висновків та списку використаних джерел (всього 83 позиції) Основний зміст висвітлено на 70 сторінках, загальний обсяг роботи становить 93 сторінки.

РОЗДІЛ 1

СТАНИСЛАВІВСЬКА ЄПАРХІЯ В ПЕРІОД СТАЛІНСЬКИХ РЕПРЕСІЙ (1940-ПОЧАТОК 1950-Х РР.)

Закінчення Другої світової війни та прихід радянської влади призвели до розвитку в Західній Україні комуністично-атеїстичної диктатури, яка розпочала ідеологічну «чистку» суспільства та війну проти релігії. Починаючи з початку 1940 р., органи НКВС систематично працювали над ослабленням і розколом церкви як організації, застосовуючи політику тиску, репресій і шантажу проти духовенства з метою залякування і підпорядкування своєму контролю представників греко-католицького духовенства. Незважаючи на певні здобутки, влада не змогла повністю контролювати УГКЦ, ліквідувати її соціальну силу та підпорядкувати греко-католиків Московському патріархату Російської православної церкви. Широкомасштабна операція знищення УГКЦ на Станиславівщині розпочалася в ніч на 12 квітня 1945 р., коли станиславівський єпископ-ординарій Григорій Хомишин та його помічник єпископ Іван Лятишевський, а також велика кількість священиків і церковних діячів загинули у 1945 р. були ув'язнені. Кульмінацією руйнування греко-католицьких релігійних центрів у Станиславівській єпархії став Львівський собор 8-10 березня 1946 р.¹.

1.1. Посилення тиску влади на УГКЦ у 1944-1946 рр.

З відновленням радянської влади розпочався свіжий, масштабний процес радянізації: будь-які громадські інституції, які протистояли фундаменту

¹ Гавриш І. В. Станиславівська єпархія Української греко-католицької церкви у період підпілля (1946–1989 рр.). Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дис. зд. наук. ст. за спец. 07.00.01 «Історія України». – ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» МОН України, 2011. С. 3-4.

тоталітарної держави та не відповідали її жорстоким планам, були переконливо й безжально ліквідовані. Військово-політичне керівництво «совєтів» вдавалося до дій, які неминуче призвели до нещастя та протистояння серед галичан навіть у сфері культури та духовності, які завжди були сприйнятливими для місцевого населення².

Оскільки політика комуністичної держави щодо церкви та релігії загалом змінилася протягом перших кількох місяців відновленої більшовицької влади, змінилося й ставлення до УГКЦ. Ієрархія Московського Патріархату Російської Православної Церкви, яка раніше була майже знищена радянськими каральними організаціями, була значною мірою відбудована ще в 1943 р. «з ласки Сталіна»³. 4 вересня за пропозицією Й. Сталіна в Кремлі відбулося засідання керівництва Московського Патріархату, яке підтвердило повне визнання РПЦ і підтримку її політичним і державним керівництвом Радянського Союзу її патріотичної позиції протягом всієї війни. РСРПЦ була створена для координації державної релігійної політики та забезпечення зв'язку між керівництвом країни та ієрархією РПЦ. З метою побудови штатів обласних відділів РСДРП за допомогою секретних кадрів органів державної безпеки головою Ради було призначено полковника НКВС Г. Карпова. РСРК був створений у травні 1944 р. Основною метою було, звичайно, відродження релігії в СРСР, яке Сталін розпочав у роки війни. Але насправді це було використання церкви та її незаперечної влади над населенням для реалізації радянських прагматичних політичних та ідеологічних цілей як всередині держави, так і за її межами⁴.

З липня по вересень 1944 р. на західноукраїнських теренах активно проводили оперативну діяльність місцеві війська НКВС під керівництвом С. Каріна. Для цього проекту були ретельно досліджені дані про діяльність УГКЦ та її лідерів під час нацистської окупації. Документи партійно-каральних груп свідчать про те, що працівники держбезпеки досліджували діяльність ряду

² Гоян Я.В. Львівський псевдо-собор 1946 року: історичні обставини та сучасні оцінки. Івано-Франківськ, 2023. С. 44.

³ Сердюк Н. Репресії органів НКВС-НКДБ щодо УГКЦ. Ліквідація УГКЦ (1939-1946). Документи радянських органів державної безпеки. Київ: ПП Сергійчук М.І., 2006. Т.1. С.5-56.

⁴ Сергійчук В.І. Нескорена Церква. Подвижництво греко-католиків України в боротьбі за віру і державу / В.І.Сергійчук. Київ: Дніпро, 2001. С. 76.

представників українського духовенства та інтелігенції за допомогою різноманітних методів⁵.

З початку 1943 р. НКВС запровадив Інструкцію про роботу з релігійними організаціями на звільненій території. Ця Інструкція вимагала від усіх працівників релігійних закладів, незалежно від віросповідання, під час окупації стати на облік в НКВС. Деякі люди вважалися активними колабораціоністами і, можливо, агентами нацистських загарбників, особливо із Західної України. Після 1944 р. греко-католицькі священники майже ніколи не були арештовані чи затримані органами держбезпеки. Взимку 1945 р. у зовнішній політиці відбулося чимало серйозних подій, які мали великий вплив на настрої населення західноукраїнських теренів⁶.

Питання післявоєнних кордонів Польщі було остаточно вирішено на Ялтинській конференції 1945 року, на якій зібралися лідери основних держав, що входили до антигітлерівського альянсу. Проте бажання багатьох прихильників УГКЦ, щоб Галичина залишилася в колишніх польських межах, не були здійснені. Згідно з радянсько-польськими домовленостями, у 1944 році польське та українське населення було агресивно депортовано з прикордонних районів, що позбавило УГКЦ значної соціальної підтримки⁷. Газети та радіостанції активно розгорнули антикатолицьку кампанію, до якої приєдналася Російська Православна Церква під проводом нещодавно обраного Патріарха Алексія⁸. Будучи главою радянського керівництва, Сталін і Молотов на початку 1945 року агресивно підтримували політику, яка надала Російській православній церкві більшу роль у боротьбі з католицизмом і поверненні православних до православ'я. Призначення ієрархів та інші кадрові питання всередині церкви вирішувалися Радою у справах РПЦ у взаємодії з партійними органами. Церковні

⁵ Андрухів І.О. Релігійне життя на Прикарпатті: 1944 – 1990 роки. Історико-правовий аналіз. ІваноФранківськ, [б.в.], 2004. С. 165.

⁶ Гоян Я.В. Львівський псевдо-собор 1946 року: історичні обставини та сучасні оцінки. Івано-Франківськ, 2023. С. 51.

⁷ Там само. С. 51-52.

⁸ Сердюк Н. Репресії органів НКВС-НКДБ щодо УГКЦ. Ліквідація УГКЦ (1939-1946). Документи радянських органів державної безпеки. Київ: ПП Сергійчук М.І., 2006. Т.1. С.5-56.

установи зазнали агресивного впливу з боку органів держбезпеки, які направили туди свій персонал⁹.

На початку лютого було затверджено розроблений наркомом С. Савченко план широкомасштабних оперативних заходів проти УГКЦ, спрямованих на практичне знищення храму¹⁰. Стратегія передбачала різноманітні дії, як-от арешт священників, пов'язаних із повстанським рухом, компрометацію та підлив верхівки УГКЦ та використання інших оперативних стратегій. Особливу увагу було приділено організаційним заходам, зокрема виявленню греко-католицьких священників, які підтримують ідею приєднання до РПЦ, створенню греко-католицької ініціативної групи для проведення кампанії приєднання, примушенню Г. Костельника до очолити рух, направленню делегації від ініціативи. групи до Московського Патріархату та Православного Екзарха РПЦ в Україні для обговорення умов приєднання¹¹.

Інструкцію № 58 — об'ємний десятисторінковий машинописний документ із викладенням плану знищення УГКЦ — Г. Карпов подав Сталіну, Молотову та Берії 15 березня 1945 р. Сталін ознайомився з текстом і 17 березня запропонував: резолюцію про її затвердження. Ознайомившись зі змістом документу, виявляється, що в ньому розглядалися майже всі аспекти плану ліквідації УГКЦ, створеного НКВС УРСР і поданого на затвердження наркому В. Меркулову в лютому 1945 р. Наведені відомості дають змогу зробити висновок: що для придушення УГКЦ була повна колаборація між організаціями, які проводили репресії, і тими, що впроваджували держ. політики в релігійній сфері.¹²

Агресивна кампанія держави проти Церкви розпочалася 8 квітня 1945 року, коли в журналі «Вільна Україна» (Львів) з'явилася ефектна стаття відомого прозаїка і публіциста Ярослава Галана. Під час публікації нарису використовувався псевдонім Володимир Росович. ГКЦ автор звинуватив у співпраці з німецько-фашистськими загарбниками, залишенні українського

⁹ Білас І.Г. Репресивно-каральна система в Україні. 1917-1953: Суспільнополітичний та історико-правовий аналіз. Кн.2: документи і матеріали. Київ: Либідь Військо України, 1994. С. 98.

¹⁰

¹¹ Ліквідація УГКЦ (1939-1946): документи радянських органів державної безпеки Київ.: ПП Сергійчук М.І., 2006. Т.2. С. 355.

¹² Андрухів І.О. Релігійне життя на Прикарпатті: 1944 – 1990 роки. Історико-правовий аналіз. Івано-Франківськ, [б.в.], 2004. С. 114.

народу та зв'язках з ОУН/УПА. У підтримці фашистської окупації звинувачували й його наступників митрополита А. Шептицького та Й. Сліпого¹³. Увечері 12 квітня 1945 року всі єпископи УГКЦ, які тоді перебували на території УРСР, були взяті під варту органами держбезпеки. Так було заарештовано єпископів Г. Хомишина, М. Будку, М. Чарнецького та І. Лятишевського разом із митрополитом Ю. Сліпим. Управління НКВД СРСР передало інструкцію № 53 до республіканських органів після того, як увесь єпископат УГКЦ був арештований і ув'язнений. У цьому наказі наголошувалося на необхідності активізації агентурної роботи Ватикану та просування ідеї поєднання православ'я і католицизму. Згідно з радянською пропагандою, орден ще раз підкреслив роль греко-католицького духовенства. Москва переконала регіональні відділи НКВС Західної України взяти активну участь у справі просування католицького духовенства та його прихильників¹⁴.

Антирелігійна програма Радянського Союзу включала ліквідацію УГКЦ як ключовий елемент. Після визволення західноукраїнських територій з-під німецького контролю комуністичний уряд розпочав агресивні дії для придушення УГКЦ та її впливу на національно-визвольну боротьбу. Щоб з'ясувати стосунки церковних діячів з німецько-фашистськими загарбниками та формуваннями ОУН/УПА, НКВС залучало до цього розслідування значні кошти та проводило широку оперативну та агентурну діяльність. Церковна структура внаслідок цих зусиль стала серйозно нестабільною, що призвело до арешту та ув'язнення вищого керівництва УГКЦ¹⁵. Комуністичний уряд хотів підірвати духовенство УГКЦ і за допомогою пропаганди послабити його опозицію. Застосовуючи ідеологічні стратегії, уряд намагався протидіяти владі церкви над населенням і просувати ідею возз'єднання православ'я та католицизму. Спроби режиму розгромити УГКЦ, незважаючи на всі зусилля, не призвели до повного розпаду Церкви. Щоб зберегти свою ідентичність і віру, УГКЦ продовжувала

¹³ Білас І.Г. Репресивно-каральна система в Україні. 1917-1953: Суспільнополітичний та історико-правовий аналіз. Кн.2: документи і матеріали. Київ: Либідь Військо України, 1994. С. 154.

¹⁴ Ліквідація УГКЦ (1939-1946): документи радянських органів державної безпеки Київ.: ПП Сергійчук М.І., 2006. Т.2. С. 559-560.

¹⁵ Гоян Я.В. Львівський псевдо-собор 1946 року: історичні обставини та сучасні оцінки. Івано-Франківськ, 2023. С. 56.

свою діяльність у підпіллі. Знищення УГКЦ стало розділом в історії Церкви, який продемонстрував стійкість і силу духу українських вірян¹⁶.

1.2. Переслідування греко-католиків напередодні проведення Львівського собору 1946 р.

Упродовж століть Українська Греко-Католицька Церква мала значний вплив на суспільно-політичне та національно-культурне життя Східної Галичини. Він слугував генератором історичної пам'яті та національної свідомості серед галицьких українців, а також протидією асиміляційному порядку денному Варшави. Церква має душпастирську місію, морально-виховну відповідальність, володіє великою кількістю культурних структур, видавництв, книгарень і бібліотек. Вона самостійно видавала чотири десятки періодичних видань і часописів, має широку мережу церковних братств і релігійних товариств, мала значний вплив на масові культурно-освітні товариства Галичини, зокрема «Просвіту», «Пласт», «Рідну школу», «Сільський Господар» та ін.¹⁷. УГКЦ сприяла зростанню українського підприємництва, становленню національних господарсько-промислових, банківських, господарсько-музейних установ, а також благодійницькій та меценатській діяльності. Його велична споруда включала 127 монастирів і чернечих будинків, 4440 церков і каплиць, п'ять духовних семінарій, дві духовні школи і 3040 парафій, які об'єднували 4,3 мільйона християн. У 1939 році в Церкві було 10 єпископів, 2950 священиків, 520 ієромонахів, 1090 черниць, 540 студентів-богословів.¹⁸

Маючи 20 деканатів, Станиславівська єпархія була однією з інституцій-членів УГКЦ. Станиславівським єпископом з 1904 р. служив доктор богословських наук Григорій Хомишин. В очолюваній ним церкві та релігійній

¹⁶ Гоян Я.В. Львівський псевдо-собор 1946 року: історичні обставини та сучасні оцінки. Івано-Франківськ, 2023. С. 57.

¹⁷ Гавриш І. В. Станиславівська єпархія Української греко-католицької церкви у період підпілля (1946–1989 рр.). Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дис. зд. наук. ст. за спец. 07.00.01 «Історія України». – ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» МОН України, 2011. С. 64

¹⁸ Марчук В. Церква, духовність, нація. Українська Греко-Католицька Церква в суспільному житті України ХХ ст. Івано-Франківськ. 2004. С. 197.

організації станом на 1938 р. була 421 парафія, 531 пастор, 886 церков і понад мільйон прибічників. Іоанна Золотоустого вшанували Теологічний ліцей і духовний заклад у Станіславові. Друга світова війна почалася 1 вересня 1939 року, коли гітлерівська Німеччина напала на Польщу. Незабаром після цього Радянський Союз завоював Західну Україну, створивши нове політичне та ідеологічне середовище в цьому регіоні. Нинішній радянський акт націоналізував церковні та монастирські маєтки, відокремив церкву від держави, заборонив релігійне навчання в школах. Крім того, було закрито навчальні заклади УГКЦ, зокрема духовні семінарії, духовну академію та наукові інститути. Крім того, було затримано кілька священиків¹⁹.

Радянські спецслужби проводили активну роботу з вербування оперативників серед духовенства. На підставі інформації про діяльність клерикальної партії «Українська національна віднова» (УНО) на Станіславщині з 1932 по 1939 рр., до якої брали безпосередню участь владика Г. Хомишин та адвокат О. Назарук, НКВС Станіславської області розпочало оперативна справа («розробка») у листопаді 1939 р. під кодовою назвою «Чума». Виправданням відкриття справи у відповідному інформаційному звіті стало те, що першочерговою метою програмної діяльності УНО була боротьба за селянські маси шляхом їх інтеграції в релігійне громадське товариство «Скала» та утримання їх осторонь від революційної боротьби²⁰. Таким чином, релігійні лідери та представники української «націоналістичної» інтелігенції, які, як повідомляється, займалися агітацією проти радянської влади та комуністичного руху, розглядалися офіцерами НКВС як загроза радянському суспільному порядку. У цьому випадку, крім Г. Хомишина, НКВС було повідомлено про настоятеля монастиря в Станіславі Йосифа Лучинського, підозрюваного у зв'язках з націоналістичним підпіллям, а також багатьох інших священиків Станіславівської єпархії²¹.

¹⁹ Марчук В. Українська Греко-Католицька Церква. Історичний нарис. Івано-Франківськ: Плай, 2001. С. 72.

²⁰ Гавриш І. В. Станіславівська єпархія Української греко-католицької церкви у період підпілля (1946–1989 рр.). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дис. зд. наук. ст. за спец. 07.00.01 «Історія України». – ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» МОН України, 2011. С. 65

²¹ Ліквідація УГКЦ (1939–1946): документи радянських органів державної безпеки: у 2 т. Т. 1 / КНУ імені Т.Г.Шевченка, Центр українознавства; Інститут історії України НАН України, Відділ по розробці архівів ВУЧКГПУ-НКВС-КГБ; Державний архів Служби безпеки України. Київ: П. П. Сергійчук М. І., 2006. С. 58-60.

«План оперативних заходів НКВС УРСР щодо греко-католицької церкви в західних областях УРСР» був затверджений наркомом внутрішніх справ УРСР Л. Берією 11 січня 1941 р. включав оперативно-розвідувальні заходи, спрямовані на «розрив уніатської церкви та підрив її діяльності».²² Для виконання завдання план передбачав такі дії: «1) створити розкол всередині Уніатської Церкви, використовуючи конфлікти, які вже існували між прихильниками так званого західного і східного обряду; нанесення шкоди діячам уніатської церкви в очах віруючих шляхом оприлюднення відомостей про... порушення канонічного права та зловживання у справах управління церковним майном; Ватикан і створення «незалежної» уніатської церкви; 4) організація православного духовенства для боротьби за приєднання уніатів до православної церкви»²³.

УГКЦ зіткнулася з додатковими викликами, коли 22 червня 1941 р. спалахнув німецько-радянський конфлікт. Єпископ Г. Хомишин писав А. Шептицькому 2 і 14 вересня того ж року, зазначаючи, що Станиславівська єпархія не дуже постраждала в першу чергу. місяць війни, коли було спалено лише дві церкви та загинуло з різних причин 34 священики. Одночасно німецький уряд повернув собі частину землі та більшість релігійних споруд, конфіскованих Радами²⁴.

«Почалася нова доба в житті Державної Соборної Самостійної України», — писав Митрополит А. Шептицький у пастирській промові до вірних 1 липня 1941 р. Як Голова Краєвого Управління Західних Областей України дякуємо п. Ярослав Стецько. Ми очікуємо від встановленої Ним адміністрації розумного, справедливого керівництва, яке братиме до уваги потреби та добробут кожного жителя нашого регіону, незалежно від його соціально-економічного статусу, релігії чи національності²⁵.

²² Гавриш І. В. Станиславівська єпархія Української греко-католицької церкви у період підпілля (1946–1989 рр.). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дис. зд. наук. ст. за спец. 07.00.01 «Історія України». – ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» МОН України, 2011. С. 66.

²³ Ліквідація УГКЦ (1939–1946): документи радянських органів державної безпеки: у 2 т. Т. 1 / КНУ імені Т.Г.Шевченка, Центр українознавства; Інститут історії України НАН України, Відділ по розробці архівів ВУЧКГПУ-НКВС-КГБ; Державний архів Служби безпеки України. Київ: П. П. Сергійчук М. І., 2006. С. 100-101.

²⁴ Андрухів І., Лисенко О., Пилипів І. Станіславська (Івано-Франківська) єпархія УГКЦ крізь призму століть: історико-релігійний аспект. Надвірна: ЗАТ «Надвірнянська друкарня», 2010. С. 230

²⁵ Шептицький А. Пастирські послання 1939–1944 рр.: у 4 т. Львів: Артос, 2010. Т. 3. 8. С. 116.

«Всі, хто чує себе українцем і хоче працювати для добра України, нехай забудуть про всяку партійну незгоду, нехай в єдності й згоді працюють над відбудовою нашого економічного і культурного життя, яке так сильно знищили більшовики, – написав митрополит Андрей у пастирському листі до вірян і духовенства 5 липня²⁶.

Владика Г. Хомишин у пастирському листі від 6 липня високо оцінив створення незалежної держави: «Благословляю Українську суверенну державу. Не зважаючи на релігійні, національні чи соціальні відмінності, щиро дякую Всевишньому Богу за те, що Він почув наші благальні молитви і благайте його, щоб українська держава, заснована на Божому законі, дарувала щастя, достаток і мирне існування всім її громадянам»²⁷. У багатьох містах і селах Галичини відбулися багатолюдні заходи з проведенням урочистих молебнів, в яких активну участь взяли греко-католицькі священники Станиславівської єпархії²⁸.

Після повернення радянської влади на Західну Україну влітку 1944 р. на завершальному етапі німецько-радянської війни розпочався остаточний процес ліквідації УГКЦ²⁹. У перші місяці після вигнання німецьких окупантів органи держбезпеки не вдавалися до надто різких заходів і до кінця 1944 р. репресії проти греко-католицького духовенства не набрали помітних масштабів. Однак незаперечним є факт недовіри влади до духовенства УГКЦ, який підтверджується тотальним збором інформації та оперативним вивченням священників органами держбезпеки³⁰.

Для переходу греко-католиків у православ'я необхідно було вирішити організаційні та канонічні проблеми діяльності церковних установ. У зв'язку з цим створення та діяльність ініціативних організацій, які виступали за розрив з Ватиканом і повернення до православ'я, були предметом пильної уваги з боку уряду. Разом із фактичним процесом ліквідації профспілки значну роль у цьому

²⁶ Шептицький А. Пастирські послання 1939–1944 рр.: у 4 т. Львів: Артос, 2010. Т. 3. 8. С. 119.

²⁷ Пастирські листи Князів Церкви у велику хвилину // Самостійна Україна. Станиславів, 10 липня 1941 р. С. 1.

²⁸ Гавриш І. В. Станиславівська єпархія Української греко-католицької церкви у період підпілля (1946–1989 рр.). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дис. зд. наук. ст. за спец. 07.00.01 «Історія України». – ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» МОН України, 2011. С. 68.

²⁹ Там само. С. 68–69.

³⁰ Ліквідація УГКЦ (1939–1946): документи радянських органів державної безпеки: у 2 т. Т. 1 / КНУ імені Т.Г.Шевченка, Центр українознавства; Інститут історії України НАН України, Відділ по розробці архівів ВУЧКГПУ-НКВС-КГБ; Державний архів Служби безпеки України. Київ: П. П. Сергійчук М. І., 2006. С. 14–15.

процесі відіграли люди, відповідальні за планування цих реформ³¹. План Карпова передбачав створення групи греко-католицьких священників, які взяли на себе відповідальність за повернення вірних і духовенства до православ'я. Костельник та інші священники створюють всередині уніатської церкви ініціативну групу, яка має намір розійтися з Ватиканом і закликати греко-католицьке духовенство приєднатися до православ'я³².

Таким шляхом йшли і органи державної безпеки, партійно-державні органи. Співробітники держбезпеки визнали, що керівник Ініціативної групи має бути помітною особою в середовищі уніатського духовенства. Після ретельного розслідування зупинили свій вибір на Гавриїлі Костельнику, оскільки вважали, що він міг би зібрати разом велику групу парафіян і духовенства. Окрім душпастирських обов'язків, Костельник також займався науковою та просвітницькою діяльністю. Він очолював кафедру філософії у Львівській богословській академії, захистивши кандидатську дисертацію з богослов'я, мав значний досвід як у філософії, так і в теології. Його вважали добрим пастирем і оратором. Його підтримали й інші лідери УГКЦ, зокрема митрополит Андрій Шептицький. Але для співробітників держбезпеки вирішальними були відкрита неприязнь Костельника до Ватикану та його просування ідеї автономної української церкви³³.

Але часто Ініціативній групі не вдавалося підписати священників, які були готові вільно переходити на православ'я. Радянська влада розуміла, що одними благаннями греко-католицьке духовенство не схилити до об'єднання. У цьому контексті влада вирішила вдаватися до шантажу та загальних репресій, які виявилися значно ефективнішими у впливі на священників, аніж палкі зауваження Ініціативної групи³⁴.

У результаті роботи по «возз'єднанню» УГКЦ з РПЦ Уповноважений Ради у справах релігійних культів при РНК СРСР по УРСР П. Вільховий станом на 19

³¹ Гоян Я.В. Львівський псевдо-собор 1946 року: історичні обставини та сучасні оцінки. Івано-Франківськ, 2023. С. 58.

³² Там само. С. 58-59.

³³ Білас І.Г. Репресивно-каральна система в Україні. 1917-1953: Суспільнополітичний та історико-правовий аналіз. Кн.2: документи і матеріали. Київ: Либідь Військо України, 1994. С. 209.

³⁴ Гоян Я.В. Львівський псевдо-собор 1946 року: історичні обставини та сучасні оцінки. Івано-Франківськ, 2023. С. 61.

січня 1946 р. виділив три групи греко-католицьких священників. Перша група, яка складала більшість серед духовенства, повністю визнавала правильність лінії на «возз'єднання». Зокрема, на конференції духовенства Снятинського деканату Станіславської області із 11 присутніх отців за резолюцію про «возз'єднання» проголосувало 10 священників³⁵. Відмовився від голосування тільки декан І. Оренчук заявивши, що «моя совість не дозволяє цього робити». Друга група священників займала вичікувальну позицію, покладаючи остаточне рішення на собор, який мав бути скликаний ініціативною групою. До третьої групи увійшли священники-монахи василіани, редemptористи і студити, деякі отці, які прийняли celibат, а також працівники митрополії, капітули і ординаріата. Про їхню позицію уповноважений не надає жодної інформації, але ми припускаємо, що третя група категорично була проти акції «возз'єднання»³⁶. Двадцять п'ятого січня 1945 р. заступник начальника управління НКДС по Станіславській області полковник Павленко просив санкції на арешт грекокатолицьких священників М. Сингалевича та П. Слугоцького, яких звинувачували у співпраці з німецькими окупантами, підтримці ОУН та активній боротьбі проти радянської влади³⁷.

Можна погодитися з деякими вченими, що прийняття «Інструкції № 58», створеної головою РСРНК Г. Карповим і санкціонованої Й. Сталіним 17 березня 1945 р., поклало початок широкій кампанії радянського уряду з розформування УГКЦ. Цей документ містить докладні вказівки щодо розпуску Церкви. Зокрема, пропонувалося створити ініціативний комітет, до обов'язків якого входило оголосити про розкол з Ватиканом і координувати перехід уніатського духовенства на православ'я³⁸. «Обнова» та її філія «Нова Зоря» розгорнули

³⁵ Гавриш І. В. Станіславівська єпархія Української греко-католицької церкви у період підпілля (1946–1989 рр.). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дис. зд. наук. ст. за спец. 07.00.01 «Історія України». – ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» МОН України, 2011. С. 69.

³⁶ Гавриш І. В. Станіславівська єпархія Української греко-католицької церкви у період підпілля (1946–1989 рр.). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дис. зд. наук. ст. за спец. 07.00.01 «Історія України». – ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» МОН України, 2011. С. 70

³⁷ Ліквідація УГКЦ (1939–1946): документи радянських органів державної безпеки: у 2 т. Т. 1 / КНУ імені Т.Г.Шевченка, Центр українознавства; Інститут історії України НАН України, Відділ по розробці архівів ВУЧКГПУ-НКВС-КГБ; Державний архів Служби безпеки України. Київ: П. П. Сергійчук М. І., 2006. С. 307-310.

³⁸ Концур-Карабінович Н. Греко-католицька церква. Початки підпілля. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2011. С. 103-105.

бурхливі антирадянські та наклепницькі кампанії, закликаючи українців підтримати польську владу³⁹.

Під час окупації Станіславщини Григорій Хомишин, як і більшість підпорядкованих йому уніатських священиків, зустрічав німецьких загарбників як «визволителів», підтримував їхню політику, закликав населення до допомоги окупантам. Його також звинуватили в активній співпраці з німецькими окупантами та підтримці незалежної держави, проголошеної українськими націоналістами. Водночас Хомишин закликав населення активно підтримувати Українську Самостійну Державу, яку створили українські націоналісти»⁴⁰. Єпископа-ординарія Станіславівського Григорія Хомишина та його помічника єпископа Івана Лятишевського, єпископів Микиту Будку та Миколая Чарнецького, митрополита УГКЦ Йосифа Сліпого та кількох священиків і церковних діячів було ув'язнено ввечері 12 квітня 1945 року⁴¹. При арешті Г. Хомишина працівники НКВС діяли надзвичайно жорстко, «збиваючи його чобітьми, а потім скидаючи зі сходів». Його Високопреосвященство було перевезено до НКВС для допиту після того, як його кинули на автомобіль, як мішок, оскільки він не міг стояти. Єпископа відправили зі Станіславської в'язниці до Лук'янівської в'язниці Києва⁴². Авксентія Бойчука, ректора Станіславівської богословської академії, заарештували 16 травня 1945 р. за звинуваченням у наданні неправдивих відомостей про призовний вік студентів богослов'я та підтримці стратегії Ватикану «просування унії на Схід». Ректора дійсно взяли під варту 26 квітня 1945 року⁴³.

Протягом слідства владика зазнав жорстоких знущань і зневаги, фізичних і моральних тортур, витримавши 28 допитів. Звинувачувальний вирок на семи сторінках по справі єпископа І. Лятишевського за ст. ст. 54-1-а і 54-II (антирадянська агітація і пропаганда) КК УРСР було оголошено аж 21 лютого

³⁹ Ліквідація УГКЦ (1939–1946): документи радянських органів державної безпеки: у 2 т. Т. 1 / КНУ імені Т.Г.Шевченка, Центр українознавства; Інститут історії України НАН України, Відділ по розробці архівів ВУЧКГПУ-НКВС-КГБ; Державний архів Служби безпеки України. Київ: П. П. Сергійчук М. І., 2006. С. 474.

⁴⁰ Там само. С. 475.

⁴¹ Нескорена Церква. Подвижництво греко-католиків України в боротьбі за віру і державу / [упоряд. Володимир Сергійчук]. Київ: Дніпро, 2001. 492 с.

⁴² Концур-Карабінович Н. Греко-католицька церква. Початки підпілля. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2011. С. 109.

⁴³ Григорук М. Сильний Божим Духом. Історико-біографічний нарис про життя і діяльність о. д-ра Авксентія Бойчука. Жовква: Місіонер, 2017. С. 108.

1946 р. Зокрема, у преамбулі вироку наголошувалося, що єпископ І. Лятишевський «заснував разом з Хомишиним антирадянське католицьке товариство «Скала» і був названий керівником антирадянської групи «Католицька акція», яка проводила велику антирадянську діяльність.⁴⁴

Вище духовенство УГКЦ було арештовано в рамках масштабної схеми, яка мала на меті налякати греко-католицьке духовенство, щоб воно було більш поступливим, коли йшлося про можливість переходу на православ'я. Метою рішучості радянської влади було показати жителям Західної України, що вони готові продовжувати репресивні заходи проти прихильників унії. Пропагандистська лінія, спрямована на заплямування не лише цієї Церкви, а й Ватикану та його політики загалом, була очевидною в публічних звинуваченнях проти лідерів УГКЦ за їхню підтримку націоналістичної справи та співпрацю з нацистською окупацією⁴⁵. Співробітники держбезпеки зосередилися на тій частині духовенства, яка не брала участі в демаршах після обезголовлення УГКЦ арештами. Організація кампанії розпуску спілки почалася з осіб, які не обрали позиції або в яких переважали невпевненість і страх переслідувань. Проведена робота призвела до виявлення та залучення до планування «об'єднання» церков низки священників Станиславівської єпархії. Отець Гнат Луб ЧСВВ, якого під час слідства найняли «очолити ініціативну групу в м. Станіслава за перехід уніатів у православ'я», за донесенням СНК УРСР від 17 травня 1945 р. Охорона С. Савченко про заходи щодо ліквідації УГКЦ⁴⁶. Декани Лисецький (Микола Салий), Чортківський (Лев Вороткевич) і Коломийський (Олександр Русин), який був «авторитетною особою серед уніатського духовенства Станиславівської єпархії», також дали згоду на перехід у православ'я з усіма своїми парафіями⁴⁷. Незважаючи на те, що радянські органи мали всі можливі

⁴⁴ Гавриш І. В. Станиславівська єпархія Української греко-католицької церкви у період підпілля (1946–1989 рр.). Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дис. зд. наук. ст. за спец. 07.00.01 «Історія України». ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» МОН України, 2011. С. 79-80.

⁴⁵ Концур-Карабінович Н. Греко-католицька церква. Початки підпілля. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2011. С. 114.

⁴⁶ Ліквідація УГКЦ (1939–1946): документи радянських органів державної безпеки: у 2 т. Т. 1 / КНУ імені Т.Г.Шевченка, Центр українознавства; Інститут історії України НАН України, Відділ по розробці архівів ВУЧКГПУ-НКВС-КГБ; Державний архів Служби безпеки України. Київ: П. П. Сергійчук М. І., 2006. С. 515.

⁴⁷ Ліквідація УГКЦ (1939–1946): документи радянських органів державної безпеки: у 2 т. Т. 1 / КНУ імені Т.Г.Шевченка, Центр українознавства; Інститут історії України НАН України, Відділ по розробці архівів ВУЧКГПУ-НКВС-КГБ; Державний архів Служби безпеки України. Київ: П. П. Сергійчук М. І., 2006. С. 515.

методи впливу, побороти УГКЦ і її вірних виявилось досить важко. Багато священників готові були повторити шлях арештованих або перейти на світську роботу, аніж зрадити Церкву⁴⁸.

Радянська влада не бажала зволікати з реалізацією плану по «возз'єднанню уніатської церкви з Православною». У травні 1945 р. було зазначено, що так звана «Ініціативна група возз'єднання Греко-Католицької Церкви з Російською Православною Церквою» створена і розпочата її робота⁴⁹. До кожної греко-католицької єпархії було направлено по три священники як її представники. Львівську архієпархію представляли генеральний вікарій Перемишльської дієцезії Михайло Мельник, декан Гусятинського деканату зі Станиславівської дієцезії Антоній Пельвецький та голова і настоятель Преображенської церкви у Львові Гавриїл Костельни.⁵⁰ Органи держбезпеки мали підстави переходити до наступного етапу розпуску УГКЦ через дії «Ініціативної групи». Як «єдина канонічна форма організаційного закріплення ліквідації Греко-Католицької Церкви та возз'єднання її з Православною Церквою» мав бути підготовлений у грудні 1945 р. Генеральний Церковний Собор УГКЦ (Загальний Галицький Собор)⁵¹.

У результаті радянська влада створила ідеальні умови для розпуску УГКЦ на Західній Україні та проведення псевдособору. Керівництво придушило голос релігійних громадян і досягло бажаних результатів, не відступаючи від своїх стандартних процедур.

⁴⁸ Гавриш І. В. Станиславівська єпархія Української греко-католицької церкви у період підпілля (1946–1989 рр.). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дис. зд. наук. ст. за спец. 07.00.01 «Історія України». – ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» МОН України, 2011. С. 81.

⁴⁹ Там само. С. 83–84.

⁵⁰ Концур-Карабінович Н. Греко-католицька церква. Початки підпілля. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2011. С. 115–118.

⁵¹ Ліквідація УГКЦ (1939–1946): документи радянських органів державної безпеки: у 2 т. Т. 2 / КНУ імені Т.Г.Шевченка, Центр українознавства; Інститут історії України НАН України, Відділ по розробці архівів ВУЧКГПУ-НКВС-КГБ; Державний архів Служби безпеки України. Київ: П. П. Сергійчук М. І., 2006. С. 439–440.

1.3. Львівський собор 1946 р. та його наслідки

Незважаючи на розбіжності в думках, провід УГКЦ намагався встановити співжиття з радянською державою з відновленням радянських військ на території Західної України у 1944 р. та смертю митрополита Андрея 1 листопада. Для цього митрополит Йосиф Сліпий вислав офіційного місія під проводом архімандрита Климентія Шептицького до Києва та Москви в грудні 1944 р. з метою про надання офіційного статусу в складі СРСР. Однак перша частина секретної інструкції № 58, яку підготував голова Ради у справах РПЦ Г. Карпов, мала назву «Заходи щодо відокремлення Греко-Католицької (Уніатської) Церкви в м. СРСР від Ватикану і подальше приєднання його до Російської Православної Церкви». Сталін затвердив його 15 березня 1945 року⁵².

Чітко розроблена стратегія передбачала вигадкування каральними органами звинувачень у «співпраці з фашистами» та «антирадянській діяльності» проти духовенства та ієрархії УГКЦ. Управління Церквою було передано ініціативній групі, створеній наприкінці квітня 1945 р. для «возз'єднання» Греко-Католицької Церкви з Православною Церквою після затримання митрополита Йосифа Сліпого та інших єпископів 11 квітня 1945 р⁵³.

У ході вирішення цього питання терміном здійснення цього заходу була визначена перша декада березня 1946 р. — так званий «тиждень Православ'я». З метою легітимізації фактичної ситуації розгрому церкви, який здійснювався на той час активними засобами влади та репресивних органів, влада провела Собор священиків Греко-Католицької Церкви. Кілька священиків були заарештовані, щоб перешкодити греко-католицькому духовенству від несподіваних дій⁵⁴. За період відновлення радянської влади (з літа 1944 р. по березень 1946 р.) «за уніатською лінією» було заарештовано 287 осіб. Серед них один митрополит, чотири єпископи, 182 священики, одинадцять настоятелів монастирів, шість дияконів, двадцять три ченці та дев'ять студентів духовної академії. Решта осіб

⁵² Діяння Собору греко-католицької церкви 8-10 березня 1946 р. у Львові. Львів, 1946. С. 89.

⁵³ Гладка Г. Підготовка ліквідації ГКЦ в руслі антиунійної політики радянської влади (1944–1946 рр.). Науковий вісник Івано-Франківського богословського університету ГКЦ «Добрий Пастир». Збірник наукових праць. Богослов'я. Вип. 9. Івано-Франківськ: ІФБУ, 2016. С. 172-178.

⁵⁴ Там само.

були віруючими, так чи інакше пов'язаними з діяльністю відділів УПА чи націоналістичного підпілля⁵⁵. 1805 парафій на чолі з парохами були адміністративно підпорядковані Ініціативній групі Г. Костельника. Це часто робилося в письмовій формі під час зібрань духовенства та шляхом «індивідуального опрацювання». Відповідно, з організаційної точки зору радянської влади, були створені відповідні умови для скликання ради, де мали бути прийняті вже передбачувані рішення⁵⁶.

Не випадково «Собор возз'єднання» ГКЦ з РПЦ відбувся у Львові з п'ятниці до першої неділі Великого посту, неділі «Православ'я», 8–10 березня 1946 р., у 350-ту річницю від дня заснування Берестейська унії.

О 10:00 Собор відкрилася. «Наш Собор постановив ліквідувати постанови Берестейського собору 1596 року, відмовитися від унії з Римом, повернутися до святої Православної Церкви...» — зазначив о. З такою пропозицією виступив Г. Костельник у своїй інавгураційній промові. Тоді одноголосно було прийнято соборну декларацію, яка включала чотири пункти: 1) скасування постанов Берестейської унії 1596 р.; 2) відокремитися від римської церкви; 3) повернутися до традиційного православного віросповідання; 4) приєднатися до Всеросійської Православної Церкви Радянського Союзу. У підсумку в перший день Собору були прийняті всі найважливіші та принципові рішення. У наступні дні рішення були суто формальними. «Самоліквідація» УГКЦ була проголошена після завершення акції, розпочатої органами НКДС у 1945 році, незважаючи на сильний спротив вірян і духовенства⁵⁷.

«Собор», матеріали якого вийшли окремим виданням на 176 сторінках, завершив роботу за шість годин, включаючи молебень, привітання та виступи делегатів від Московського Патріархату. Він підготував дванадцять доповідей, які представляли думки лише присутніх, виключаючи будь-які інакомислення чи

⁵⁵ Волошин Ю. Ліквідація греко-католицької церкви. Визвольний шлях. 1996. № 3. С. 189.

⁵⁶ Гладка Г. Підготовка ліквідації ГКЦ в руслі антиунійної політики радянської влади (1944–1946 рр.). Науковий вісник Івано-Франківського богословського університету ГКЦ «Добрий Пастир». Збірник наукових праць. Богослов'я. Вип. 9. Івано-Франківськ: ІФБУ, 2016. С. 172–178.

⁵⁷ Концур Н. Львівський собор 1946 року і проблеми виживання греко-католиків. Наукові записки Тернопільського ун-ту В.Гнатюка. Серія: Історія. Вип. 3. Тернопіль, 2008. С.268–271.

позиції придушеної фракції УГКЦ⁵⁸. «Собор» рухався так швидко, що історики правильно назвали його «Стахановським собором» XX століття, «який справляв враження постановочної комедії, а не церковного зібрання»⁵⁹.

Тому було прийнято одностайне рішення «відкинути постанови Берестейського собору 1596 р., ліквідувати унію, відірватися від Ватикану і повернутися до «отческой святой православной виры и Руской православной церкви» на т. зв. Собор 8–10 березня 1946 р., організований органами державної влади та органами державної безпеки у співпраці з членами ініціативної групи поведінка була недійсною, оскільки це був повний фарс від початку до кінця. Однак УГКЦ було формально розпущено, а РПЦ забрала свої парафії та прихильників⁶⁰.

«На відміну від рішень і дій Львівського псевдособору, Греко-Католицька Церква другої половини 1940-х і 1980-х років XX століття стала величною іконою Христа, який страждає у своїх єпископах, особливо Йосифі Сліпому, священиках, ченцях, монахинь і вірних, які надихалися вірністю українському католицизму і навіть віддали перевагу смерті, ув'язнення, або заслання до ослаблення цієї лояльності. Не бажаючи бачити свої храми закритими і позбавленими духовної опіки, це спонукало сотні підпільних душпастирів до безстрашної праці у всьому світі це допомогло репресованій Церкві, яка пережила жахливі переслідування, стати справжнім виразником національних і загальнолюдських цінностей, зростати й міцніти, і не тільки уникнути знищення, але й ще з більшою ревністю допомагати українцям-католикам зберігати батьківську духовну спадщину не лише в Галичині, на сході України, а й поза її межами в колишньому СРСР. Крім того, це допомогло українському католицизму в діаспорі активніше розвиватися духовно і душпастирсько⁶¹.

ГКЦ та її лідери продемонстрували свою відданість християнським і традиційним церковно-католицьким цінностям, залишаючись непохитними у

⁵⁸ Бистрицька Е. В. Східна політика Ватикану в контексті відносин Святого престолу з Росією та СРСР 1878–1964: Монографія. Тернопіль : Підручники і посібники, 2009. С. 89-91.

⁵⁹ Волошин Ю. В. Ліквідація української Греко-Католицької Церкви. Визвольний шлях. 1996. № 3. С. 335–349.

⁶⁰ Бистрицька Е. Проблеми міжконфесійного порозуміння в теоретичній спадщині Йосифа Сліпого. Україна на шляху до незалежності і демократії. Тернопіль, 1996. С. 246–249.

⁶¹ Волошин Ю. В. Ліквідація української Греко-Католицької Церкви. Визвольний шлях. 1996. № 3. С. 335–349.

співпраці з тоталітарною комуністичною диктатурою, незважаючи на її жорстокі репресії. Натомість спільні антикатолицькі дії Російської Православної Церкви в Галичині та сталінського режиму підтвердили збереження Московським Православ'ям своєї давньої вродженої націоналізаційної традиції, згідно з якою втручання світської влади у церковні справи було не лише прийнятним, а й бажаним і заохочуваним протягом усієї російської історії⁶². УГКЦ та її структурні підрозділи були офіційно розпущені Львівським собором. Однак греко-католицькі релігійні організації проіснували ще століття після їх знищення, доводячи, що радянська влада не мала юрисдикції для їх ліквідації згідно з католицьким канонічним правом.

1.4. Пасторальна діяльність духовенства, та чернецтва в зазначений період.

Багаторічна латинізаційна діяльність єпископа Г. Хомишина та спротив націоналістичного підпілля спричинили дуже повільний розвиток кампанії «возз'єднання» єпархії. Організації НКВД часто застосовували тактику примусу для навернення греко-католицького духовенства у православ'я. Місцева влада була повідомлена про припинення діяльності УГКЦ всередині єпархії. Проте застосування постанов Львівського собору було відкладено на кілька років через спротив греко-католицького духовенства, монашества та віруючих. Для більшості священників перехід у православ'я був чистою формальністю. Насправді всі храми зберігали греко-католицький інвентар, що лише слугувало непрямым свідченням зовнішнього переходу до православного обряду. За непохитну відмову залишити греко-католицьку релігію священників затримували й відправляли до спеціальних спільнот у віддалених регіонах Радянського Союзу⁶³. У Станиславівській єпархії було придушено 72 священники; їм

⁶² Боцюрків Б. Українська Греко-Католицька Церква і Радянська держава (1939 – 1950) / пер. з англ. Наталія Кочан. Львів : Вид-во Українського Католицького Університету, 2005. С. 189.

⁶³ Гавриш І. В. Станиславівська єпархія Української греко-католицької церкви у період підпілля (1946–1989 рр.). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дис. зд. наук. ст. за спец. 07.00.01 «Історія України». – ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» МОН України, 2011. С. 93.

інкримінували здебільшого антирадянську націоналістичну діяльність, що послужило формальним приводом для їхнього ув'язнення⁶⁴. Ув'язнене духовенство вело нелюдське життя, працювало багато годин і не мало елементарних речей для особистої гігієни та прожитку.

Кампанія поступового закриття чернечих монастирів на землі всіх Станіславських деканатів у 1946-1950 рр. складалася з чотирьох етапів: збір даних про монастирі та кількість монахів і монахинь; встановлення непосильного податкового тягара на релігійні структури; «укрупнення» монастирів і їх остаточна ліквідація⁶⁵. По-перше, радянська влада переслідувала монахів-василіян навесні 1946 року в рамках «консолідації» монастирів УГКЦ. Одночасно було закрито монастир отців редемптористів. На теренах Тернопільського деканату дієцезії дуже швидко відбувся розпуск чернечих установ. Жіночі чернечі громади продовжували протидіяти репресивним заходам уряду⁶⁶.

Насильницьке «возз'єднання» і російським православ'ям викликало у багатьох парафіях ворожнечу між духовенством і вірними. У тих парафіях, де греко-католицькі священники були заарештовані органами держбезпеки, прихожани зберігали вірність УГКЦ, не відвідували храм, а православного священника називали «московським попом». Якщо церква була закрита, то вірні молилися без священника на подвір'ї храму або відвідували костел⁶⁷. Зокрема, на Тернопільщині о. Фесюка із с. Ключинці Копичинецького району, о. Погорецького із Буцацького району та інших не греко-католицьких священників миряни просто бойкотували, а церкву не відвідували. Хрестити дітей чи брати шлюб вірні ходили у сусідні села, поки не дізналися про перехід їхнього

⁶⁴ Гавриш І. Особливості подвижницького служіння греко-католицьких священників Станіславівської єпархії в період радянського колоніалізму (1946–1989). Гуржіївські історичні читання: збірник наукових праць. Черкаси, 2015. С. 113–116.

⁶⁵ Гавриш І. Особливості чернечого життя на теренах Станіславівської єпархії УГКЦ у період підпілля (1953–1989 рр.). Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. Київ, 2017. Вип. 122. С. 106–113.

⁶⁶ Гавриш І. Греко-католицьке релігійне підпілля Станіславівщини (середина 40-х–50-ті рр. XX ст.). Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Історія. Тернопіль, 2015. Ч. 3. С. 37–41.

⁶⁷ Стоцький Я. Українська Греко-Католицька Церква і релігійне становище Тернопільщини (1946–1989 рр.). Тернопіль: Підручники і посібники, 2003. С. 69

священика під юрисдикцію РПЦ⁶⁸. Напередодні Великодня 1947 р. група нелегальних греко-католицьких священиків підготувала і таємно розповсюджувала серед духовенства і вірних «Душпастирський лист українських духівників-підпільників до українського народу у світлий празник Христового Воскресіння»⁶⁹, в якому закликали не зраджувати свою віру і не коритися ворогові, бо «не вдасться катюзі зламати змєртвити духа української Церкви і народу... Є ще пастирі, що вирвались із кігтів Антихриста, які тепер у підпіллі своїм словом, своїм приміром і запалом кріплять, підбадьорюють, зачівають до витривалої, невблаганної боротьби з найлютішим ворогом Української Церкви й Народу, весь Український Народ... Це українські духівники-підпільники!... Правдиві українські священики ніколи не замінять Христа на Антихриста. Подібно як українські вірні вміють відрізнити своїх добрих пастирів від накидуваних їм силою вовків в овечій шкурі, цих наємників Антихриста»⁷⁰.

З боку радянських партійно-безпекових органів робилося все, щоб припинити діяльність греко-католицького духовенства. Місяць за місяцем кількість «невозз'єднаних» священиків зменшувалася. Якщо у квітні 1947 р. на Станіславщині було 43 незареєстровані церкви і 31 «невозз'єднаний» священик, то до липня 1947 р. залишилося лише 17. Зокрема, на 1 січня 1948–9 рр. у Вигодському районі були В. Бодан, Є. Мицько; Є. Антонович, Є. Бородайко, З. Косановський у Долинському; К. Левицького в Жовтневому; М. Підлисецького в Перегинському; та Ю. Сов'яка в Рожнятівському⁷¹. Ми припускаємо, що ця цифра не зовсім точна, оскільки кілька священиків таємно продовжували виконувати свої душпастирські обов'язки, формально переходячи на цивільну роботу чи займаючись сільським господарством. Так, двоє греко-католицьких священиків зі Станіславщини — Михайло Ганушевський з хутора Угорники та

⁶⁸ Стоцький Я. Українська Греко-Католицька Церква в Західній Україні у хрущовський період // Мандрівець. 2008. № 2 (73). С. 46–54.

⁶⁹ Нескорена Церква. Подвижництво греко-католиків України в боротьбі за віру і державу / [упоряд. Володимир Сергійчук]. К.: Дніпро, 2001. С. 126–127.

⁷⁰ Нескорена Церква. Подвижництво греко-католиків України в боротьбі за віру і державу / упоряд. В. Сергійчук. Київ: Дніпро, 2001. С. 127–128.

⁷¹ Андрухів І., Лисенко О., Пилипів І. Станіславська (Івано-Франківська) єпархія УГКЦ крізь призму століть: історико-релігійний аспект. Надвірна: ЗАТ «Надвірнянська друкарня», 2010. С. 320–321.

Іван Устияновський з міста Старе Ліся — вийшли з «Ініціативної групи» та залишили священичий сан, бо не могли більше терпіти муки сумління⁷². Вірні залежали від греко-католицьких священиків у сприянні «об'єднанню» через їхній сильний авторитет серед них. «Вони не знали, що робили, але священики знали», — каже підпільна монахиня Марія Дика, яка стверджує, що багато хто перейшов на православ'я, «тому що їхні священики навернулися»⁷³. Схоже, що більшість мирян не усвідомлювали відмінностей між греко-католицькою та православною конфесіями. Наприклад, підпільна греко-католичка Анна Майданська пояснює, чому вона проводила багато часу в православному храмі: «Я не знала, я думала, що це все Католицька Церква, як є». Мене не вчили, що є таке і таке, мамо. Ми пішли до єдиної церкви, яка там була⁷⁴. Якби священик не визнав свого переходу в православ'я, парафіяни могли б і не помітити змін - адже вони ходили в ту саму церкву, де служив той самий священик, і обряд спочатку залишався незмінним⁷⁵. Більшість греко-католиків взагалі продовжували ходити до «своїх» храмів. «Бо наш народ, особливо у нас, на Західній Україні, вихований по-іншому», — каже підпільна греко-католичка Марта Малкош. Вони дотримувалися своїх вірувань і звичаїв. Вони заявили: «Ми йдемо, тому що це наша церква», крім того, що відвідали православний храм. Ми його побудували. Ми відвідуємо свою церкву, бо вона наша⁷⁶. Вірні УГКЦ неохоче сприймали перехід під юрисдикцію РПЦ, що підтверджує інформація із таємного інформаційного звіту уповноваженого Ради у справах РПЦ у Тернопільській області К.Куліченка: «... духовенство колишнє уніатське серед населення авторитетне, православне духовенство авторитетом не користується»⁷⁷. До

⁷² Андрухів І.О., Француз А.Й. Станіславщина: двадцять буремних літ (1939–1959). — Рівне–Івано-Франківськ: Таля, 2001. С. 136.

⁷³ Будз К. Греко-католицькі миряни в умовах повоєнної ліквідації УГКЦ в Галичині. Наукові записки НаУКМА. Історичні науки. 2013. Т. 143. С. 26–30.

⁷⁴ Гавриш І. Греко-католицьке релігійне підпілля Станіславщини (середина 40-х–50-ті рр. XX ст.). Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Історія. Тернопіль, 2015. Ч. 3. С. 37–41.

⁷⁵ Будз К. Греко-католицькі миряни в умовах повоєнної ліквідації УГКЦ в Галичині. Наукові записки НаУКМА. Історичні науки. 2013. Т. 143. С. 26–30.

⁷⁶ Гавриш І. Особливості подвижницького служіння греко-католицьких священиків Станіславівської єпархії в період радянського колоніалізму (1946–1989). Гуржіївські історичні читання: збірник наукових праць. Черкаси, 2015. С. 113–116.

⁷⁷ Стоцький Я. Українська Греко-Католицька Церква в Західній Україні у хрущовський період. Мандрівець. 2008. № 2 (73). С. 46–54.

православного духовенства віруючі відносяться з недовірою, на сповідь ходять до церкви, в котрій служить колишній уніатський священик»⁷⁸. Значну роль у переведенні греко-католицьких громад у православну віру відігравали і такі часто вживані радянською владою методи, як примусові та «добровільні» виселення населення. Масові депортації застосовувалися перш за все проти сімей активних учасників збройного підпілля, «бандпособників», «куркулів» та інших антирадянських елементів⁷⁹.

Безперечно, що виселення «неугодних» мало психологічні наслідки і для тих релігійних громад, які відмовлялися від переходу у православну віру. Щоб не опинитися в категорії «антирадянських елементів», більшість із них покірно переходила під юрисдикцію Московського патріархату. Крім примусових депортацій, влітку 1949 р. уряд розпочав кампанію з «добровільного» переселення працездатного населення в південні області України «для зміцнення колгоспів і радгоспів». В результаті із теренів Станіславщини впродовж 1947–1950 рр. на спецпоселення було вислано понад 30 тис. осіб, унаслідок чого з карти області зникло 28 населених пунктів. Відповідно зменшилася і кількість релігійних громад. Культові споруди в більшості цих сіл було розібрано на будівельний матеріал, а церковний інвентар обліковано райфінвідділами й частково передано у користування православним громадам сусідніх сіл⁸⁰. Священики, які відмовились від «возз'єднання» з РПЦ, розуміючи, що будуть заарештованими, намагалися змінити місце свого проживання. Вони змінювали парафії або переходили на світську роботу. Але у такий спосіб тільки відтягували дату свого арешту. Протягом 1946–1950 рр. у Тернопільській області було заарештовано органами МДБ 47 осіб⁸¹. У тодішньому радянському законодавстві була відсутня спеціальна стаття, за якою можна було б засудити

⁷⁸ Гавриш І. Особливості подвижницького служіння греко-католицьких священиків Станіславівської єпархії в період радянського колоніалізму (1946–1989). Гуржіївські історичні читання: збірник наукових праць. Черкаси, 2015. С. 113–116.

⁷⁹ Гавриш І. В. Станіславівська єпархія Української греко-католицької церкви у період підпілля (1946–1989 рр.). Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дис. зд. наук. ст. за спец. 07.00.01 «Історія України». ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» МОН України, 2011. С. 113.

⁸⁰ Андрухів І.О., Француз А.Й. Станіславщина: двадцять буремних літ (1939–1959). – Рівне–Івано-Франківськ: Таля, 2001. С. 266.

⁸¹ Гавриш І. Греко-католицьке релігійне підпілля Станіславщини (середина 40-х–50-ті рр. XX ст.). Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Історія. Тернопіль, 2015. Ч. 3. С. 37–41.

греко-католицького священика за відмову перейти у православну віру. Неугодних священиків судили, здебільшого, за популярною 54 статтею КК УРСР на термін від 10 до 25 років концентраційних таборів. Потрапляли під цю статтю за мотивом контрреволюційної діяльності або антирадянської агітації. Нерідко, священика відправляли на спецпоселення зі всією сім'єю, а майно конфіскували. Отець І. Луцький подає відомості, що у 1940-х рр. зазнали репресій 67 греко-католицьких священиків Станиславівської єпархії⁸².

Греко-католицькі священики, які відмовились від «возз'єднання» з РПЦ, страждання за вірність батьківській вірі вважали для себе випробуванням, нагородою за яке є спасіння душі. «Прошу вас не забувати про величезну цінність терпеливості, терпеливо і без опору Божій Волі, і терпіння заради святої Божої справи!» — говорив в одному з листів додому гноблений священик Я. Сірецький. Не всім нам дається цей шанс, тому дай Бог нам його не змарнувати». ⁸³. У зв'язку з масовими арештами греко-католицького духовенства на протязі 1946–1950 рр. зменшилась активність підпілля. Тільки на території Тернопільської області у 1950 р. із 19 підпільних душпастирів, середній вік 15 отців становив 71 рік⁸⁴. Незважаючи на те, що греко-католицьких священиків у підпіллі залишилося дуже мало, вони не звузили географію свого душпастирського служіння. Ця невелика кількість священнослужителів робила короточасні таємні виїзди в інші населені пункти, де проводили відправи серед віруючих, які відмовились від переходу до РПЦ. Окрім того, самі миряни таємно чи напівлегально збиралися на самостійні відправи⁸⁵.

Ці факти свідчать про те, що миряни зберігали вірність УГКЦ (хоча, напевно, не всі), водночас пристосовуючись до нового радянського порядку, ставились до нього формально, не змінюючи змісту свого релігійного вірування, одночасно підлаштовуючись під реальну форму діяльності УГКЦ. Таким чином,

⁸² Луцький І. о. Створення Станиславівської (Івано-Франківської) єпархії Української Греко-Католицької Церкви. Івано-Франківськ: Сілик, 1996. С.140-149.

⁸³ Гавриш І. Особливості чернечого життя на теренах Станиславівської єпархії УГКЦ у період підпілля (1953–1989 рр.). Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. Київ, 2017. Вип. 122. С. 106–113.

⁸⁴ Стоцький Я. Українська Греко-Католицька Церква і релігійне становище Тернопільщини (1946–1989 рр.). Тернопіль: Підручники і посібники, 2003. С. 129-130.

⁸⁵ Стоцький Я. Греко-католицька опозиція в 1946–1953 рр. (на прикладі Тернопільщини) // Збірник праць Тернопільського осередку Наукового товариства ім. Шевченка. 2004. Т. 1. С. 118–133

масові арешти і ув'язнення невоzz'єданого греко-католицького духовенства у другій половині 1940-х – першій половині 1950-х рр. значною мірою обмежили діяльність УГКЦ⁸⁶. Станиславівська єпархія на кілька років залишилася без єпископату. Незважаючи на значні матеріальні, моральні і людські втрати, владі так і не вдалося остаточно знищити греко-католицькі громади на території єпархії. Підпільне духовенство проводило таємні чи напівлегальні відправи у селах західних областей УРСР. У цьому їм сприяли активні миряни і чернецтво. У той же час, «воzz'єдане» духовенство, що залишилось в структурі РПЦ, вважало свою присутність у ній формальною, бо реально дотримувалося греко-католицької традиції, не змінюючи ні догматики, ні обрядів Святих Тайн, ні інтер'єру храму⁸⁷.

Основним осередком опору «православізації» віруючих після рішень Львівського собору було греко-католицьке чернецтво, для боротьби з яким радянська влада застосовувала тактику поступової ізоляції. У складних умовах радянських реалій змінився віками усталений уклад чернечого життя. Позбавлені засобів існування, через втрату свого майна, богопосвячені особи змушені були пристосовуватись до нових випробувань і шукати місце праці⁸⁸.

Новий етап в історії галицького чернецтва розпочався після окупації західноукраїнських земель радянськими військами. Особливу увагу нова влада зосередила на ліквідації релігійного виховання молодого покоління, заклавши мережу навчальних-виховних закладів, підпорядкованих Церкві (сиротинці, захоронки, приватні народні школи, гімназії і т. д.), та проведено їх націоналізацію⁸⁹.

Нова серія переслідувань монаших груп почалася в 1944 році, коли була відновлення радянська влада. Уніатське чернецтво разом із кількома

⁸⁶ Гавриш І. В. Станиславівська єпархія Української греко-католицької церкви у період підпілля (1946–1989 рр.). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дис. зд. наук. ст. за спец. 07.00.01 «Історія України». – ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» МОН України, 2011. С. 112.

⁸⁷ Гавриш І. Особливості подвижницького служіння греко-католицьких священників Станиславівської єпархії в період радянського колоніалізму (1946–1989). Гуржіївські історичні читання: збірник наукових праць. Черкаси, 2015. С. 113–116.

⁸⁸ Гавриш І. Особливості чернечого життя на теренах Станиславівської єпархії УГКЦ у період підпілля (1953–1989 рр.). Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. Київ, 2017. Вип. 122. С. 106–113.

⁸⁹ Гавриш І. В. Станиславівська єпархія Української греко-католицької церкви у період підпілля (1946–1989 рр.). Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дис. зд. наук. ст. за спец. 07.00.01 «Історія України». ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» МОН України, 2011. С. 109.

колабораціоністами різко виступало проти переходу на православ'я, тому радянська влада вирішила завдати їм головного удару. Найбільш затятий опір «об'єднанню» виступили представники монастирських установ. Спілкування ієрархії РПЦ з о. Доказом цього є Гавриїл Костельник, людина, яка починала «об'єднання». Як зазначив о. У листі від 27 липня 1945 р. до патріарха Московського Алексія Г. Костельник заявляв, що «буде багато клопоту з чернецтвом», закриття чернечих монастирів і конфіскація всього їх майна, передача старих і тяжкохворих. людей до будинків престарілих, а примусове повернення всіх фізично здорових ченців і черниць до домівок їхніх сімей ознаменувало завершення кампанії проти греко-католицького чернецтва.⁹⁰

Представники чернечих громад УГКЦ робили все можливе для порятунку своїх монастирів, особливо пишучи листи та благаючи вищих інстанцій про допомогу. Найактивніших монахів і монахинь зазнали переслідувань. Проте жоден представник чернечих спільнот єпархії публічно чи за «переконанням» не прийняв православ'я під час розпаду УГКЦ. Посвячені особи були змушені «позбутися» свого чернечого одягу, влаштуватися на державну роботу та жити в квартирах за межами монастиря, щоб зберегти своє життя. Потім вони об'єдналися в організаційну структуру «катакомбної» Церкви⁹¹.

Таким чином, під час першого періоду радянзації західноукраїнських земель Станиславівська греко-католицька єпархія була поставлена в нові умови історичного розвитку. Радянська адміністрація розгорнула антирелігійну кампанію, характерними рисами якої була націоналізація матеріальної бази УГКЦ та антирелігійна пропаганда. З другим приходом Червоної армії на терени Галичини розпочалася спланована акція ліквідації Церкви. Після арешту станиславівських єпископів Г. Хомишина та І. Лятишевського, органи НКДС спільно з «Ініціативною групою» розпочали процес переведення греко-

⁹⁰ Гавриш І. Особливості чернечого життя на теренах Станиславівської єпархії УГКЦ у період підпілля (1953–1989 рр.). Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. Київ, 2017. Вип. 122. С. 106–113.

⁹¹ Там само.

католицького духовенства, чернецтва і мирян під юрисдикцію РПЦ. Однак владі не вдалося повністю знищити релігійність галицького суспільства⁹².

⁹² Гавриш І. В. Станиславівська єпархія Української греко-католицької церкви у період підпілля (1946–1989 рр) Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дис. зд. наук. ст. за спец. 07.00.01 «Історія України». ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» МОН України, 2011. С. 109.

РОЗДІЛ 2

СТАНІСЛАВСЬКА ЄПАРХІЯ В ПЕРІОД (1950-1970 Р.)

Тривалий конфлікт комуністично-атеїстичного режиму з УГКЦ не закінчився, як планувалося. Завдяки непохитній відданості вірних і протистоянню антирелігійним ідеологіям Церква змогла продовжити діяльність на місцевому рівні. Партійно-комуністичне керівництво позбавило Церкву всіх видимих церковно-адміністративних і навчальних закладів, храмів і монастирів. Підпільна структура УГКЦ збереглася завдяки таємним єпископським рукоположенням і священицьким рукоположенням. За понад сорок років нелегального існування Станиславівська єпархія мала 7 греко-католицьких єпископів, які опікувалися релігійним життям духовенства та вірних. Можливості єпископського служіння досліджуваного періоду були вкрай обмежені і зводилися, як правило, до уділення священицьких свячень. Самовідданість і жертвність у пастирському служінні виділяли священиків, які не були «з'єдиненими» і були висвячені підпільними єпископами. Вони мали вільний час для душпастирської праці, як правило, у вихідні та вечорами чи вночі, тому що за радянським трудовим законодавством вони були змушені працювати на державні установи до досягнення пенсійного віку. Їхні «парафії» могли бути навіть в іншому районі чи області для конспіративних цілей. За греко-католицьким обрядом священики відправляли таємні богослужіння на цвинтарях, у приватних помешканнях, місцях відпочинку та біля закритих церков. Найчастіше Службу Божу читали після сповіді. Священики використовували крихітні, компактні ритуальні посудини і переважно носили епітрахиль замість повних священицьких мантий з міркувань безпеки⁹³.

⁹³ Стоцький Я. Українська Греко-Католицька Церква і релігійне становище (1946–1989 рр.). Тернопіль: Підручники і посібники, 2003. С. 141.

2.1. Пасторальна діяльність духовенства та чернецтва 1950-1970 р.

Більшість галичан все ще високо поважала релігію, незважаючи на всі вжиті заходи пропаганди та примусу. «Залишки уніатства» в юрисдикції Станіславівської єпархії так і не були повністю вирішені місцевою владою чи правоохоронними органами. «Невозз'єднані» та нерепресовані священнослужителі продовжували таємну душпастирську діяльність у підпіллі. Смерть Й.Сталіна 5 березня 1953 р. започаткувала новий етап таємної діяльності УГКЦ, відомий як «катакомба», і породила очікування серед духовенства та вірних щодо легальності організації⁹⁴. 27 березня того ж року Президія Верховної Ради СРСР видала постанову про амністію ув'язнених на строк не більше п'яти років. Відтак Верховний суд отримав повноваження перевіряти горезвісні постанови «трійок» НКВД та «особливої наради при НКВД-МДБ-МВС СРСР», які мали вплив на більшість греко-католиків, до вересня директива.⁹⁵ Внаслідок указів хрущовської «відлиги» переважна більшість греко-католицьких священників була звільнена з ув'язнень і повернулася на батьківщину⁹⁶. Але церкву зміни М. Хрущова не торкнулися, а «релігія не вписувалася в модель нового комуністичного суспільства». Новий голова Комуністичної партії висунув думку про те, що висока релігійність радянських людей зумовлена бездіяльністю партії та неадекватною антирелігійною пропагандою. З середини 1950-х років розпочалася чергова хвиля антирелігійних кампаній, спрямованих переважно на знищення матеріальних символів релігії, таких як монастирі, храми, ікони⁹⁷.

За словами Уповноваженого Ради у справах РПЦ, на початку 1954 р. у Тернопільській та Станіславській областях постійно проживало відповідно 20 і 35 «невозз'єднаних» священників, які були підпільним греко-католицьким

⁹⁴ Будз К. М. Українська Греко-Католицька Церква у Галичині (1946-1968 рр.) : стратегії виживання та опору у підпіллі : дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук /наук. кер. Шліхта Н. В. ; М-во освіти і науки України, Нац. ун-т "Києво-Могилянська академія". Київ : [б. в.], 2016. 244 с.

⁹⁵ Марчук В. Церква, духовність, нація. Українська греко-католицька церква в суспільному житті України ХХ ст. Івано-Франківськ. 2004. С. 239.

⁹⁶ Катакомбна Церква (двадцятиліттю виходу Української Греко-Католицької Церкви з підпілля присв'ячується) : Статті і матеріали/ Ред. кол.: З.Білик, Я.Дашкевич, О. Киричук, Л. Моравська, М. Омельчук, І.Орлевич, І. Паславський, О. Сидор. Львів: Вид-во Львівського музею історії релігії «Логос», 2009. С. 133.

⁹⁷ Історія релігії в Україні: Навчальний посібник. К.: Т-во «Знання», КОО, 1999. С. 537.

духовенством. Ці священники «нелегально служать». деякі села..., ведуть свою огидну антирадянську роботу серед віруючих, зміцнюють свій вплив на морально нестійку частину населення»⁹⁸. До цієї цифри слід віднести так зване мандрівне підпільне духовенство УГКЦ з інших теренів; однак неможливо визначити, скільки їх було, оскільки вони не мали встановленого розкладу для проведення богослужінь. Повернення 47 священників і монахів Тернопільської та Станиславівської округи із заслань і ув'язнень у 1955–1956 рр. ознаменувало різке зростання активності греко-католицького релігійного підпілля⁹⁹, Лише один із них став православним. Як заявив голова Ради у справах Руської Православної Церкви в РМ СРСР Г. Карпов, частина священнослужителів повернулася додому і проводить богослужіння і богослужіння як у себе, так і у віруючих. 'будинки. У своїх відвертих проповідях окремі уніатські священники, навіть захоплюючи окремі возз'єднані церкви, закликають віруючих визнати Папу Римського і кинути виклик Патріарху Алексію. Їм пояснюють, що репресії проти уніатського духовенства та розпуск Уніатської Церкви були допущені через правопорушення того часу¹⁰⁰. Владика Іван Лятишевський, який після смерті Г. Хомишина вважався керівником Станиславівської греко-католицької єпархії, повернувся з ув'язнення навесні 1955 р. Єпископ І. Лятишевський переїхав у Станіславові на вул. Маяковського, 24, до родини. Владика сповідав, хрестив і вінчав осіб, щоденно відправляв Святу Літургію у своєму помешканні, незважаючи на заборону душпастирської діяльності¹⁰¹. Оскільки єпископ став «духовним наставником групи відродження УГКЦ на чолі з отцем А. Казновським», Уповноважений у справах релігій стверджує, що його повернення значно загострило конфлікт¹⁰². У західних областях УРСР станом на грудень 1956 р. було 426 «невозз'єднаних» священників, з них 84 — у

⁹⁸ Луцький І. Створення Станиславівської (Івано-Франківської) єпархії Української Греко-Католицької Церкви. Івано-Франківськ: Сілик, 1996. С. 211.

⁹⁹ Сергійчук В. Греко-католицька церква у 1944-1973 рр. Український історичний журнал. 1999. №1. С. 118–131

¹⁰⁰ Нескорена Церква. Подвижництво греко-католиків України в боротьбі за віру і державу / [упоряд. Володимир Сергійчук]. Київ: Дніпро, 2001. С. 288-289.

¹⁰¹ Гавриш І. Особливості подвижницького служіння греко-католицьких священників Станиславівської єпархії в період радянського колоніалізму (1946– 1989). Гуржіївські історичні читання: збірник наукових праць. Черкаси, 2015. С. 113–116.

¹⁰² Андрухів І., Лисенко О., Пилипів І. Станіславська (Івано-Франківська) єпархія УГКЦ крізь призму століть: історико-релігійний аспект. Надвірна: ЗАТ «Надвірнянська друкарня», 2010. С. 343.

Станіславській, 35 — у Тернопільській областях. Умовно комісар виділив три набори «невозз'єднаних» священників. До першої групи він зарахував священнослужителів, які так і не прийняли православ'я, але після відбуття покарання продовжували дотримуватися греко-католицизму. Серед них Іван Грабовецький, Симеон Лукач, Володимир Величковський, Іван Лятишевський та багато ін.¹⁰³ Батьки другої групи Ганушевський Михайло, Гаврилів Степан, Лоточинський Іван і Томчук Петро були ув'язнені як «вороги» радянської влади, тому що вони приєдналися до «Ініціативної групи» або прийняли православ'я, але потім передумали¹⁰⁴. Священики та монахи, які не прийняли православ'я, але не були ув'язнені, були третьою категорією, і вони продовжували незаконно здійснювати релігійні обряди та богослужіння в домівках та храмах вірян УГКЦ. Серед них Романовський Іван, Винявський Володимир, Мандрусяк Василь, Рибіцький Орест, Винничук Роман. Найбільшого сплеску підпільна діяльність греко-католицького духовенства краю припадає на середину та другу половину 1950-х років¹⁰⁵.

Отець А.Казновський подав у 1957 р. п'ять клопотань уповноваженому Ради у справах релігійних культів Станіславського облвиконкому з проханням дозволити «українцям-католикам» проводити молебні¹⁰⁶. Радянській владі стало відомо про о. Антонія активну душпастирську діяльність і розпочав кампанію переслідувань священника, яка включала погрози, залякування, штрафи та «умовляння». Не зумівши перемогти «упертих уніатів», радянська влада склала кримінальну справу проти о. А. Казновського та його послідовника М. Косила, взятих під варту 25 червня 1958 р. Суд засудив підсудного до року позбавлення волі та 5 років заборони проживання в Станіславській області за участь у протиправній релігійній і анти-Радянська діяльність. Отець Антоній написав

¹⁰³ Гавриш І. В. Релігійне життя греко-католиків Станіславщини у часи радянського тоталітаризму (сер.40-х – 50-ті рр. XX ст.). Науковий вісник Івано-Франківського богословського університету УГКЦ «Добрий Пастир»: збірник наукових праць. Івано-Франківськ, 2014. С. 158–164.

¹⁰⁴ Гавриш І. Особливості подвижницького служіння греко-католицьких священників Станіславської єпархії в період радянського колоніалізму (1946– 1989). Гуржіївські історичні читання: збірник наукових праць. Черкаси, 2015. С. 113–116.

¹⁰⁵ Гавриш І. В. Станіславівська єпархія Української греко-католицької церкви у період підпілля (1946–1989 рр.). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дис. зд. наук. ст. за спец. 07.00.01 «Історія України». – ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» МОН України, 2011. С. 115-117.

¹⁰⁶ Гавриш І. Таємні богослужіння Станіславівської єпархії УГКЦ у період підпілля (1946–1989 рр.). Інтелігенція і влада. Історія. Одеса, 2015. Вип. 32. С. 123–132.

своїй дружині, що «це честь для нас, що ми можемо постраждати за Святу Католицьку Церкву», демонструючи, що сприймає своє ув'язнення як випробування своєї віри¹⁰⁷. У Тлумацькому та Отинійському районах Станіславської області активно працювали священники Іван Плав'юк, Зеновій Кисілевський, Павло Василик, у місті Станіславі – отець Іван Слезюк¹⁰⁸. Деякі греко-католицькі священники публічно заявляли про існування УГКЦ у період хрущовської «відлиги», виходячи за рамки простого проведення відкритих богослужінь. Зокрема, 1 жовтня 1956 р. о. Станіславський греко-католицький священник О. Шуплат письмово скаржився Голові Ради Міністрів УРСР М. Булганіну, що «міліція не дозволяє йому проводити богослужіння, які він відправляє в хатах, коморах, лісах»¹⁰⁹.

Село Великий Ключів Яблунівського району Станіславської області у 1958 р. відвідав греко-католицький священник Зарецький зі Львівщини. Під час своєї акції він закликав місцевого пароха та вірних заснувати осередки УГКЦ, щоб далі відновити унію. Наприкінці 1963 р. у злочині було пред'явлено звинувачення священнику З. Кисілевському, який радив вірним не переходити в православ'я, а дітям і молоді – не вступати в комсомол і не носити піонерські галстуки¹¹⁰. «Я не боюся вашого суду, я боюся лише суду Божого, на якому постанемо і ви, і я», – сказав отець Зеновій під час судового засідання¹¹¹.

Участь у богослужіннях, зокрема звершення Святої Літургії, яка є основною частиною існування УГКЦ, є найбезпосереднішим шляхом Церкви душпастирської опіки над християнином. Оскільки в християнській традиції широко поширена віра в те, що Ісус Христос створив і здійснив Євхаристію, її основою є Святе Таїнство Євхаристії, яке дозволяє Христу бути присутнім у

¹⁰⁷ Лицар Української Католицької Церкви. Івано-Франківськ: Грань, 2007. С. 21.

¹⁰⁸ Гавриш І. Особливості подвижницького служіння греко-католицьких священників Станіславської єпархії в період радянського колоніалізму (1946– 1989). Гуржіївські історичні читання: збірник наукових праць. Черкаси, 2015. С. 113–116.

¹⁰⁹ Гавриш І. Греко-католицьке релігійне підпілля Станіславщини (середина 40-х–50-ті рр. XX ст.). Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Історія. Тернопіль, 2015. Ч. 3. С. 37–41.

¹¹⁰ Катакомбна Церква (двадцятиліттю виходу Української Греко-Католицької Церкви з підпілля присв'ячується) : Статті і матеріали/ Ред. кол.: З.Білик, Я.Дашкевич, О. Киричук, Л. Моравська, М. Омельчук, І.Орлевич, І. Паславський, О. Сидор. Львів: Вид-во Львівського музею історії релігії «Логос», 2009. С. 54.

¹¹¹ Гавриш І. Особливості подвижницького служіння греко-католицьких священників Станіславської єпархії в період радянського колоніалізму (1946– 1989). Гуржіївські історичні читання: збірник наукових праць. Черкаси, 2015. С. 113–116.

церкві як у плоті, так і в крові. О. Зеновій Кисілевський привніс до Станиславівської єпархії підпільні місця богослужінь, традиційно відомі як станиці. До моменту, коли священник прийде на станицю, для богослужінь потрібно було підготувати все: чашу, вівтар і ризи¹¹². Літургійне начиння було дуже важко дістати під час підземної ери. Якщо була чаша, то її ховали. Для богослужіння використовували звичайний посуд: замість чаші — склянку або кухоль, замість дискоса — звичайну тарілку, а для кришки — ікону (картинку) і звичайну ложку. Ці предмети не можна було використовувати ні для чого іншого і їх потрібно було освятити¹¹³.

Посріблені келихи у формі чаші та дискоса з'явилися напередодні легалізації УГКЦ у другій половині 1980-х років. Просфори випікали черниці, миряни, дружини священників. У магазині купували звичайне сухе вино без цукру, вміст алкоголю в якому не перевищував 11–13%¹¹⁴. Для підземного богослужіння було створено окремий вівтар, який одразу ж після церемонії прибрали. На вівтарі розстеляли скатертину, необхідно було розставити дві свічки, хрест і антимінс. За словами отця Михайла Шевчишина, він завжди брав із собою пляшку валокордину, а перед початком Літургії окропляв вівтар свяченою водою¹¹⁵. Виголошення проповіді духовним наставником було неодмінною складовою будь-якої релігійної церемонії. Проповіді підпільних душпастирів мали більш практичний характер, аніж типові обставини легального існування Церкви, де головним є теологічний підхід¹¹⁶. Священники намагалися морально підтримати своїх парафіян; за спогадами владики Павла Василика, «проповідь треба було скерувати так, щоб люди відстоювали свою правду».

¹¹² Гавриш І. Таємні богослужіння Станиславівської єпархії УГКЦ у період підпілля (1946–1989 рр.). Інтелігенція і влада. Історія. Одеса, 2015. Вип. 32. С. 123–132.

¹¹³ Літургія підпільної Церкви: збірник / за ред. Івана Говери. Спомини. Статті. Інтерв'ю. Фотоматеріали. Тернопіль: Джура, 2014. С. 86.

¹¹⁴ Гавриш І. В. Станиславівська єпархія Української греко-католицької церкви у період підпілля (1946–1989 рр.). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дис. зд. наук. ст. за спец. 07.00.01 «Історія України». – ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» МОН України, 2011. С. 144.

¹¹⁵ Літургія підпільної Церкви: збірник / за ред. Івана Говери. Спомини. Статті. Інтерв'ю. Фотоматеріали. Тернопіль: Джура, 2014. С. 87.

¹¹⁶ Гудзяк Б. Образ сили духу. Дослідження живої історії підпільного життя УГКЦ. 1946–1989. Другий міжнародний конгрес українців : доповіді і повідомлення. Львів : Видавництво ЛБА, 1994. Ч. II : Історія. С. 125–135. 15. Гавриш І. В. Станиславівська єпархія Української греко-католицької церкви у період підпілля (1946–1989 рр.). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дис. зд. наук. ст. за спец. 07.00.01 «Історія України». – ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» МОН України, 2011. С. 121.

Оскільки «люди б негативно вплинули, якби побачили страх», священник змушений був продемонструвати вірянам, що він не боїться владних структур. Теми проповідей змінювалися відповідно до ситуації¹¹⁷. Священики миттєво змінили свої лекції, щоб допомогти пастві, коли помітили, що КДБ оточує місце церемонії. Церковний одяг не поширювався на священників. Їм дозволялося відправляти службу в небезпечний час без священницького чи церковного одягу. Оскільки епітрахиль було простіше зняти і сховати на випадок набігу, священник носив його переважно під час Богослужіння разом із повітрям і покривалом. Фелон носили рідко. У багатьох випадках священник вирішував носити на шії вервицю замість стихару протягом усієї церемонії, оскільки усвідомлював більший ризик¹¹⁸.

Богослужіння просто читалося, зрідка виконувалося тихим голосом, якщо священник відправляв літургію в житловому будинку міста. Місцева ситуація дещо покращилася. Два роки отець Василь Семенюк працював на крихітному хуторі «Слобудчина», що недалеко від тлумацького селища Обертина. Священник відправляв Службу Божу серед білого дня, не побоюючись нальоту, оскільки всі мешканці будинку були греко-католиками. Окрім довколишніх громад Обертина, Чортівця, Жукова та Яківців, благочинні також їздили на релігійні обряди з Коломиї, Ланчини та навіть горбистого Космача на Слобудчину. Цю інформацію організатори церкви поширили серед надійних осіб у околицях перед тим, як до заплановане прибуття священника на помешкання. На Слобудчині свято Пресвятої Євхаристії відбулося з великою урочистістю. Маленькі діти, які йшли попереду процесії, скидали на доріжку пелюстки квітів, а надворі було виставлено чотири престоли¹¹⁹.

На Великодні свята люди хотіли споживати освячену їжу. Лише в одній-двох громадах священник мав можливість освятити після того, як все було напечено, зварено і складено в кошик, як це прийнято. У громадах Буцацького

¹¹⁷ Літургія підпільної Церкви: збірник / за ред. Івана Говери. Спомини. Статті. Інтерв'ю. Фотоматеріали. Тернопіль: Джура, 2014. С. 109.

¹¹⁸ Гудзяк Б. Образ сили духу. Дослідження живої історії підпільного життя УГКЦ. 1946-1989. Другий міжнародний конгрес українців : доповіді і повідомлення. Львів : Видавництво ЛБА, 1994. Ч. II : Історія. С. 125-135.

¹¹⁹ Говера І. Літургійне життя священників та вірних в Українській Греко-Католицькій Церкві. Українська Греко-Католицька Церква в період підпілля (1946-1989). Львів 2019. С. 113.

району Тернопільської області о. П. Василик освятив борошно та яйця, з яких буде виготовлено великодній кошик, щоб якомога більше парафіян УГКЦ мали змогу споживати освячені страви на Великдень. У цьому випадку освячення мало мінімальний вплив. Незабаром після Квітної неділі священник почав святкувати Великдень¹²⁰.

З огляду на обставини душпастирського служіння греко-католицьких священників під час тоталітарної диктатури духовенство на батьківщині здебільшого змушене було приховувати інформацію про свій священницький статус і натомість вирішує служити в іншому районі чи навіть області¹²¹. О. М. Кисіль, який проживав у Борщівському районі Тернопільської області, спеціально їздив у м. Заліщики для проведення релігійних обрядів. Тим часом у селах Борщівщини о. Богослужіння звершив С. Захарків, який проживав у м. Заліщики. Отці Тимчук приїхали служити зі Львівщини на Тернопільщину, а отці І. Ридель та І. Кушнір обрали свою підземну парафію на Львівщині¹²².

За часів підпілля греко-католицьке священство розробило систему заміни парафіяльних священників, щоб підтримувати постійну конспірацію. Слід зазначити, що в 1940-1980-х роках не було чітких просторових обмежень для служіння вірним. Парафіяльна діяльність велася в усіх куточках України. Священники часто змінювали місця своїх душпастирських служб, щоб створити змову. Було вирішено, що один місяць священник буде служити в Івано-Франківську, наступного – у Тернопільському районі. Крім того, вони часто служили в різних селах і районах¹²³.

Відсутність спеціального богослужбового матеріалу ускладнювала душпастирську роботу підпільного духовенства. Священники щодня користувалися акафістами, богослужбниками, трактатами; вони були переважно рукописні українською мовою. Отець І. Сеньків користувався

¹²⁰ Катакомбна Церква (двадцятиліттю виходу Української Греко-Католицької Церкви з підпілля присв'ячується) : Статті і матеріали/ Ред. кол.: З.Білик, Я.Дашкевич, О. Киричук, Л. Моравська, М. Омельчук, І.Орлевич, І. Паславський, О. Сидор. Львів: Вид-во Львівського музею історії релігії «Логос», 2009. С. 54.

¹²¹ Літургія підпільної Церкви: збірник / за ред. Івана Говери. Спомини. Статті. Інтерв'ю. Фотоматеріали. Тернопіль: Джура, 2014. С. 24.

¹²² Гавриш І. Таємні богослужіння Станиславівської єпархії УГКЦ у період підпілля (1946–1989 рр.). Інтелігенція і влада. Історія. Одеса, 2015. Вип. 32. С. 123–132.

¹²³ Луцький І. Створення Станиславівської (Івано-Франківської) єпархії Української Греко-Католицької Церкви. Івано-Франківськ: Сілик, 1996. С. 111.

рукописними книгами для відправлення Служби Божої та Святої Тайни Хрещення. Принагідно використовував старослов'янську літературу, яку парафіяни ховали в своїх хатах¹²⁴. Єпископи, які переховувалися, мали більше книг. Значна бібліотека належала єпископу Павлу Василю. Греко-католицьке духовенство часто вчило найважливіші молитви напам'ять і було змушене отримувати спеціальний матеріал від своїх однолітків¹²⁵. Під час заупокійної літургії греко-католицькі священики дотримувалися найвищого рівня секретності. У цьому сенсі священики не відвідували цвинтар; замість цього вони вимовляли всі необхідні поминальні молитви у власному домі, іноді навіть у сусідньому¹²⁶. За греко-католицьким звичаєм у 1977 р. у своєму будинку брата відспівував отець Климентій-Тома Когут, який доручив родині офіційно запросити на поховання православного священика Сидоренка, оскільки влада знала про його релігійну діяльність¹²⁷. Через кілька днів після поховання священик відвідував цвинтар і опечатував могилу. У деяких випадках священик відправляв Богослужіння вдома і освячував землю свяченою водою після того, як вірні приносили йому шматок землі з гробу¹²⁸. У цей час священики час від часу публічно брали участь у похоронних церемоніях. За «порушення радянського законодавства про релігійні культи... які відправляли богослужіння на похоронах уніата В. Дідича» о. С. Деркач, який проживав у селі Буряківка Заліщицького району Тернопільської області, та о. С. Захарків, який проживав у м. Заліщицькому, у 1978 році притягнуто до адміністративної відповідальності та оштрафовано на 10 і 30 крб. За проведення похоронів і цвинтарів з відкритими церемоніями під час підпілля отця І. Сеньківа штрафували від 100 до 120 разів¹²⁹.

¹²⁴ Катакомбна Церква (двадцятиліттю виходу Української Греко-Католицької Церкви з підпілля присв'ячується) : Статті і матеріали/ Ред. кол.: З.Білик, Я.Дашкевич, О. Киричук, Л. Моравська, М. Омельчук, І.Орлевич, І. Паславський, О. Сидор. Львів: Вид-во Львівського музею історії релігії «Логос», 2009. С. 87.

¹²⁵ Андрухів І., Лисенко О., Пилипів І. Станіславська (Івано-Франківська) єпархія УГКЦ крізь призму століть: історико-релігійний аспект. Надвірна: ЗАТ «Надвірнянська друкарня», 2010. С. 300.

¹²⁶ Ленчик В. Нарис історії Української Церкви. Львів : Свічадо, 2003. С. 344.

¹²⁷ Катакомбна Церква (двадцятиліттю виходу Української Греко-Католицької Церкви з підпілля присв'ячується) : Статті і матеріали/ Ред. кол.: З.Білик, Я.Дашкевич, О. Киричук, Л. Моравська, М. Омельчук, І.Орлевич, І. Паславський, О. Сидор. Львів: Вид-во Львівського музею історії релігії «Логос», 2009. С. 55.

¹²⁸ Гавриш І. Таємні богослужіння Станіславської єпархії УГКЦ у період підпілля (1946–1989 рр.). Інтелігенція і влада. Історія. Одеса, 2015. Вип. 32. С. 123–132.

¹²⁹ Гавриш І. В. Релігійне життя греко-католиків Станіславщини у часи радянського тоталітаризму (сер.40-х – 50-ті рр. XX ст.). Науковий вісник Івано-Франківського богословського університету УГКЦ «Добрий Пастир»: збірник наукових праць. Івано-Франківськ, 2014. С. 158–164.

Підпільні священики часто влаштовувалися на державні посади, щоб прогодувати себе та не привертати до себе зайвої уваги. Як правило, це були роботи з низьким статусом, як-от сторож чи кочегар, що давало їм більше часу для духовних пошуків. Отець Микола Сімкайло, наприклад, після рукоположення в 1974 році вісім років провів у пожежній охороні. Оскільки він працював один день і мав три вихідних, він «більше часу витрачав на добрі християнські справи, на виконання своїх священицьких обов'язків, а не на робити справи для держави»¹³⁰. Отець Степан Захарків після ув'язнення працював сторожем на заводі в Заліщиках, а отець М. Волосянко – двірником у ЖЕКі, де підмітав алеї «Піонерського парку» в Івано-Франківську. (тепер відомий як «Парк воїнів-інтернаціоналістів»)¹³¹, У селі Ягільниця Чортківського району Тернопільської області є меблер о. Михайло Кисіль. Однак були деякі відхилення. Так, єпископ С. Дмитерко закінчив бухгалтерську освіту і розпочав свою кар'єру касиром, а потім став бухгалтером на складі лісоматеріалів у Коломиї; О. Мирон Підлесецький працював бухгалтером на Янівському цементному підприємстві у Львові¹³². Свою педагогічну діяльність отець Роман Кияк розпочав у 1950-х роках на хуторі Грушка Тлумацького району, а потім переїхав на Богородщину. Від нього вимагали виконувати атеїстичні обов'язки на кожній педраді, але він послідовно відмовлявся. О. Р. Кияк продовжував свою священицьку справу, незважаючи на те, що за діяльністю вчителів вівся контроль у неділю та свята. Мандруючи прикарпатськими селами, він не лише відправляв Святу Літургію, а й проводив реколекції та навіть влаштував першу сповідь дітей у селі Дора Яремчанської міської ради Івано-Франківської області за співслужіння монахинь¹³³.

¹³⁰ Гавриш І. В. Станиславівська єпархія Української греко-католицької церкви у період підпілля (1946–1989 рр.). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дис. зд. наук. ст. за спец. 07.00.01 «Історія України». – ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» МОН України, 2011. С. 167.

¹³¹ Гудзяк Б. Образ сили духу. Дослідження живої історії підпільного життя УГКЦ. 1946-1989. Другий міжнародний конгрес українців : доповіді і повідомлення. Львів : Видавництво ЛБА, 1994. Ч. II : Історія. С. 125-135

¹³² Говера І. Літургійне життя священиків та вірних в Українській Греко-Католицькій Церкві. Українська Греко-Католицька Церква в період підпілля (1946-1989). Львів 2019. С. 116.

¹³³ Гудзяк Б. Образ сили духу. Дослідження живої історії підпільного життя УГКЦ. 1946-1989. Другий міжнародний конгрес українців : доповіді і повідомлення. Львів : Видавництво ЛБА, 1994. Ч. II : Історія. С. 125-135

Священикам потрібен був час для духовного омолодження через молитви, конференції та сповідь, відомі як реколекції, оскільки вони завжди займалися духовною сферою. У селі Микуличин Яремчанської міської ради Івано-Франківської області владика В.Війтишин згадав про щорічні духовні вправи, які відбувалися в домі матері владика П.Василика. Ранкові молитви, Свята Літургія та послідовні промови отців були частиною три-чотириденних реколекцій. Під час реколекцій священики ходили в гори для молитви на вервиці, самоаналізу та ізоляції. Найчастіше о. В. Війтишин відвідав реколекції з о. Ю. Мороз, о. І. Сеньків, о. Т. Сеньків, о. М. Сімкайло, о. Г. Сімкайло, о. І. Бойко, о. М. Косило, та о. Я. Гринюк¹³⁴. Хоча не завжди могли регулювати час і місце проведення підземних богослужінь, уповноважений РПЦ і правоохоронні організації зазвичай мали підозри щодо дій підпільних священиків. Цей факт свідчить про величезну моральну стійкість і гарячу відданість віруючих своїй Церкві, а не про непрофесіоналізм радянських спецслужб. У кількох рідкісних випадках представники правоохоронних органів шукали греко-католицьке духовенство для проведення певних літургійних церемоній і повідомляли їх про майбутній обшук¹³⁵.

Священики-підпільники під час виконання душпастирських обов'язків мали остерігатися не тільки кадрів КДБ, але й колишніх священиків, які прийняли православ'я. Діяльність греко-католицьких священиків у підпіллі не координувалася спеціально й системно. Загалом священнослужителі приймали власні рішення і зверталися за допомогою до єпископа лише в тяжких обставинах. Єпископи видавали лише конкретні вказівки. Важливо пам'ятати, що не всі священики мали доступ до єпископа протягом усієї змови; молодь не була поінформована про особу рядового, і тільки старші знали про це.

¹³⁴ Гавриш І. Греко-католицьке релігійне підпілля Станиславівщини (середина 40-х–50-ті рр. XX ст.). Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Історія. Тернопіль, 2015. Ч. 3. С. 37–41.

¹³⁵ Гавриш І. Особливості подвижницького служіння греко-католицьких священиків Станиславівської єпархії в період радянського колоніалізму (1946–1989). Гуржіївські історичні читання: збірник наукових праць. Черкаси, 2015. С. 113–116.

Священики почали використовувати псевдоніми для душпастирської діяльності, яка ведеться підпільно, неухильно дотримуючись конспіративних заходів¹³⁶.

Душпастирська діяльність греко-католицького духовенства завжди була під загрозою розкриття владою. Часто перевіряли помешкання священиків, про активну діяльність яких знали агенти КДБ. Щоб відвернути увагу від іншої релігійної атрибутики, отець М. Косило, будинок якого регулярно обстежували, навіть розмістив на видних місцях певні святині. у цьому контексті його учень о. І. Лейб'юк згадував, що на о. У оселі М. Косила постійно висів на кілку античний фелон, на видному місці були святі тексти та ряд свічників. Це сталося через те, що після виявлення цих артефактів міліція та КДБ не шукали далі¹³⁷.

В добу підпілля отець Павло Василик був досить активним. У 1947 році його затримали за підозрою у зв'язках з оунівським підпіллям, а військовий трибунал при військах МВС у Львівській області засудив на 10 років каторжних робіт за «зраду Батьківщини» та «антирадянську агітацію». Владика Віктор, єзуїт східного обряду з Риму, висвятив П. Василика на диякона 1 січня 1950 р., коли той перебував на засланні в м. Джекказган (Казахська РСР). Після виходу зі спецпоселення П. Василик влітку 1956 р. переїхав до Бучача на Тернопільщині. Єпископ М. Чарнецький у Львові 18 листопада того ж року висвятив його на греко-католицького священика. Після рукоположення 19 листопада 1956 року в оселі Української Православної Церкви в Бучачі о. Свою душпастирську кар'єру Павло розпочав відслуживши наступного дня Службу Божу в хуторі Переволока на Бучаччині¹³⁸.

О. Другий раз П. Василика заарештували в 1959 р. О. Із заслання Павло повернувся ще з більшою силою до своєї священицької праці. Він мав нагоду одного дня відправляти святі служби в багатьох громадах. Зокрема, він прибув (переважно пішки) до села Тарновиця Пільна Тисменицького району Івано-Франківської області в суботу перед першою неділею місяця. У неділю вранці

¹³⁶ Гавриш І. В. Станиславівська єпархія Української греко-католицької церкви у період підпілля (1946–1989 рр.). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дис. зд. наук. ст. за спец. 07.00.01 «Історія України». – ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» МОН України, 2011. С. 156.

¹³⁷ Андрухів І., Лисенко О., Пилипів І. Станиславська (Івано-Франківська) єпархія УГКЦ крізь призму століть: історико-релігійний аспект. Надвірна: ЗАТ «Надвірнянська друкарня», 2010. С. 137

¹³⁸ Гук В. о. Ісповідник віри Павло Василик. Арешт. 1947. 1959. Коломия, 2006. С. 13.

він звершив Божественну Літургію в храмі після сповіді, а ввечері відслужив Святу Літургію і майже всю ніч відвідував хворих зі Святими Тайнами. До нього завжди приєднувався місцевий хор, і він серйозно святкував, одягнений у повні мантиї. Після служби в Тарновиці Пільні відправив богослужіння в селі Гостів. Пізніше ввечері він продовжив шлях до села Надорожня Тлумацького району Івано-Франківської області для служби¹³⁹. За спогадами єпископа, він щодня долав десятки кілометрів — у середньому двадцять-сорок — щоб проповідувати Євангеліє вірним. «Вночі він міг вийти на широкі вулиці, але там перед кожною машиною потрібно було лягати на узбіччя або в кювет, щоб сховатися від світла фар». Вдень він мандрував між селами польовими дорогами та лісовими стежками¹⁴⁰.

Деякі греко-католицькі священники та миряни почали публічно ідентифікувати себе як члени УГКЦ наприкінці 1970-х – на початку 1980-х років¹⁴¹. У 1978 році 9 греко-католицьких священників, які відкрито розповідали про свою душпастирську діяльність, брали участь у профілактичних бесідах з Уповноваженим Ради у справах релігій. Відтак, святе таїнство сповіді уділив вірним міста Івано-Франківська о. Ю. Гірняк, М. Волосянко, Р. Винничук. Його релігійні «переконання — це не сорочка, яку можна змінити, я дав присягу Папі і ніколи не зраджу цього», — сказав о. Водночас сказав Р.Винничук¹⁴². Про активну діяльність отців М. Волосянка та М. Сімкайла Івано-Франківському обкому КП(б)У доповідав у 1983 р. заступник уповноваженого Ради у справах культів УРСР в Івано-Франківській області. Під час зустрічей з владою отці Сімкайло та Волосянка торкнулися питання реєстрації греко-католицьких громад. За словами отця М. Сімкайла, «більшість священнослужителів області

¹³⁹ Катакомбна Церква (двадцятиліттю виходу Української Греко-Католицької Церкви з підпілля присв'ячується) : Статті і матеріали/ Ред. кол.: З.Білик, Я.Дашкевич, О. Киричук, Л. Моравська, М. Омельчук, І.Орлевич, І. Паславський, О. Сидор. Львів: Вид-во Львівського музею історії релігії «Логос», 2009. С. 45.

¹⁴⁰ Андрухів І., Лисенко О., Пилипів І. Станіславська (Івано-Франківська) єпархія УГКЦ крізь призму століть: історико-релігійний аспект. Надвірна: ЗАТ «Надвірнянська друкарня», 2010. С. 165.

¹⁴¹ Гавриш І. Особливості подвижницького служіння греко-католицьких священників Станіславівської єпархії в період радянського колоніалізму (1946– 1989). Гуржіївські історичні читання: збірник наукових праць. Черкаси, 2015. С. 113–116.

¹⁴² Гавриш І. В. Релігійне життя греко-католиків Станіславівщини у часи радянського тоталітаризму (сер.40-х – 50-ті рр. XX ст.). Науковий вісник Івано-Франківського богословського університету УГКЦ «Добрий Пастир»: збірник наукових праць. Івано-Франківськ, 2014. С. 158–164.

зареєструються як громади Української Католицької Церкви», якщо реєстрація буде дозволена урядом¹⁴³.

Наявність греко-католицьких регалій у храмах є доказом того, що частина духовенства здійснила помітний перехід до РПЦ. Зокрема, перший заступник голови Ради у справах релігій П. Пилипенко після об'їзду кількох парафій у районах Івано-Франківської області у 1982 р. зауважив, що всі богослужіння й досі відбуваються за греко-католицьким обрядом. ікони», Псалтир 1901 р., виданий митрополитом А. Шептицьким, та ін. під час огляду храму на хуторі Раковець Богородчанського району Івано-Франківської області (парох о. В. Павлюк). Крім того, навколо ризниці розкидані церковні видання Московського патріархату, зокрема «Часослова», «Молитвослова», «Мінеї», «Тріоді».¹⁴⁴

У парафіяльних книгах сіл Виноград і Прикмище Городенківського району Івано-Франківської області, де служив настоятелем отець М. Хміль, «нічого греко-католицького не виправлено, не викреслено, не запечатано». Співробітники апарату Уповноваженого Ради у справах релігій вилучили близько 20 різних «уніатських творів» із церков сіл Білі Ослави Надвірнянського, Живачів – Тлумацького, Яблунька – Богородчанського та каплиці села Соколівка. у Косівському районі Івано-Франківської області¹⁴⁵. О. Дем'ян Могилецький повернувся до Католицької Церкви разом із дружиною наприкінці 1970-х – на початку 1980-х років після зречення від православ'я, яке він підписав через страх за своє життя та життя своєї родини. Відслуживши Службу Божу, прочитавши молитву над о. Дем'яна та уділивши священику та пароху таїнство сповіді, о.А.Кияк повернувся до свого греко-католицького священства. Єдиним свідком цієї події був Іван Бойчук, мирянин із села Старі Кути Косівського району Івано-Франківської області¹⁴⁶.

¹⁴³ Гавриш І. Греко-католицьке релігійне підпілля Станиславщини (середина 40-х–50-ті рр. XX ст.). Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Історія. Тернопіль, 2015. Ч. 3. С. 37–41.

¹⁴⁴ Літургія підпільної Церкви: збірник / за ред. Івана Говери. Спомини. Статті. Інтерв'ю. Фотоматеріали. Тернопіль: Джура, 2014. С. 89.

¹⁴⁵ Там само. С. 91.

¹⁴⁶ Гавриш І. В. Душпастирська діяльність греко-католицького духовенства Станиславівської єпархії у «катакомбний» період (1946–1989 рр.). Науковий вісник Івано-Франківського богословського університету УГКЦ «Добрий Пастир»: збірник наукових праць. Богослов'я. Івано-Франківськ, 2015. С. 147–152.

Діяльність греко-католицького монашества радянська влада не могла повністю придушити. Так звані «домашні монастирі» засновували посвячені особи, які зуміли створити підземну споруду, дотримуючись усіх правил чернечого життя, і селилися групами по кілька людей, незважаючи на постійний ризик¹⁴⁷. Монашество відроджувалося, приймаючи до монастиря молодь перед обличчям суворой реальності комуністично-атеїстичного панування. У порівнянні зі звичайним чернечим життям умови підземного періоду були дуже різними. Монахи та черниці повинні були носити світський одяг, дотримуватися суворих протоколів безпеки та працювати на офіційних посадах, де вони часто стикалися з критикою та глузуванням з боку своїх однолітків¹⁴⁸. У результаті фаза деєсталінізації сприяла поступовому відновленню структури Станіславівської єпархії. Духовний спротив комуністичному режиму посилювався в середині 1950-х років, коли з ув'язнення повернулися репресовані священники та монахи на чолі з єпископом Станіславівським єпископом І. Лятишевським. Як пасивно (шляхом ігнорування легально діючих православних церков та створення розгалуженої мережі «домашніх монастирів і церков», де здійснювалися всі релігійні обряди), так і активно (шляхом відкритого протесту проти підпорядкування Московському патріархату та інформування вірних про ліквідацію УГКЦ). владою) духовенство і віруючі виступали проти поширення православної віри¹⁴⁹.

2.2. Утиски у пасторальній діяльності духовенства.

У 1960 р. Уповноважений Ради у справах РПЦ при УРСР по Тернопільській області У. Краглик розробив і затвердив низку заходів протидії греко-католицькому духовенству з метою остаточного викорінення «залишки

¹⁴⁷ Гавриш І. Таємні богослужіння Станіславівської єпархії УГКЦ у період підпілля (1946–1989 рр.). Інтелігенція і влада. Історія. Одеса, 2015. Вип. 32. С. 123–132.

¹⁴⁸ Гавриш І. Особливості подвижницького служіння греко-католицьких священників Станіславівської єпархії в період радянського колоніалізму (1946–1989). Гуржіївські історичні читання: збірник наукових праць. Черкаси, 2015. С. 113–116.

¹⁴⁹ Гавриш І. Особливості чернечого життя на теренах Станіславівської єпархії УГКЦ у період підпілля (1953–1989 рр.). Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. Київ, 2017. Вип. 122. С. 106–113.

уніатства». 1) працювати молодих священиків, які повернулися з ув'язнення; 2) всіх колишніх греко-католицьких священиків, які не мають постійного місця проживання, відправити в будинки престарілих; 3) відмовляти в реєстрації «возз'єднаним» священикам, які не беруть активної участі в утвердженні православної віри; 4) притягнути до суду «активних уніатів», які приховано здійснюють богослужіння за греко-католицьким обрядом, і притягнути їх до відповідальності; 5) Сплануйте тематичні бесіди «Боротьба українського народу проти Брестської унії» та «Ватикан — ворог Радянського Союзу»¹⁵⁰.

Передбачаючи дії священиків у складних обставинах, митрополит Й. Сліпий у 1941 р. написав «Основні правила сучасного душпастирства» для священиків. Підписаний псевдонімом «OYS» документ містив пропозиції щодо духовної опіки в екстремальних обставинах¹⁵¹. ««Сучасне душпастирство, — сказав митрополит, — певною мірою повертає нас до первісних часів християнства, в яких провідна ідея «рятування душ» була висунута на перший план у всій своїй гостроті, а все інше відсунуто. на задній план». Священики могли відправляти Святі Тайни напам'ять, згідно з настановами, хоча митрополит Й. Сліпий застерігав, що священиків, які можуть це робити, небагато. Внаслідок цього він дозволив користуватися православними богослужбовими книгами, зокрема богослужбовою книгою П. Могили¹⁵². За словами отця Олександра Ванжури, в ніч перед арештом єпископ-ординарій Станіславівський Г. Хомишин таємно наказав деканам дозволити відправляти Службу Божу в каплицях, приватних помешканнях і навіть просто неба без літургійного посуду, антими́нсу, або священицькі ризи¹⁵³. Служба Божа була невід'ємною частиною підпільного церковного життя, хоча участь вірних у Святій Літургії була збільшена низкою несприятливих чинників, таких як

¹⁵⁰ Андрухів І., Лисенко О., Пилипів І. Станіславська (Івано-Франківська) єпархія УГКЦ крізь призму століть: історико-релігійний аспект. Надвірна: ЗАТ «Надвірнянська друкарня», 2010. С. 309.

¹⁵¹ Луцький І. Створення Станіславівської (Івано-Франківської) єпархії Української Греко-Католицької Церкви. Івано-Франківськ: Сілик, 1996. С. 77.

¹⁵² Гавриш І. В. Станіславівська єпархія Української греко-католицької церкви у період підпілля (1946–1989 рр.). — Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дис. зд. наук. ст. за спец. 07.00.01 «Історія України». — ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» МОН України, 2011. С. 152.

¹⁵³ Літургія підпільної Церкви: збірник / за ред. Івана Говери. Спомини. Статті. Інтерв'ю. Фотоматеріали. Тернопіль: Джура, 2014. С. 190.

офіційна заборона УГКЦ, тимчасові священики, нагляд КДБ, відсутність релігійної літератури, тощо. ритуальне начиння та священицькі ризи, серед іншого. У приватних помешканнях, перед закритими церквами та в місцях відпочинку відбувалися таємні духовні служби¹⁵⁴.

Тому отці Мар'ян Баранюк, Михайло Коржинський та Іван Лютак проводили таємні богослужіння в оселях вірних УГКЦ на Чортківщині; Отець Йосиф Кладочний душпастирював у Бучачі Тернопільської області та його околицях; Отець Микола Когут відправив богослужіння вірним у Заліщиках Тернопільської області; Отець Дмитро Кубасевич відправляв богослужіння та відправляв богослужіння в селі Хлопівка Копичинського району Тернопільської області; та отець Ярослав Мартинюк таємно відправляв у своєму домі літургію та молебні, на яких були присутні колишні греко-католицькі священики та монахині¹⁵⁵.

Отці Ярослав Тимчук та Гнат Заєць відправили богослужіння у громадах Заліщицького району Тернопільської області. Отець Заєць у своєму домі в місті Заліщицькому «збирає віруючих на служби, хрестить дітей, вінчає, служить панахиди»¹⁵⁶. Хрущовська «відлига» та перші роки після усунення М. Хрущова у 1964 р. призвели до певного ослаблення антирелігійного тиску, чим релігійні лідери вирішили скористатися, частково відновивши деякі структурні одиниці Галицької митрополії загалом та Станіславівської греко-католицької церкви. Єпархія зокрема, хоча конфлікт між радянською владою та УГКЦ ніколи не припинявся. У грудні 1957 р. єпископ Іван Слезюк змінив єпископа І. Лятишевського на посаді єпископа-ординарія Станіславівського¹⁵⁷. За деякими даними, єпископ Іван Слезюк перейняв управління Станіславівською дієцезією у 1954 році, одразу після того, як був звільнений з тюрми. Єпископом-помічником вважався єпископ Симеон Лукач. Другий арешт відбувся в липні

¹⁵⁴ До світла Воскресіння крізь терни катакомб. Підпільна діяльність та легалізація Української Греко-Католицької Церкви. [вид. 2-ге, випр. і доп.]. Львів: Вид-во Українського католицького університету, 2014. С. 33.

¹⁵⁵ Гавриш І. Особливості чернечого життя на теренах Станіславівської єпархії УГКЦ у період підпілля (1953–1989 рр.). Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. Київ, 2017. Вип. 122. С. 106–113.

¹⁵⁶ Катакомбна Церква (двадцятилітню виходу Української Греко-Католицької Церкви з підпілля присв'ячується) : Статті і матеріали/ Ред. кол.: З.Білик, Я.Дашкевич, О. Киричук, Л. Моравська, М. Омельчук, І.Орлевич, І. Паславський, О. Сидор. Львів: Вид-во Львівського музею історії релігії «Логос», 2009. С. 77.

¹⁵⁷ Марчук В. Церква, духовність, нація. Українська греко-католицька церква в суспільному житті України ХХ ст. Івано-Франківськ. 2004. С. 246.

1962 року в результаті їх енергійної душпастирської діяльності¹⁵⁸. У справі С. Лукача та І. Слезюка суд перетворили на атеїстичну пропагандистську виставу. Аби продемонструвати Апостольському Престолу та світові повноту УГКЦ, її нібито спеціально запланували розпочати з Другого Ватиканського Собору в Римі¹⁵⁹.

Отець С. Лукач перебував у Івано-Франківській тюрмі. Перебуваючи всередині, у нього було важке захворювання легенів, яке в'язні діагностували як астму. Причиною агонії та смерті справді був туберкульоз легень. Свідки розповіли, що хвороба викликана недоїданням і жорстокими обставинами утримання. Владика відійшов у вічність 22 серпня 1964 року на батьківщині в селі Старуня Богородчанського району Івано-Франківської області, звільнившись із в'язниці у березні 1964 року за станом здоров'я¹⁶⁰.

Великодні кошики зі Страсної П'ятниці освятив отець В. Війтишин у своїй душпастирській праці, яка в період підпілля проходила на теренах Тлумацького та Тисменицького районів Івано-Франківської області та Заліщицького, Бучацького та Монастириського районів Івано-Франківської області. Тернопільська обл. Весь цей період він відмовлявся від богослужінь. Щоб освятити одну хату вночі, коли ніхто не бачив, миряни приносили паски та інші речі. Потім вони залишили кошики та повернулися до своїх будинків. Священик після благословення швиденько пішов на інший хутір, а набожні понесли великодні кошики додому лише після ночі¹⁶¹. Підземному священику не дозволили брати з собою церковні речі під час відвідин благочинних через заходи безпеки. Він підлягав би арешту, якби його тримали, наприклад, в ризах або чаші. Супроводжуючі особи, які були монахинями або членами III Чину, спакували в свій багаж все необхідне для Служби Божої. Вони сиділи в автобусі окремо від священика і весь час уникали з ним розмови. Згадуючи примхи свого таємного служіння в селі Клубівка на Тлумаччині, єпископ Павло Василик

¹⁵⁸ Гавриш І. Таємні богослужіння Станіславівської єпархії УГКЦ у період підпілля (1946–1989 рр.). Інтелігенція і влада. Історія. Одеса, 2015. Вип. 32. С. 123–132.

¹⁵⁹ Малиновський О. Підпільний єпископ Симеон Лукач. Роль підпільного єпископату в Станіславівській єпархії в період підпілля 1946–1989. Львів: [б. в.], 2021. С. 24–34.

¹⁶⁰ Там само.

¹⁶¹ Говера І. Літургійне життя священиків та вірних в Українській Греко-Католицькій Церкві. Українська Греко-Католицька Церква в період підпілля (1946–1989). Львів 2019. С. 46.

стверджував, що ввечері на зупинці його вже чекали молоді хлопці з вогнями. Вони відповідали зеленою лампою, коли єпископ сповіщав про свою присутність червоною. Червоний також використовувався для позначення небезпеки, якщо була розвідка про засідку КДБ¹⁶². Вони зібралися на заздалегідь обумовленому місці, щойно прибули в село, і рушили до дому, де мала відбутися Свята Літургія.¹⁶³ Біля входу завжди був охоронець, завданням якого було сповістити священика про присутність правоохоронців чи інших караючих посадових осіб, щоб він міг сховатися чи втекти¹⁶⁴.

Більшість присутніх на літургії були люди похилого віку. Молоді люди рідко відвідували служби, бо боялися втратити роботу. Наприкінці 1970-х – на початку 1980-х років молодь почала все більше цікавитися релігійною діяльністю. Почали запрошувати підпільне духовенство для вінчання, хрещення дітей, освячення осель¹⁶⁵. Єпископ-ординарій І. Слезюк після повернення з ув'язнення у 1954 р. заснував приватну каплицю в одній із кімнат резиденції сестер милосердя на вулиці Дністровській, 22 в Івано-Франківську. у цьому домі, або вони передавались між собою. оскільки в той час не було інших способів спілкування. Оскільки агенти КДБ постійно стежили за діями єпископа, було важко користуватися радіо, пресою та проводити зібрання єпархіального духовенства¹⁶⁶. Більшість греко-католиків стверджували, спираючись на власну заяву єпископа І. Слезюка, що стан здоров'я єпископа погіршився внаслідок опромінення радіоактивними променями під час його останнього «візиту» до КДБ¹⁶⁷.

¹⁶² Гавриш І. Таємні богослужіння Станиславівської єпархії УГКЦ у період підпілля (1946–1989 рр.). Інтелігенція і влада. Історія. Одеса, 2015. Вип. 32. С. 123–132.

¹⁶³ Андрухів І., Лисенко О., Пилипів І. Станіславська (Івано-Франківська) єпархія УГКЦ крізь призму століть: історико-релігійний аспект. Надвірна: ЗАТ «Надвірнянська друкарня», 2010. С. 145.

¹⁶⁴ Гудзяк Б. Образ сили духу. Дослідження живої історії підпільного життя УГКЦ. 1946-1989. Другий міжнародний конгрес українців : доповіді і повідомлення. Львів : Видавництво ЛБА, 1994. Ч. II : Історія. С. 125-135

¹⁶⁵ Щербяк Ю. А. Соціально-педагогічна діяльність Української ГрекоКатолицької Церкви в УРСР (1939–1989 рр.) Роль науки, релігії та суспільства у формуванні моральної особистості: матеріали XXIII міжнар. наук.-практ. конф., (Донецьк, 16 трав. 2008 р.). Донецьк: Наука і освіта, 2008. С. 321–323.

¹⁶⁶ Луцький І. Створення Станиславівської (Івано-Франківської) єпархії Української Греко-Католицької Церкви. Івано-Франківськ: Сілик, 1996. С. 121.

¹⁶⁷ Гавриш І. Особливості подвижницького служіння греко-католицьких священиків Станиславівської єпархії в період радянського колоніалізму (1946– 1989). Гуржіївські історичні читання: збірник наукових праць. Черкаси, 2015. С. 113–116.

Оскільки наприкінці 1960-х років станиславівський єпископ-помічник С. Лукач відійшов у вічність, єпископ І. Слезюк, хворий і немічний, почав шукати наступника, щоб забезпечити продовження свого єпископського служіння. Таким чином він рекомендував о. Софрона Дмитерка призначити на посаду єпископа. Хіротонія відбулася у скромно обставленій приватній квартирі лікаря Софії Девосир та її сестри монахині Віри в Івано-Франківську. Єпископ І. Слезюк дав о. Софрона Дмитерка єпископська хіротонія 30 листопада 1968 р. при цих двох свідках. Про цю трагедію Апостольський Престол дізнався від о. Софрона Мудрого, який перебував в Україні з приватним візитом. Владика І. Слезюк повідомив отців Р. Винничука та Я. Гірняка в Україні, щоб вони, у разі потреби, могли перевірити продовження єпископського служіння Станиславівської єпархії. Знання потрібно було тримати в граничній таємниці¹⁶⁸.

Єпископа С. Дмитерка було заарештовано наприкінці 1973 р. Знаючи про церковну діяльність отця, він перебував під постійним наглядом міліції та КДБ. Записки з проханнями про Богослужіння були виявлені під час одного з обшуків у резиденції єпископа. За статтею 187 Кримінального кодексу УРСР єпископу загрожувало звинувачення у вигляді позбавлення волі на строк до трьох років «за зберігання та виготовлення документів, що ганьблять радянський державний і суспільний лад»¹⁶⁹. На закрите судове засідання без свідків були присутні троє суддів та прокурор Б. Городко. У березні 1974 р. був відправлений у зону 38, що розташована в селищі Ленінське Луганської області. Єпископ С. Дмитерко через похилий вік брав участь у різних формах каторжної роботи. Єпископ С. Дмитерко виконував свої єпископські обов'язки після звільнення з ув'язнення у 1975 р., окрім цивільної роботи¹⁷⁰.

У результаті спроби комуністичного режиму розвалити УГКЦ остаточно провалилися. Дотримуючись Католицького Престолу та батьківської віри,

¹⁶⁸ Ісус Христос – вчора, сьогодні, завжди – той самий навіки. Ювілейний збірник на пошану Єпископа-Ісповідника Преосвященного Софрона Дмитерка ЧСВВ з нагоди 90-ліття життя та 65-ліття священства. ІваноФранківськ: Нова Зоря, 2007. С. 11.

¹⁶⁹ Гавриш І. В. Станиславівська єпархія Української греко-католицької церкви у період підпілля (1946–1989 рр.). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дис. зд. наук. ст. за спец. 07.00.01 «Історія України». – ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» МОН України, 2011. С. 154.

¹⁷⁰ Гудзяк Б. Образ сили духу. Дослідження живої історії підпільного життя УГКЦ. 1946-1989. Другий міжнародний конгрес українців : доповіді і повідомлення. Львів : Видавництво ЛБА, 1994. Ч. II : Історія. С. 125-135.

духовенство Станиславівської дієцезії змогло протистояти нападам тоталітарної атеїстичної влади та започаткувало час душпастирства, що проходив у підпіллі. Хрущовська «відлига», яка була пов'язана з подвійною лояльністю «возз'єднаного» духовенства та звільненням з ув'язнень великої кількості репресованих отців, сприяла активізації діяльності священників¹⁷¹. Очевидно, що більшість священнослужителів відмовлялися від публічного відправлення релігійних обрядів, побоюючись за особисту безпеку. Проте вони продовжували свою душпастирську працю. Перед лицем небезпеки кілька релігійних діячів відкрито визнали своє членство в УГКЦ і закликали своїх послідовників відстоювати своє право на совість в СРСР. Російська Православна Церква та радянські репресивні органи застосовували різноманітні тактики примусу, щоб припинити діяльність греко-католицького релігійного підпілля в Станиславівській єпархії¹⁷². Під час офіційної заборони Церкви вищі церковні ієрархи створили таємні інструкції з корисними вказівками для душпастирського служіння, які через негативний політичний клімат були набагато зрозумілішими, ніж у законний час. Участь у Святій Літургії була обов'язковою умовою релігійного життя християн. Через те, що священники не мали змоги відправляти богослужіння в церквах, вони зазвичай вирішували здійснювати пастирське служіння в домівках своїх парафіян. Пастирська практика значно ускладнювалася відсутністю спеціальної релігійної літератури та обрядових знарядь. Тим не менш, греко-католицькі священники наполегливо поширювали Євангеліє серед населення, незважаючи на те, що долали десятки, а то й сотні кілометрів¹⁷³.

¹⁷¹ Гавриш І. В. Станиславівська єпархія Української греко-католицької церкви у період підпілля (1946–1989 рр.). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дис. зд. наук. ст. за спец. 07.00.01 «Історія України». – ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» МОН України, 2011. С. 154.

¹⁷² Гудзяк Б. Образ сили духу. Дослідження живої історії підпільного життя УГКЦ. 1946-1989. Другий міжнародний конгрес українців : доповіді і повідомлення. Львів : Видавництво ЛБА, 1994. Ч. II : Історія. С. 125-135

¹⁷³ Гавриш І. В. Станиславівська єпархія Української греко-католицької церкви у період підпілля (1946–1989 рр.). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дис. зд. наук. ст. за спец. 07.00.01 «Історія України». – ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» МОН України, 2011. С. 151.

РОЗДІЛ 3

СТАНІСЛАВСЬКА ЄПАРХІЯ В ПЕРІОД (1971-1989 р)

Тривалий конфлікт комуністично-атеїстичного режиму з УГКЦ не закінчився, як планувалося. Завдяки непохитній відданості вірних і протистоянню антирелігійним ідеологіям Церква змогла продовжити діяльність на місцевому рівні. Відродження церковного життя стало можливим завдяки прогресуючій демократизації суспільства в другій половині 1980-х років. Духовенство та народ Станиславівської єпархії відіграли важливу роль у легалізації УГКЦ, беручи активну участь у релігійних маніфестаціях як у Галичині, так і за її межами. Листи з протестом проти переслідувань греко-католиків і проханнями про реєстрацію греко-католицької громади чи відкриття храму на цій території надсилали духовенство та вірні до центральних та місцевих органів влади¹⁷⁴. Проведення «відкритих» богослужінь у галицьких містах виявилось найефективнішою стратегією боротьби за легалізацію; спочатку він об'єднував кілька десятків віруючих, але згодом розширився до тисяч. 28 листопада 1989 року радянська влада була змушена визнати УГКЦ через зростаючі вимоги католиків східного обряду в Радянській Україні та тиск з боку міжнародного світу. Національна Церква продовжувала життєдіяльно діяти, незважаючи на використання комуністичною владою різноманітних форм і тактик протистояння. Про міцну віру та відданість світовим цінностям греко-католицького духовенства та мирян свідчила їхня самопожертва, вірність Апостольському Престолу та бажання продовжувати таємну боротьбу. Після десятиліть переслідувань УГКЦ загалом і Станиславівська єпархія зокрема відновили свої організаційні рамки та повернули собі втрачені ролі в

¹⁷⁴ Гавриш І. В. Душпастирська діяльність греко-католицького духовенства Станиславівської єпархії у «катакомбний» період (1946–1989 рр.). Науковий вісник Івано-Франківського богословського університету УГКЦ «Добрий Пастир»: збірник наукових праць. Богослов'я. Івано-Франківськ, 2015. С. 147–152.

українському суспільному житті¹⁷⁵. У даному розділі розглянемо діяльність станіславської єпархії в період 1971-1989 рр. опишемо діяльність духовенства та чернецтва в період 1971-1989 рр., охарактеризуємо період «Перестройки» – як одного із елементів полегшення пасторального життя, дослідимо роль єпископів Івано-Франківської єпархії в легалізації Української Греко-Католицької Церкви.

3.1. Пасторальна діяльність духовенства та чернецтва в період 1971-1989 рр.

Протягом майже сорока років таємна Українська Греко-Католицька Церква становила загрозу для атеїстичного комуністичного уряду при владі. УГКЦ зберегла свою ідентичність і протистояла комуністичному режиму, залишаючись найбільшою християнською групою попри всі виклики та бар'єри, які цілеспрямовано ставила радянська влада¹⁷⁶. Забезпечення продовження душпастирської допомоги Церкві було одним із головних питань підпільного існування єпархії; це питання зрештою стало підґрунтям для боротьби за легалізацію УГКЦ. Пік кризи припав на початок 1960-1970-х рр., коли «резерв колишніх семінаристів, монахів, які уникли арештів, був вичерпаний», як зазначає відомий церковний історик В. Марчук. Молодь нового покоління, яка виховувалася в авторитарному середовищі з акцентом на атеїзмі, потребувала підготовки священників¹⁷⁷. Для вербування та підготовки кандидатів до священства перше покоління таємно висвячених єпископів мало створити цілу систему. Нове покоління духовенства було підготовлено в таємних підпільних богословських закладах, створених для вирішення цих проблем. За часів підпілля в межах Станіславівської греко-католицької єпархії було створено ряд

¹⁷⁵ Гавриш І. В. Станіславівська єпархія Української греко-католицької церкви у період підпілля (1946–1989 рр.). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дис. зд. наук. ст. за спец. 07.00.01 «Історія України». – ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» МОН України, 2011. С. 209.

¹⁷⁶ Гавриш І. Особливості подвижницького служіння греко-католицьких священників Станіславівської єпархії в період радянського колоніалізму (1946– 1989). Гуржіївські історичні читання: збірник наукових праць. Черкаси, 2015. С. 113–116.

¹⁷⁷ Андрухів І., Лисенко О., Пилипів І. Станіславська (Івано-Франківська) єпархія УГКЦ крізь призму століть: історико-релігійний аспект. Надвірна: ЗАТ «Надвірнянська друкарня», 2010. С.342.

богословських навчальних закладів¹⁷⁸. Важливо відзначити, що підпільним богословським навчальним закладам бракувало характерних будівель і викладачів, які ми асоціюємо з семінаріями. Це була спільнота, де кілька десятків молодих чоловіків розвивалися для священницького обов'язку після фізичної та духовної загартованості¹⁷⁹. Для підготовки майбутніх душпастирів греко-католицький єпископат спочатку розпочав пошук інструкторів. У результаті о. Навчати претендентів на священство Михайлу Косилову доручив підпільний станиславівський ординарій Іван Слезюк, який визнав його освітні та викладацькі здібності. Під керівництвом о. А. Казновського, який писав до єпископа І. Лятишевського, який перебував у в'язниці в Жамбильському районі Казахської РСР, з проханням дозволити йому вивчати теологію, отець М. Косилов отримав заочну богословську освіту¹⁸⁰.

В Україні було 4,5 мільйона вірних, 10 ієрархів, близько 1000 священників, 1200 монахів і монахинь, повідомив Верховний Архиєпископ і Глава УГКЦ у Римі кардинал Мирослав-Іван Любачевський. За радянською стороною є інші цифри. У Львівській області на середину 1988 р. проживало близько 15 тис. греко-католиків, 147 священників, 254 монахи та монахині; 45 священників і 73 монахи в Івано-Франківській області; 17 священників і 38 ченців і 2-3 тис. вірних; і 50 священників і 20 ченців і 15-20 тис. вірних на Тернопільщині.¹⁸¹

Радянська влада намагалася зобразити Греко-Католицьку Церкву такою, що «вимирає» та «самоліквідується», тому релігійних громад було так мало. Звідси й розбіжність у даних про кількість греко-католицьких громад і вірних за час легалізації церкви. Підпільна УГКЦ виявляла стійкість протягом усього часу переслідувань радянською владою, а влада, будучи впертою, показала, що не в змозі перемогти так звані «рештки греко-католицизму».¹⁸² Крім того, ані

¹⁷⁸ Будз К. М. Українська Греко-Католицька Церква у Галичині (1946-1968 рр.) : стратегії виживання та опору у підпіллі : дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук/ наук. кер. Шліхта Н. В. ; М-во освіти і науки України, Нац. ун-т "Києво-Могилянська академія". - Київ : [б. в.], 2016. С. 178.

¹⁷⁹ Українська Католицька Церква: катакомби і альтернатива. Визвольний шлях. 1988. №12. С.1450–1455.

¹⁸⁰ Франко П. Репресоване духовенство УГКЦ. Вид. 2-ге, доповн. Львів, 2008. С. 215.

¹⁸¹ Стасюк І. М. Діяльність української греко-католицької церкви у підпіллі (1946-1989 рр.). Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Держава та армія. 2014. № 784. С. 224-230.

¹⁸² Боцюрків Б. Українська Греко-католицька церква в катакомбах (1946-1989). Ковчег: Науковий збірник з церковної історії / ред. Ярослав Грицак. Число 1. Львів: Інститут історичних досліджень Львівського державного університету ім. Ф. Франка, Інститут історії Церкви, 1993. С. 123-164.

«пасивний», ані «активний» підходи до припинення незаконної діяльності греко-католиків не мали очікуваного результату для влади. Режим був упевнений, що процес ліквідації релігійних переконань населення західних районів УРСР, закриття та перетворення храмів УГКЦ на комерційні структури, пропаганда атеїзму буде незворотним. Випадки опору політиці партії з боку прихильників забороненої церкви каралися арештами, ув'язненнями, утриманням у психіатричних установах¹⁸³.

Підпільну структуру Греко-Католицької Церкви було відремонтовано за сприяння Української Католицької Церкви За кордоном та Апостольського Престолу. Відновлення чернечих орденів, які засновували домашні церкви та чернечі осередки, підпільна хіротонія єпископів і священників, які таємно здійснювали релігійну та літургійну діяльність. У закритих і недозволених владою греко-католицьких храмах відбувалися богослужіння. Усе це свідчить про те, що греко-католики дедалі активніше виступають проти антирелігійної політики радянської влади¹⁸⁴. Питання підпільного статусу Української Греко-Католицької Церкви набуло міжнародного розголосу з початком перебудови в СРСР і впровадженням політики «гласності». Іноземні релігійні організації так підтримали українських греко-католиків, розгорнувши масовану пропаганду в західних ЗМІ. «Ватиканські кола зайняли відверто антирадянську позицію, вимагаючи від Радянського Союзу поваги до свободи віросповідання та легалізації Української Греко-Католицької Церкви» наприкінці 1987 р., йдеться у щоквартальному огляді зарубіжної преси та радіомовлення, поданому до Централ. Комітету Компартії України¹⁸⁵. Широка кампанія з легалізації УГКЦ була викликана певним зниженням антирелігійної пропаганди в Україні. Здається, що з 1987 року не було особливого розходження зі звичайними методами атеїстичної пропаганди. Крім того, московська преса заперечила

¹⁸³ Гавриш І. В. Душпастирська діяльність греко-католицького духовенства Станиславівської єпархії у «катакомбний» період (1946–1989 рр.). Науковий вісник Івано-Франківського богословського університету УГКЦ «Добрий Пастир»: збірник наукових праць. Богослов'я. Івано-Франківськ, 2015. С. 147–152.

¹⁸⁴ Бабинський, А. Історія УГКЦ за 90 хвилин Вид. 2-ге. Львів: «Свічадо», 2018. С. 137.

¹⁸⁵ Боцюрків Б. Українська Греко-католицька церква в катакомбах (1946-1989). Ковчег: Науковий збірник з церковної історії / ред. Ярослав Грицак. Число 1. Львів: Інститут історичних досліджень Львівського державного університету ім. Ф. Франка, Інститут історії Церкви, 1993. С. 123-164.

антирелігійну позицію радянського уряду¹⁸⁶. В останньому ставилася під сумнів застаріла парадигма взаємовідносин релігії та держави, дедалі більше акцентувалася духовна криза, яку переживало радянське суспільство. Власне, у серпні 1987 року розпочався масштабний поштовх до відродження УГКЦ. Про вихід з підпілля УГКЦ заявила 4 серпня 1987 р. У листі до Папи Івана Павла II греко-католицькі єпископи Павло (Василик) і Я. Семедія разом із двадцятьма чотирма священиками зробили це¹⁸⁷. Переважна більшість нелегітимних єпископів в Україні та діаспорі виступили проти цього сміливого кроку. Декларацію було визнано незаконною, оскільки вона може виявити таємні операції церкви, призвести до нових арештів і переслідувань, а також перешкодити визнанню¹⁸⁸. Через це багато підпільних єпископів не визнавали цього. Незважаючи на це, поширення такої заяви свідчить про те, що церква більше не використовує прихованих тактик, які були неефективними в поточному політичному кліматі. Заяву було надіслано до Президії Верховної Ради УРСР Його Святості Іоанну Павлу II та Генеральному секретарю ЦК КПРС М. Горбачову. Церква була незаконно і незаконно придушена, і спроба її знищити не вдалася, як казали, і вона виходила з підпілля¹⁸⁹.

Серед підземних монахів все ще була активність. Так, у другій половині 1980-х років на Тернопільщині ченці та черниці активно займалися місіонерською діяльністю¹⁹⁰. Греко-католицькі ченці також були поширені на Івано-Франківщині; на 1 січня 1987 року в ньому проживало 73 ченці та черниці, а також 45 уніатських священиків. Діяльність греко-католицького монашества радянська влада не могла повністю придушити. Так звані «домашні монастирі» засновували посвячені особи, які зуміли створити підземну споруду, дотримуючись усіх правил чернечого життя та поселившись у кількох людей, незважаючи на постійний ризик. Приймавши молодь до монастиря, чернецтво

¹⁸⁶ Гавриш І. Особливості чернечого життя на теренах Станіславівської єпархії УГКЦ у період підпілля (1953–1989 рр.). Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. Київ, 2017. Вип. 122. С. 106–113.

¹⁸⁷ Українська Католицька Церква: катакомби і альтернатива. Визвольний шлях. 1988. №12. С.1450–1455.

¹⁸⁸ Стоцький Я. Українська Греко-Католицька Церква і релігійне становище Тернопільщини (1946–1989 рр.). Тернопіль: Підручники і посібники, 2003. С. 117.

¹⁸⁹ Сергійчук В. Нескорена церква. Подвижництво греко-католиків України в боротьбі за віру і державу. Київ: Дніпро, 2001. С. 309.

¹⁹⁰ Андрухів І., Лисенко О., Пилипів І. Станіславська (Івано-Франківська) єпархія УГКЦ крізь призму століть: історико-релігійний аспект. Надвірна: ЗАТ «Надвірнянська друкарня», 2010. С. 309.

змогло поповнити свої лави перед лицем викликів комуністично-атеїстичної адміністрації. У порівнянні зі звичайним чернечим життям умови підземного періоду були дуже різними. Монахи та черниці повинні були носити світський одяг, дотримуватися суворих протоколів безпеки та працювати на офіційних посадах, де вони часто стикалися з критикою та глузуванням з боку своїх однолітків¹⁹¹.

У підпіллі до греко-католицького священства приєдналася велика кількість нововисвячених священників. У другій половині 1980-х років єпископи були висвячені підпільно. Владика С.Дмитерко висвятив І.Маргітича на єпископа Мукачівської греко-католицької єпархії 10 вересня 1987 року¹⁹². Це свідчить про намагання підпільних єпископів поширювати греко-католицьку релігію та підтримувати підземну організацію задля встановлення історичної справедливості після тривалого переслідування греко-католиків. Були випадки збору підписів і заяв про реєстрацію УГКЦ. Відкрита заява двох єпископів, двадцяти трьох священників і монахів до Папи Івана Павла II щодо їхньої втечі з підпілля стала значним кроком до легалізації УГКЦ у часи, коли партійно-державна система не дозволяла радянським громадянам здійснювати владу, свобода совісті, гарантована статтею 52 Конституції СРСР. Віруючі з 11 громад Бучацького та Чортківського районів Львівської області подали заяви на реєстрацію УГКЦ у квітні-травні 1988 року¹⁹³. Чимало заявок приходило так із Івано-Франківської обл¹⁹⁴. Почастішали звернення до греко-католицьких груп разом із християнами, які вшановують 1000-річчя хрещення Русі. Заяви про реєстрацію греко-католицьких громад із 20 населених пунктів Закарпаття надходили в Києві з 1987 по липень 1989 року¹⁹⁵. Крім того, навесні 1988 року Радіо Свобода повідомляло, що серед західноукраїнських віруючих спостерігається величезний сплеск, люди стихійно збирають підписи та

¹⁹¹ Гавриш І. Особливості чернечого життя на теренах Станиславівської єпархії УГКЦ у період підпілля (1953–1989 рр.). Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. Київ, 2017. Вип. 122. С. 106–113.

¹⁹² Гавриш І. Таємні богослужіння Станиславівської єпархії УГКЦ у період підпілля (1946–1989 рр.). Інтелігенція і влада. Історія. Одеса, 2015. Вип. 32. С. 123–132.

¹⁹³ Ленчик В. Нарис історії Української Церкви. Львів : Свічадо, 2003. С. 309.

¹⁹⁴ Будз К. М. Українська Греко-Католицька Церква у Галичині (1946-1968 рр.) : стратегії виживання та опору у підпіллі : дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук/ наук. кер. Шліхта Н. В. ; М-во освіти і науки України, Нац. ун-т "Києво-Могилянська академія". - Київ : [б. в.], 2016. С. 209.

¹⁹⁵ Бабинський, А. Історія УГКЦ за 90 хвилин Вид. 2-ге. Львів: «Свічадо», 2018. С. 131.

надсилають звернення до Москви з проханням легалізувати свою парафію. Лише за перші три місяці 1988 року в Закарпатській та Галицькій областях було зібрано близько 10 тисяч підписів на підтримку УГКЦ¹⁹⁶.

Греко-католицькі церкви іноді просили відкрити. Один із таких випадків стався у грудні 1988 року, коли група людей з хутора Волянка (Львівська область) звернулася до місцевої влади з проханням побудувати церкву. Водночас група віруючих Волянки порушила перед міською владою питання про повернення їм святині¹⁹⁷.

Народний Рух України (НРУ) та Українська Гельсінська спілка (УГС) були двома громадсько-політичними групами, які допомогли повернути УГКЦ до життя. На першій конференції НРУ у вересні 1989 р., яка зібрала понад 280 тис. членів, було прийнято резолюцію «Про церкви в Україні». Вона проголошувала свободу віросповідання, давала закон про відокремлення церкви від держави, говорила, що РПЦ працює на комуністичну владу, закликала до легалізації УГКЦ і засуджувала Московський патріархат за перешкоджання відродженню національних церков¹⁹⁸.

Під час проповідей, які нелегально виголошували греко-католицькі священики, часто поширювалися висловлювання антирадянської та націоналістичної тематики. Багато з них були пов'язані з перебудовою СРСР; вони були пов'язані з прагненнями до легалізації «катакомбної» церкви. Так, під час богослужінь на Івано-Франківщині духовенство «спекулювало» на темах перебудови та демократизації, а вірянам «навіювали думку про незаконність рішень Львівського собору 1946 р., показували УГКЦ, як жертва сталінського режиму»¹⁹⁹. Гострими темами були і держава, і мова, і жертви катувань НКВД. Важливо пам'ятати, що радянська влада через політичну кон'юнктуру не могла

¹⁹⁶ Боцюрків Б. Українська Греко-католицька церква в катакомбах (1946–1989). Ковчег: Науковий збірник з церковної історії / ред. Ярослав Грицак. Число 1. Львів: Інститут історичних досліджень Львівського державного університету ім. Ф. Франка, Інститут історії Церкви, 1993. С. 123–164.

¹⁹⁷ Гавриш І. В. Станиславівська єпархія Української греко-католицької церкви у період підпілля (1946–1989 рр.). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дис. зд. наук. ст. за спец. 07.00.01 «Історія України». – ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» МОН України, 2011. С. 212.

¹⁹⁸ Гавриш І. Особливості подвижницького служіння греко-католицьких священиків Станиславівської єпархії в період радянського колоніалізму (1946–1989). Гуржіївські історичні читання: збірник наукових праць. Черкаси, 2015. С. 113–116.

¹⁹⁹ Франко П. Репресоване духовенство УГКЦ. Вид. 2-ге, доповн. Львів, 2008. С. 309.

реагувати на ці випадки жорсткими адміністративними заходами, тому відповідала заявами про «поширення уніатства» та ескалацію підпільної діяльності греко-католиків. Важливо взяти до уваги масштабне захоплення православних храмів греко-католиками наприкінці 1980-х років, яке було черговою битвою за відродження УГКЦ. З січня 1989 р. вони почастішали²⁰⁰.

Через це конфлікти між греко-католиками та православними були поширеними. Згідно зі зверненням православного духовенства та віруючих, опублікованим у «Православному віснику» у 1990 році, греко-католики ухвалили рішення «нанести удар» по Російській Православній Церкві у січні 1989 року. були такими: «... лідери уніатів збирають осіб з нецерковним настроєм... вони закликають їх почати з нападу та переслідування Православні та їхній єпископ...»²⁰¹. О. Михайло Низкогос, парох с. Стара Сіль на Старосамбірщині, також був одним із перших, хто долучився до громади при переході до УГКЦ 5 травня 1989 року. Було багато православних, які перейшли до УГКЦ. Дивно, наскільки антиправославною є боротьба віруючих за відновлення храму.

Тому греко-католики поширювали по Львову брошури із закликами протидіяти православним планам організації богослужінь, коли 2 липня 1989 року Львівський митрополит заявив, що богослужіння відбудуватимуться в селі Мшана Городоцького району Львівської області.²⁰² 30 липня 1989 року греко-католики увірвалися до православного храму у місті Яворові Львівської області та знищили антимінс, облачення та інше церковне майно. Закликати до захоплення собору Святого Юра почали під час демонстрацій, коли їх переконали, що такі події залишаються безкарними.²⁰³

Під час богослужіння 29 жовтня 1989 року група прихильників УГКЦ захопила Спасо-Преображенську церкву РПЦ у Львові та вигнала православних парафіян. Відповідно до греко-католицьких канонів у храмі почали відправляти

²⁰⁰ Бабинський, А. Історія УГКЦ за 90 хвилин Вид. 2-ге. Львів: «Свічадо», 2018. С. 147.

²⁰¹ Українська Католицька Церква: катакомби і альтернатива. Визвольний шлях. 1988. №12. С.1450–1455.

²⁰² Андрухів І., Лисенко О., Пилипів І. Станіславська (Івано-Франківська) єпархія УГКЦ крізь призму століть: історико-релігійний аспект. Надвірна: ЗАТ «Надвірнянська друкарня», 2010. С. 478.

²⁰³ Боцюрків Б. Українська Греко-католицька церква в катакомбах (1946-1989). Ковчег: Науковий збірник з церковної історії / ред. Ярослав Грицак. Число 1. Львів: Інститут історичних досліджень Львівського державного університету ім. Ф. Франка, Інститут історії Церкви, 1993. С. 123-164.

богослужіння. Редактор «Православного вісника» навіть стверджує, що були вимоги захопити інші православні храми у Львові та образи на адресу Православної Церкви та її духовенства²⁰⁴.

Тому в другій половині 1980-х років греко-католицьке підпілля проводило такі види операцій. Після того, як 4 серпня 1987 року Греко-Католицька Церква оголосила про вихід з підпілля, таємні греко-католицькі богослужіння ставали все більш поширеними. Слід зазначити, що під час богослужінь часто порушувалися й політичні вимоги. масове написання протестного листа проти протиправної позиції УГКЦ. Більше в цих листах переважали політичні вимоги, як-от проголошення свободи совісті, суверенітету, демократичних прав і свобод тощо. Пропаганда антирадянської риторики²⁰⁵.

Таким чином частина віруючих висловила своє несхвалення позиції Москви в низці суспільних сфер, переважно релігійних і державних. Забирають православні церкви. Важливо пам'ятати, що вирішальними у процесі легалізації Української Греко-Католицької Церкви були події осені 1989 року, коли греко-католики почали буквально захоплювати православні храми²⁰⁶. У складний період громадсько-політичного життя України було відновлено правове становище церкви, діяли й розвивалися її інституції, формувалося релігійне життя греко-католиків. Зрештою, УГКЦ десятиліттями демонізувалася комуністичною пропагандою, а основною складовою внутрішньої стратегії режиму був його поширений «антикатолицизм».

²⁰⁴ Стоцький Я. Українська Греко-Католицька Церква в Західній Україні у хрущовський період // Мандрівець. 2008. № 2 (73). С. 46–54.

²⁰⁵ Будз К. М. Українська Греко-Католицька Церква у Галичині (1946-1968 рр.) : стратегії виживання та опору у підпіллі : дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук/ наук. кер. Шліхта Н. В. ; М-во освіти і науки України, Нац. ун-т "Києво-Могилянська академія". - Київ : [б. в.], 2016. С. 165.

²⁰⁶ Гавриш І. В. Станиславівська єпархія Української греко-католицької церкви у період підпілля (1946–1989 рр.). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дис. зд. наук. ст. за спец. 07.00.01 «Історія України». – ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» МОН України, 2011. С. 221.

3.2. Перестройка як один із елементів полегшення пасторального життя.

У 1980-х роках режим знову посилив переслідування всіх інакодумців, у тому числі релігійних. Кілька священників-підпільників було схоплено, а троє страчено. Під керівництвом Йосифа Терелі у вересні 1982 р. у Західній Україні було засновано «Ініціативну групу захисту прав віруючих і Церкви». Після арешту того ж року організацію очолив Василь Кобрин, якого 1984 р. потрапили до в'язниці. Підпільним бюлетенем цієї групи були «Хроніки Католицької Церкви в Україні». Проте підпільний єпископат УГКЦ не схвалював її дії, насамперед через незгоду з думкою Йосифа Терелі²⁰⁷.

У зв'язку зі старінням духовенства, відходом єпископів і частковим відходом тих, хто ходив до російських православних храмів і звик до них, у греко-католицькому підпіллі в ці роки почала розвиватися криза. У 1985 році Михайло Горбачов був призначений Генеральним секретарем ЦК КПРС. Через його реформаторську позицію на багатьох місцях спостерігалось послаблення тиску режиму²⁰⁸.

Кардинал Йосиф Сліпий очолював Синод Єпископів Української Католицької Церкви, який проходив у Ватикані від 25 листопада до 2 грудня 1980 р. Крім ватиканського посланника кардинал Рубен, голова Секретаріату Східних Церков, 15 у його діяльності брали участь греко-католицькі єпископи США, Канади та кількох країн Західної Європи. Делегація Синоду вирушила до Папи Івана Павла II. Серед його діяльності було проголошення невизнання рішень Львівського Собору, оскільки вони були прийняті «на догоду ворогам нашої церкви і нашого народу». Учасники зібрання пообіцяли боротися за відродження УГКЦ в Україні та видання релігійних матеріалів на вимоги духовенства та благочестя Радянського Союзу²⁰⁹. Значна кількість греко-католицьких священників була звільнена з в'язниці внаслідок амністії політв'язнів. Значний поштовх до відновлення УГКЦ дало їхнє повернення на рідні землі. Наприкінці

²⁰⁷ Ленчик В. Нарис історії Української Церкви. Львів : Свічадо, 2003. С. 498.

²⁰⁸ Сергійчук В. Нескорена церква. Подвижництво греко-католиків України в боротьбі за віру і державу. Київ: Дніпро, 2001. С. 309.

²⁰⁹ Мудрий С. Нарис історії Церкви в Україні. Рим : Українська Папська Колегія св. Йосафата, 1990. С. 265.

1987 р. було створено КзУКЦ на чолі з о. Іваном Гелем. Метою комітету було легалізувати церковну структуру, яку переслідувала комуністична влада. Того ж року група священиків, монахів і монахинь Мукачівської єпархії на чолі з єпископами Павлом Василюком та Іваном Семедієм звернулася до Папи Івана Павла II із закликом вийти з підпілля. Об'явлення Діви Марії у 1987 р. містечко Грушів на Львівщині, яке стало місцем величезних паломництв, спричинило значну духовну зміну серед греко-католиків.²¹⁰

Наближення тисячоліття Хрещення Русі, що привело до помітного пожвавлення релігійної активності в СРСР, спонукало греко-католиків до активнішої праці для власної законності. Чимало масових богослужінь греко-католики провели в місцях, які раніше були визнані паломницькими, наприклад у Гошеві та Зарваниці. Послуги в багатьох містах і селах з часом настільки розрослися, що радянська влада не змогла ні регулювати їх, ні зводити бар'єри. У знаменні дні богослужіння проводив Комітет охорони Української Православної Церкви²¹¹.

У результаті 6 серпня 1989 року понад 50 тисяч людей відвідали богослужіння на Лисій горі, що поблизу Золочева, на честь ювілею Маркіяна Шашкевича. Пам'ятні церемонії відбулися на могилах загиблих, захищаючи незалежність України, або на місцях масових розстрілів, здійснених тоталітарною владою. У 1988 році єпископи Филімон Курчаба та Павло Василик зустрілися з кардиналами Казароллі та Віллебрандсом, які прибули до Москви на відзначення 1000-ліття хрещення Русі. Єпископи розповіли кардиналам про існування Греко-Католицької Церкви та її прагнення до прийняття та відновлення в СРСР. У цей час Папа Римський Іван Павло II, українські єпископи та паломники з усієї земної кулі долучилися до святкування 1000-річчя хрещення в Римі. У своїй святковій промові Папа підняв тему переслідуваних братів-греко-католиків в СРСР, що викликало обурення офіційної та церковної влади країни.

²¹⁰ Гавриш І. Особливості подвижницького служіння греко-католицьких священиків Станиславівської єпархії в період радянського колоніалізму (1946–1989). Гуржіївські історичні читання: збірник наукових праць. Черкаси, 2015. С. 113–116.

²¹¹ Мудрий С. Нарис історії Церкви в Україні. Рим : Українська Папська Колегія св. Йосафата, 1990. С. 266.

Крім того, польські греко-католики відзначали 1000-річчя хрещення Русі 10 вересня 1988 року²¹².

Найбільші богослужіння з 1988 року відбулися в західних областях України. Дві з найважливіших – служба в селі Зарваниця Тернопільського району та збори греко-католиків 17 липня 1988 року на території старого Гошівського монастиря (Івано-Франківська область). За оцінками КДБ, у заході взяли участь близько 40 тисяч вірян. У середині липня 1988 року біля святині в селі Зарваниця Теремовлянського району Тернопільської області зібралося понад 2 тис. віруючих.²¹³ Приїхало багато людей із відеокамерами та записуючою технікою. Влада неодноразово наголошувала, що віряни поводитися з нею агресивно (хоча цей факт не додає нам впевненості, оскільки партійні чиновники явно перебільшували події, намагаючись продемонструвати «значущість» своєї роботи) та не реагували на зауваження щодо правових порушення²¹⁴. Широка кампанія за відродження УГКЦ почалася з проведення греко-католиками богослужінь, які не дозволяла влада. Важливо підкреслити, що владі бракувало ресурсів, необхідних для того, щоб повністю оголосити їх поза законом²¹⁵.

По можливості віруючі проводили служби. З 1989 року політичні вимоги все більше змішуються з послугами, які влада заборонила. Але з усіх прохань найбільшою популярністю користувалася легалізація УГКЦ. Крім того, лунали протести проти русифікації, національного переслідування, невдоволення економічною політикою центру. З 1989 року у Львові відбулися сотні демонстрацій проти політичних, економічних, релігійних та екологічних переслідувань України. Дедалі частіше лунали заклики до легалізації УГКЦ. Так, 22 січня 1989 року на подвір'ї собору Святого Юра було організовано 15-тис. церемонію вшанування 71-ї річниці Злуки УНР із ЗУНР.²¹⁶ 12 березня 1989 р. десятки тисяч львів'ян прийшли на похід і богослужіння до меморіалу І.

²¹²Мизак Н. Боротьба «катакомбної» Української Греко-Католицької Церкви за легалізацію пастирської діяльності у 1946-1989 рр. Релігія та Соціум. 2011. №1(5). С. 77-86.

²¹³Гавриш І. Таємні богослужіння Станиславівської єпархії УГКЦ у період підпілля (1946–1989 рр.). Інтелігенція і влада. Історія. Одеса, 2015. Вип. 32. С. 123–132.

²¹⁴Марчук В. В. Українська Греко-Католицька Церква. Історичний нарис. Івано-Франківськ, 2001. С. 147.

²¹⁵Ленчик В. Нарис історії Української Церкви. Львів : Свічадо, 2003. С. 451.

²¹⁶Гавриш І. Таємні богослужіння Станиславівської єпархії УГКЦ у період підпілля (1946–1989 рр.). Інтелігенція і влада. Історія. Одеса, 2015. Вип. 32. С. 123–132.

Федорова. У Великодню суботу 30 квітня 1989 р. УГКЦ відслужила Великодню Утреню та освятила паску як суто релігійну подію. на вул. Львова²¹⁷. З травня 1989 року в центрі Львова, біля старого монастиря кармелітів, відбуваються несанкціоновані урядом недільні літургії. Релігійний рух у західних областях України з другої половини 1989 р. набув майже масового, неконтрольованого характеру. Одночасно з генеральним секретарем ЦВК М. Горбачовим у кількох населених пунктах відбулися добре сплановані, масові релігійні маніфестації. комітету КПРС, зустрічався з Папою Римським. 17 вересня 1989 року на вулицях Львова відбувся найбільший на сьогодні протест греко-католиків зі 100 000 учасників. Оскільки телеканал ВВС новини транслював пряму трансляцію Хресної ходи, усі в усьому світі спостерігали за її злетами та падіннями. Протест став переломним моментом у відродженні УГКЦ.²¹⁸

3.3. Роль єпископів Івано-Франківської єпархії в легалізації Української Греко-Католицької Церкви

Багаторічна боротьба віруючих і духовенства за можливість свідчити про батьківську віру закономірно призвела до легалізації Української Греко-Католицької Церкви, що стало знаковою подією в церковно-релігійному житті УРСР другої половини 1980-х років. З приходом до влади в березні 1985 р. Генерального секретаря ЦК КПРС М. Горбачова політичний і релігійний ландшафт Радянського Союзу зазнав кардинальних змін²¹⁹.

Його «перебудовна» філософія, яку він обстоював за демократизацію всіх сфер суспільства, включала дискусію про релігію. М. Горбачов від початку свого правління продовжував виступати за атеїстичне виховання та посилювати «наступальну боротьбу з буржуазною ідеологією, мораллю та релігійними

²¹⁷ Гавриш І. Особливості подвижницького служіння греко-католицьких священників Станіславівської єпархії в період радянського колоніалізму (1946–1989). Гуржіївські історичні читання: збірник наукових праць. Черкаси, 2015. С. 113–116.

²¹⁸ Гавриш І. Таємні богослужіння Станіславівської єпархії УГКЦ у період підпілля (1946–1989 рр.). Інтелігенція і влада. Історія. Одеса, 2015. Вип. 32. С. 123–132.

²¹⁹ Андрухів І., Лисенко О., Пилипів І. Станіславська (Івано-Франківська) єпархія УГКЦ крізь призму століть: історико-релігійний аспект. Надвірна: ЗАТ «Надвірнянська друкарня», 2010. С. 456.

пережитками», не маючи наміру змінювати релігійну позицію своїх попередників. Проте наголошувати про благотворний внесок християнства у становлення суверенітету Київської Русі Генеральний секретар почав у 1987 році, за рік до відзначення 1000-річчя хрещення Русі. Кілька статей радянської преси намагалися неупереджено відобразити релігійні аспекти радянської культури²²⁰.

Після обрання Папою Римським у 1978 році слов'янського кардинала Кароля Войтили під ім'ям Івана Павла II склалися умови для активізації руху відновлення УГКЦ. Співчуття Папи до українських греко-католиків не обмежалося його словами. Іван Павло II зустрівся в Папській бібліотеці в червні 1979 року з Валентином Морозом, істориком-дисидентом з Івано-Франківська, який був депортований з СРСР за свою правозахисну діяльність. Папа висловив стурбованість важким становищем християн в Україні та долею політичних в'язнів у Радянському Союзі під час 35-хвилинної розмови²²¹. Багато греко-католицьких священиків було звільнено з в'язниці внаслідок оголошеної амністії політв'язням. Значний поштовх до відновлення УГКЦ дало їхнє повернення на рідні землі. Наприкінці 1987 року було створено Комітет відновлення Української Греко-Католицької Церкви на чолі з Іваном Гелем. Комітет прагнув легітимізувати церковну структуру, яку переслідувала комуністична влада²²².

Під керівництвом Йосифа Терелі та Василя Кобрини у 1982 р. було створено Ініціативну групу захисту прав віруючих і Церкви, формальним наступником якої став КзУКЦ²²³. Комітет розпочав організовувати населення перевіреним методом захисту своїх прав: збирав підписи під декларацією про офіційне визнання УГКЦ, яку І.Гель потім передавав до вищого керівництва СРСР та міжнародних організацій. На підтримку легалізації УГКЦ у 1988 та на початку 1989 років було зібрано понад 120 тисяч підписів духовенства та мирян.

²²⁰ Боцюрків Б. Українська Греко-католицька церква в катакомбах (1946-1989). Ковчег: Науковий збірник з церковної історії / ред. Ярослав Грицак. Число 1. Львів: Інститут історичних досліджень Львівського державного університету ім. Ф. Франка, Інститут історії Церкви, 1993. С. 123-164.

²²¹ Малиновський О. Роль підпільного єпископату в Станіславівській єпархії в період підпілля 1946–1989. Львів: [б. в.], 2021. С. 68.

²²² Там само. С. 71.

²²³ Марчук В. В. Українська Греко-Католицька Церква. Історичний нарис. Івано-Франківськ, 2001. С. 139.

До Президії Верховної Ради направлено понад 60 тис. підписів.²²⁴ Зокрема, у квітні-травні 1988 р. 11 громад Бучацького та Чортківського районів Тернопільської області подали звернення віруючих про реєстрацію УГКЦ. Велику кількість заявок подала і Івано-Франківська обл.²²⁵ У 1987 р. в «Українському віснику» було опубліковано відкрите звернення жителя Городенки Івано-Франківської області В. Бартка до М. Горбачова, в якому він розповідав партійному діячу СРСР про протиправні дії представників місцевої влади щодо його право на свободу совісті²²⁶.

Прихильники легалізації УГКЦ у Станіславівській єпархії гуртувалися навколо єпископів П. Василика та С. Дмитерка. Останній очолював помірковану фракцію греко-католицьких священників, які виступали проти відкритої конфронтації з владою. Духовенство, яке підтримувало силові засоби боротьби, оточило П. Василика. Незважаючи на різні підходи до конфлікту, вони об'єдналися, щоб досягти кінцевої мети, якою було відродження унії під прапором Української Католицької Церкви²²⁷.

На запитання, як через кілька років він ставився до законності Церкви, владика П. Василик сказав: «Я за це боровся і цим жив, але я цього не зустрів». І я продемонстрував це всім своїм терпінням і зусиллями. Я ніколи не зустрічався з легалізацією; натомість я постійно легалізував це, коли служив священником і був дияконом²²⁸.

Греко-католики, які були частиною «нової політики перебудови», не бажали миритися із статус-кво й терпіти несправедливість влади. Публікація офіційної декларативної заяви групи священників і вірних на чолі з єпископом П. Василюком до Папи та Генерального секретаря ЦК КПРС М. Горбачова про вихід із підпілля і початок відкритої боротьби за легалізацію с. УГКЦ в СРСР була

²²⁴ Мизак Н. Боротьба «катакомбної» Української Греко-Католицької Церкви за легалізацію пастирської діяльності у 1946-1989 рр. Релігія та Соціум. 2011. №1(5). С. 77-86.

²²⁵ Малиновський О. Роль підпільного єпископату в Станіславівській єпархії в період підпілля 1946–1989. Львів: [б. в.], 2021. С. 71-72.

²²⁶ Ленчик В. Нарис історії Української Церкви. Львів : Свічадо, 2003. С. 561

²²⁷ Малиновський О. Роль підпільного єпископату в Станіславівській єпархії в період підпілля 1946–1989. Львів: [б. в.], 2021. С. 76.

²²⁸ Гавриш І. В. Душпастирська діяльність греко-католицького духовенства Станіславівської єпархії у «катакомбний» період (1946–1989 рр.). Науковий вісник Івано-Франківського богословського університету УГКЦ «Добрий Пастир»: збірник наукових праць. Богослов'я. Івано-Франківськ, 2015. С. 147– 152.

першим кроком до легалізації УГКЦ²²⁹. 4 серпня 1987 року ми зустрілися з представниками Комітету захисту прав греко-католиків у квартирі моєї сестри Є. Литвин на вулиці Угорській, 2/17 у Львові, і вирішили написати заяву: «Ми вихід із підпілля», за словами П. Василика, який пізніше згадував про ці події. Ми хотіли звернутися до М. Горбачова через Папу Римського, до якого було направлено це прохання²³⁰. «У світлі перебудови в СРСР і покращення обставин, що виникли, а також 1000-ліття хрещення в Україні, ми, єпископи, священники, ченці, монахині та вірні Католицької Церкви в Україні, які підписали нижче, заявляють, що залишатися під землею недоцільно», – йдеться в заяві. Документ підписали два єпископи, двадцять два священники, тринадцять монахинь і 174 миряни²³¹. Цей коментар викликав жорстку реакцію з боку радянської влади та створив феномен у міжнародних ЗМІ, про це говорили по всьому світу. На запрошення «на зустріч у Тернопільському КДБ, де погрожували доставити на допит до Києва», єпископ П. Василик відповів, що особисто поїде до столиці УРСР. Щоб повідомити іноземні посольства про поїздку єпископа до Києва, він відправив отця М. Сімкайла до Москви перед поїздкою. П. Василик спілкувався з працівниками КДБ у столичному готелі «Україна», де останні переконали єпископа заперечити проти заяви, погрожуючи арештом і наклепом. «Я єпископ і свого слова не порушу», — сказав єпископ, рішуче відстоюючи свою позицію. Повідомлення на радіо «Свобода» про затримання єпископа змусило оперативників КДБ його звільнити²³².

У рамках відзначення 1000-річчя хрещення Русі в Москву мала відвідати офіційна ватиканська команда на чолі з міністром закордонних справ кардиналом Казароллі. Під час розмови з кардиналом Казароллі І. Гель запропонував зібрати делегацію глав УГКЦ і офіційно оголосити процес легалізації. Три єпископи (Филимон Курчаба, Павло Василик та Софрон

²²⁹ Малиновський О. Роль підпільного єпископату в Станіславській єпархії в період підпілля 1946–1989. Львів: [б. в.], 2021. С. 72.

²³⁰ Марчук В. В. Українська Греко-Католицька Церква. Історичний нарис. Івано-Франківськ, 2001. С. 154.

²³¹ Будз К. М. Українська Греко-Католицька Церква у Галичині (1946-1968 рр.) : стратегії виживання та опору у підпіллі : дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук/ наук. кер. Шліхта Н. В. ; М-во освіти і науки України, Нац. ун-т "Києво-Могилянська академія". - Київ : [б. в.], 2016. С. 209.

²³² Гавриш І. В. Станіславська єпархія Української греко-католицької церкви у період підпілля (1946–1989 рр.). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дис. зд. наук. ст. за спец. 07.00.01 «Історія України». – ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» МОН України, 2011. С. 255.

Дмитерко), три священики (о. Михайло Волошин, брати Григорій та Микола Сімкали) та три миряни (Іван Гель, Ольга Горинь та Зеновій Красівський) склали травневу делегацію греко-католиків. 1988 р. Представляли два єпископи і два священики Станіславівська єпархія. У квартиру Миколи Муратова запросили журналістів одних із найвідоміших міжнародних газет. В очах журналістів священнослужителі в повному священицькому облаченні звершили Святу Літургію²³³.

Як очільник КЗУГКЦ отець Іван Гель вимагав, щоб масові богослужіння були головним засобом боротьби. Він сказав, що ідеально було б, щоб ці богослужіння «перенеслися на віче з обговоренням світських питань, оскільки неможливо просвітити народ лише молитвою»²³⁴. Богослужіння у містах і селах Західної України спочатку збирали небагато вірних, але згодом переросли в тисячі протестувальників. 17 липня 1988 р. Понад 20 тис. осіб відвідали Архиєрейське Богослужіння 1988 р. на ознаменування 1000-ліття хрещення Руси-України в селі Зарваниця Тереховлянського району Тернопільської області. Це масове богослужіння стало своєрідним протестом проти переслідувань УГКЦ. Греко-католиків усієї Західної України негласно повідомили про плани богослужіння. Прапорна акція стартувала на подвір'ї родини Трачів у селі Сапова на Тереховлянщині. Святкову церемонію очолив владика П. Василик. О. В. Війтишин, о. Т. Сеньків, о. І. Сеньків, о. М. Сімкайло та о. Г. Сімкайло були серед греко-католицьких священиків, які йому допомагали. О. І. Сеньківу дав завдання організувати богослужіння владика П. Василик²³⁵.

Він мав зробити вівтар, виготовити місійний хрест, який мав бути закопаний у селі Зарваниця, організувати фан-акцію, розповісти якомога більшій

²³³ Будз К. М. Українська Греко-Католицька Церква у Галичині (1946-1968 рр.) : стратегії виживання та опору у підпіллі : дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук/ наук. кер. Шліхта Н. В. ; М-во освіти і науки України, Нац. ун-т "Києво-Могилянська академія". - Київ : [б. в.], 2016. С. 236.

²³⁴ Гавриш І. В. Душпастирська діяльність греко-католицького духовенства Станіславівської єпархії у «катакомбний» період (1946–1989 рр.). Науковий вісник Івано-Франківського богословського університету УГКЦ «Добрий Пастир»: збірник наукових праць. Богослов'я. Івано-Франківськ, 2015. С. 147– 152.

²³⁵ Ленчик В. Нарис історії Української Церкви. Львів : Свічадо, 2003. С. 557.

кількості людей про відкриту ювілейну церемонію. Головним питанням було виготовлення та освячення банеру²³⁶.

На богослужінні були присутні І. Гель, Я. Лесів та С. Хмара, представники Української Католицької Церкви. Двоє невідомих (офіційних осіб – І.Г.) перед початком богослужіння поспілкувалися з населенням. Вони посилялися на радянські закони про демократизацію та свободу совісті, зокрема на Конституцію СРСР, і закликали збирати підписи за легалізацію Української Католицької Церкви. Після радісної Служби Божої, яка тривала з 12:00 до 15:00, відбулося велике освячення води та святинь. Священики протягом усього обряду звершували вірних Святих Тайн Сповіді та Причастя, а завершив Владика П. Василик словом до 1000-ліття хрещення Русі²³⁷.

30 квітня 1989 р. на цвинтарі хутора Синяково Тернопільської області (біля Чорткова) о.Т.Сеньків звершив виїзну Великодню службу. Підпільні греко-католицькі священики, семінаристи та вірні Станиславівської єпархії прибули до Києва 28 липня 1988 р. , на честь 1000-річчя Володимирового хрещення Русі. Група складалася з 18 осіб, серед яких були активні миряни, декілька семінаристів, молоді священики о.П.-В. Репела та отець П.-Р. Шафран, та отець В. Семенюк та отець М. Волосянко. На території Києво-Печерської лаври вони звершили Божественну літургію. Церемонія розпочалася з того, що на стіні релігійної споруди в саду було встановлено дипломат із літургійним начинням. Обабіч дипломата стояли хліб, ковбаса, пляшка води та інші припаси. Відпочивальники, здається, зробили перерву на обід. Все це робилося в конспіративних цілях. Згодом до цвинтаря Тараса Шевченка доїхали човном сполученням Київ–Канів. Отці В. Семенюк і М. Волосянко відправили для своїх мирян сидяче Богослужіння під час подорожі. Щоб не помітити, від'їзд був зроблений дуже тихим голосом²³⁸.

²³⁶ Гавриш І. Особливості подвижницького служіння греко-католицьких священиків Станиславівської єпархії в період радянського колоніалізму (1946–1989). Гуржіївські історичні читання: збірник наукових праць. Черкаси, 2015. С. 113–116.

²³⁷ Там само.

²³⁸ Гавриш І. Таємні богослужіння Станиславівської єпархії УГКЦ у період підпілля (1946–1989 рр.). Інтелігенція і влада. Історія. Одеса, 2015. Вип. 32. С. 123–132.

Партійні органи продовжували категорично відкидати ідею легалізації діяльності УГКЦ, оскільки вважали відновлення легальної діяльності Церкви небажаним насамперед з політичних міркувань. Це сталося тому, що протягом багатьох років ідеологічний дискурс Церкви в комуністичній пропаганді був тісно пов'язаний з боротьбою проти українського буржуазного націоналізму²³⁹. Люди, які займалися релігійною діяльністю всупереч законам того періоду, зазнавали різного роду впливу. За проведення релігійних обрядів, які за радянським законодавством визнавалися незаконними масовими зібраннями, активних віруючих і священників-організаторів часто карали штрафами (не менше 50 рублів), викликами й профілактичними бесідами в прокуратуру чи КДБ, ув'язненням (зазвичай на 15 діб)²⁴⁰.

Враховуючи, що у 1985 та 1986 роках до адміністративної відповідальності (штрафи, адміністративні арешти) притягнуто 17 осіб, у 1988 році влада Івано-Франківської області задокументувала 50 культових правопорушень посадових осіб греко-католицької громади. У 1989 році було дев'яносто проявів. До адміністративної відповідальності притягнуто відповідно 34 та 57 осіб. О. Михайла Гаврилів у 1988–1989 рр. двічі заарештовували за підозрою в хуліганстві, декого призывали до радянської армії на кількомісячну службу. Один із таких випадків стосувався о. Іван Сеньків, який організував велике святкування греко-католиками 1000-ліття Володимирового хрещення Русі 17 липня 1988 року у відпускнуому с. Зарваниця²⁴¹.

14 травня 1989 року на цвинтарі хутора Іваниківка Богородчанського району Івано-Франківської області греко-католицьке духовенство звершило панахиду за всіма загиблими у боротьбі з фашизмом під час Другої світової війни. За відвідування богослужінь накладалося покарання у 50 крб²⁴². Вони

²³⁹ Гавриш І. Особливості подвижницького служіння греко-католицьких священників Станиславівської єпархії в період радянського колоніалізму (1946–1989). Гуржіївські історичні читання: збірник наукових праць. Черкаси, 2015. С. 113–116.

²⁴⁰ Гавриш І. В. Душпастирська діяльність греко-католицького духовенства Станиславівської єпархії у «катакомбний» період (1946–1989 рр.). Науковий вісник Івано-Франківського богословського університету УГКЦ «Добрий Пастир»: збірник наукових праць. Богослов'я. Івано-Франківськ, 2015. С. 147–152.

²⁴¹ Мизак Н. Боротьба «катакомбної» Української Греко-Католицької Церкви за легалізацію пастирської діяльності у 1946–1989 рр. Релігія та Соціум. 2011. №1(5). С. 77–86.

²⁴² Гавриш І. Особливості подвижницького служіння греко-католицьких священників Станиславівської єпархії в період радянського колоніалізму (1946–1989). Гуржіївські історичні читання: збірник наукових праць. Черкаси, 2015. С. 113–116.

написали звернення до Івано-Франківського облвиконкому, Богородчанської районної Ради депутатів, Іваниківської сільської Ради, Президії Верховної Ради УРСР, Президії Верховної Ради УРСР, Ради з питань у справах релігій при Верховній Раді СРСР, протестуючи проти релігійного беззаконня. Вони просили «повернути і утвердити нашу віру греко-католицьку, віру наших батьків і дідів, в якій ми були хрещені». Ми благаємо позбавити нас від адміністративних покарань і поліцейського переслідування лише за те, що ми хочемо практикувати свою віру через молитву. Звернення підписали 299 осіб²⁴³.

Греко-католики зосередили всі свої зусилля на налагодженні дискусії з центральною владою в Москві, зрозумівши, що місцева влада безсила легітимізувати Церкву. Єпископ П. Василик на чолі групи духовенства до радянської столиці 7 лютого 1989 р. вимагали відновлення статусу УГКЦ. Проте їх не почули. Єпископи Павло Василик, Софрон Дмитерок і Филимон Курчаба, отці Григорій і Микола Сімкайлови, В. Війтишин, І. Возняк, І. Сеньків і Т. Сеньків разом із низкою вірних, які написали «Звернення духовенства св. КУК до Голови Президії Верховної Ради СРСР, Генерального секретаря ЦК КПРС М. Горбачова з вимогою легалізації Греко-Католицької Церкви в Україні», були серед делегації УГКЦ, яка вдруге прибула до Москви 1 травня 1989 р²⁴⁴.

Крім обіцянок підтримки всіх прав і свобод, гарантованих радянською конституцією, у заяві перераховувалися всі утиски, яких зазнала Церква від Львівського собору 1946 р. Висловлювалося також переконання, що легалізація нашої Церкви піде на користь державі; бездуховні люди не можуть бути активними громадянами та патріотами; а уявлення про те, що віруючі — це люди другого сорту, створює відчуття неповноцінності та ізоляції, тим самим виключаючи їх з активного соціального, творчого та економічного життя²⁴⁵.

²⁴³ Мизак Н. Боротьба «катакомбної» Української Греко-Католицької Церкви за легалізацію пастирської діяльності у 1946-1989 рр. Релігія та Соціум. 2011. №1(5). С. 77-86.

²⁴⁴ Гавриш І. Особливості подвижницького служіння греко-католицьких священиків Станиславівської єпархії в період радянського колоніалізму (1946–1989). Гуржіївські історичні читання: збірник наукових праць. Черкаси, 2015. С. 113–116.

²⁴⁵ Гавриш І. В. Душпастирська діяльність греко-католицького духовенства Станиславівської єпархії у «катакомбний» період (1946–1989 рр.). Науковий вісник Івано-Франківського богословського університету УГКЦ «Добрий Пастир»: збірник наукових праць. Богослов'я. Івано-Франківськ, 2015. С. 147–152.

Як у Радянському Союзі, так і за кордоном голодування викликало величезний громадський резонанс. Владика П. Василик, який її розпочав, згадував: «Нас знімали на відео ЗМІ з усього світу, коли ми розпочали голодування. Тодішній голова міжнародного журналістського симпозиуму в Москві, американський журналіст, запросив мене на прес-конференції, а потім виступив із доповіддю про становище нашої Церкви в цілому під час голодування греко-католицьких священиків і мирян Іван Бойчук, який народився в с. хутір Старі Кути Косівського району Івано-Франківської області, чотири місяці перебував у Москві, час від часу їздив в Україну, щоб поповнити запаси продуктів і грошей. За його словами, тодішня демонстрація збирала в середньому від тридцяти до ста учасників. За допомогою провокаторів радянські спецслужби намагалися зірвати спроби греко-католиків легалізувати свою Церкву²⁴⁶.

Разом із прибічниками УГКЦ на пікет вийшов і диякон РПЦ Сціняєв, який написав на своєму плакаті, що до нападу на протестуючих греко-католиків його змушували співробітники КДБ²⁴⁷. На підтримку акції до столиці УРСР виїхала група греко-католицьких мирян Чортківського деканату з 13 осіб на чолі з отцем Т. Сеньківим. Серед них були С. Томашівський, М. Бурачок, О. Скоблена, О. Фостик, яка мала 10-річного сина, та дві черниці зі Згромадження Пресвятої Родини С. Тетяна та С. Мартирія. Мешканці Західної УРСР почали відвідувати панахиди на могилах Січових Стрільців і молитися у знакових місцях втраченого минулого країни з 1988 р.²⁴⁸.

На таких масових зібраннях, крім релігійних, майже часто піднімалися проблеми національної символіки, мови, сумних сторінок історії та екології. 16 червня 1989 року на честь Зелених свят на вулиці Січових Стрільців в Івано-Франківську перше відкрите богослужіння відслужили отці М. Сімкайло та

²⁴⁶ Мизак Н. Боротьба «катакомбної» Української Греко-Католицької Церкви за легалізацію пастирської діяльності у 1946-1989 рр. Релігія та Соціум. 2011. №1(5). С. 77-86.

²⁴⁷ Бойко Р. Ю. Особливості греко-католицького підпілля в Україні напередодні легалізації УГКЦ. Наукові записки. Серія — Історичне релігієзнавство. Острог: Вид-во Національного університету Острозька академія, 2009. С. 1–25.

²⁴⁸ Гавриш І. Особливості подвижницького служіння греко-католицьких священиків Станиславівської єпархії в період радянського колоніалізму (1946–1989). Гуржіївські історичні читання: збірник наукових праць. Черкаси, 2015. С. 113–116.

Січко з Долини разом із сином. Прихильників і вірних УГКЦ виявилось чисельністю п'ятдесят тис.²⁴⁹.

Люди скандували стрілецькі та повстанські пісні, коли колонами марширували містом під національним прапором. Отець М. Сімкайло провів панахиду біля знищених комуністичною владою могил січових стрільців (тепер площа Меморіалу за готелем «Надія»). Він також прочитав лекцію, в якій акцентував увагу насамперед на правах українського народу та Церкви. Наприкінці своєї проповіді отець Микола тримав над головою терновий вінок і сказав: «Люди, прийде час, коли цей терновий вінок зацвіте прекрасними трояндами волі нашої Церкви і волі нашої української держави, і Україна посісти гідне місце в колі світових держав»²⁵⁰.

Греко-католики продовжували вільно молитися, незважаючи на те, що співробітники КДБ увімкнули гучну музику біля готелю «Україна», щоб припинити богослужіння. На Архиєрейській Святій Літургії, яку 19 серпня 1989 року звершив Преосвященний Владика П. Василик, у мікрорайоні обласного центру «Пасічна», поряд із закритим храмом св. 1 жовтня 1989 року в Івано-Франківську відбулася акція з легалізації УГКЦ²⁵¹.

О. Іван Гель перед богослужінням від імені віруючих УГКЦ зачитав зміст телеграм, надісланих Папі Римському та Генеральному секретарю М. Горбачову з вимогою прискорити легальність Церкви. Організаторами зібрання виступили КзУГКЦ, підпільні єпископи С.Дмитерко і П.Василик, Українська Католицька Церква, культурно-наукова організація «Рух». У молитві взяли участь 11 греко-католицьких священиків. На заході підняли синьо-жовті транспаранти та прапори та закликали до відродження УГКЦ. На завершення відбулася церемонія вшанування пам'яті жертв сталінських репресій²⁵². Можна погодитися з логікою І.Андрухів, коли він стверджував, що влада стала на бік РПЦ, програвши

²⁴⁹ Гавриш І. Таємні богослужіння Станиславівської єпархії УГКЦ у період підпілля (1946–1989 рр.). Інтелігенція і влада. Історія. Одеса, 2015. Вип. 32. С. 123–132.

²⁵⁰ Мизак Н. Боротьба «катакомбної» Української Греко-Католицької Церкви за легалізацію пастирської діяльності у 1946–1989 рр. Релігія та Соціум. 2011. №1(5). С. 77–86.

²⁵¹ Гавриш І. Особливості подвижницького служіння греко-католицьких священиків Станиславівської єпархії в період радянського колоніалізму (1946–1989). Гуржіївські історичні читання: збірник наукових праць. Черкаси, 2015. С. 113–116.

²⁵² Мизак Н. Боротьба «катакомбної» Української Греко-Католицької Церкви за легалізацію пастирської діяльності у 1946–1989 рр. Релігія та Соціум. 2011. №1(5). С. 77–86.

боротьбу за викорінення релігії. Вона поспішно розпочала процес «розмноження парафій РПЦ», щоб дати можливість раніше знятим з реєстрації громадам відновити свою діяльність і повернути їм свої храми, що загальмувало процес надання УГКЦ права на законні дії²⁵³. На кінець 1987 р. діяло 387 громад, якщо станом на березень 1985 р. в Івано-Франківській області було 357, 23 з яких були зареєстровані, але не працювали реально через брак священиків²⁵⁴.

Враховуючи значну кількість віруючих (понад 4 тис.), Косівський райвиконком 26 червня 1989 р. дав дозвіл на реєстрацію другої релігійної громади РПЦ, щоб заблокувати реєстрацію греко-католицької громади в с. Кути Косівського району Івано-Франківської області. Подібні обставини виникли в селі Гвізд Надвірнянського району Івано-Франківської області, коли було вирішено передати зареєстрованій РПЦ громаді приміщення недіючого храму, щоб переобладнати його під каплицю для релігійних обрядів. Це було зроблено виключно для того, щоб культ не дійшов до вірян УГКЦ²⁵⁵. Відродження національної церкви та легальність УГКЦ не були зупинені комуністичною владою, незважаючи на застосування кількох форм і стратегій протистояння. Офіційне згоду на реєстрацію громад Української Греко-Католицької Церкви було оголошено 28 листопада 1989 р., напередодні візиту М. Горбачова до Ватикану²⁵⁶. Тому першочерговими умовами боротьби за воскресіння Церкви були безкорисливість греко-католицького духовенства, його відданість Апостольському Престолу та готовність продовжувати таємну діяльність, незважаючи на можливість переслідувань²⁵⁷. Відродження церковного життя стало можливим завдяки прогресуючій демократизації суспільства в другій половині 1980-х років. Вагомий внесок у процес легалізації УГКЦ зробили духовенство та народ Станіславівської єпархії, які підтримували єпископів П. Василика та С. Дмитерка та брали активну участь у релігійних маніфестаціях як

²⁵³ Андрухів І., Лисенко О., Пилипів І. Станіславська (Івано-Франківська) єпархія УГКЦ крізь призму століть: історико-релігійний аспект. Надвірна: ЗАТ «Надвірнянська друкарня», 2010. С. 478.

²⁵⁴ Сергійчук В. Нескорена церква. Подвижництво греко-католиків України в боротьбі за віру і державу. Київ: Дніпро, 2001. С. 409.

²⁵⁵ Ленчик В. Нарис історії Української Церкви. Львів : Свічадо, 2003. С. 556.

²⁵⁶ Малиновський О. Роль підпільного єпископату в Станіславівській єпархії в період підпілля 1946–1989. Львів: [б. в.], 2021. С. 87.

²⁵⁷ Мудрий С. Нарис історії Церкви в Україні. Рим : Українська Папська Колегія св. Йосафата, 1990. 296 с.

у Галичині, так і за її межами. На знак протесту проти переслідувань греко-католиків духовенство та вірні надсилали петиції та листи до центральної та місцевої влади. Також звернулися з проханням зареєструвати греко-католицьку громаду або відкрити церкву на території²⁵⁸. Найефективнішою стратегією боротьби було створення «відкритих богослужінь» у галицьких містах і селах, які спочатку залучали невелику кількість віруючих, а згодом переросли у багатотисячні протести. Радянський уряд був змушений легітимізувати УГКЦ через зростаючі вимоги католиків східного обряду в радянській Україні та тиск з боку міжнародного світу²⁵⁹.

Таким чином, Єпископи Івано-Франківської єпархії відіграли вирішальну роль у легалізації Української Греко-Католицької Церкви в часи глибокого політичного та релігійного гніту радянської влади. Їхнє керівництво та відданість відіграли важливу роль у збереженні віри та забезпеченні її відродження після десятиліть переслідувань. Кульмінацією їхніх зусиль стала історична легалізація Церкви в 1989 році, поворотний момент, який відновив її публічну присутність і проклав шлях для її відродження.

²⁵⁸ Стоцький Я. Українська Греко-Католицька Церква в Західній Україні у хрущовський період // Мандрівець. 2008. № 2 (73). С. 46–54.

²⁵⁹ Бойко Р. Ю. Особливості греко-католицького підпілля в Україні напередодні легалізації УГКЦ. Наукові записки. Серія — Історичне релігієзнавство. Острог: Вид-во Національного університету Острозька академія, 2009. С. 1–25.

ВИСНОВКИ

Таким чином, розвиток Станиславівської Єпархії Греко-Католицької Церкви в період підпілля (1946–1989) є глибоким свідченням стійкості та віри в умовах систематичних репресій. Після анексії Радянським Союзом Західної України Греко-Католицька Церква була офіційно заборонена в 1946 році, що змусило її духовенство та вірних діяти таємно. Незважаючи на жорстокі переслідування, Станиславівська єпархія продемонструвала неабияку адаптивність, перейшовши до децентралізованої мережі таємних громад. Наріжним каменем духовного та спільнотного життя стали члени духовенства, такі як підпільні єпископи, священики та черниці. Вони відправляли таїнства в приватних домівках, таємно розповсюджували літургійні матеріали, продовжували богословську освіту під постійною загрозою ув'язнення чи смерті. Віряни відігравали вирішальну роль у збереженні традицій, проводячи служби, охороняючи релігійні артефакти та виховуючи дітей у вірі. Це підпільне існування вимагало надзвичайної мужності, особливо в умовах нагляду з боку радянської влади, яка прагнула асимілювати греко-католиків до Російської православної церкви або взагалі знищити релігійне самовираження. Керівництво діячами, як-от таємні єпископи, і ширша співпраця зі світовою українською діаспорою забезпечили безперервність місії єпархії. Міжнародна пропаганда висвітлювала тяжке становище українських греко-католиків і чинила тиск на радянську владу, щоб вона поважала свободу віросповідання. Коли наприкінці 1980-х років радянська влада почала хитатися, основи, закладені в період підпілля, стали основою для відродження церкви. Наполегливість і вірність Станиславівської єпархії в цю епоху не тільки зберегла духовну ідентичність її спільноти, але й сприяла остаточному відновленню релігійної свободи в Україні. Розповідь про підпільний період є прикладом непохитної відданості вірі та ідентичності перед обличчям лиха, що залишило незгладимий слід в історії Греко-Католицької Церкви та загалом української нації.

Провівши детальне дослідження даної теми робимо висновки із кожного розділу:

Розділ 1 дослідження присвячений Станіславській єпархії періоду сталінських репресій, наголошуючи на багатогранних викликах, з якими зіткнулася Греко-Католицька Церква з 1940-х до початку 1950-х років. Посилення тиску радянської влади на Українську Греко-Католицьку Церкву (УГКЦ) у 1944-1946 рр. поклало початок систематичним зусиллям щодо викорінення впливу Церкви. Після повторної радянської окупації Західної України в 1944 році УГКЦ зіткнулася з посиленням контролем, оскільки сприймалася як загроза радянському режиму через зв'язки з Ватиканом і роль у плеканні української національної ідентичності. У цей період відбувалися арешти та депортація священнослужителів, конфіскація церковного майна та придушення релігійної діяльності, оскільки радянська влада намагалася зруйнувати інституційні структури УГКЦ.

Переслідування греко-католиків ще більше посилилося напередодні Львівського собору 1946 року, коли радянські чиновники намагалися примусити духовенство та мирян відмовитися від вірності УГКЦ. Шляхом залякування, пропаганди та примусових декларацій влада прагнула послабити внутрішню єдність Церкви. Багатьох священників було заарештовано або відправлено у виправно-трудова табори, на інших примушували співпрацювати з радянськими ініціативами. Кульмінацією цієї кампанії репресій став так званий Львівський Собор 1946 року, зрежисований державою захід, який проголосив ліквідацію УГКЦ та її «возз'єднання» з Російською Православною Церквою. Собор, проведений під тиском і без канонічної легітимності, мав далекосяжні наслідки для Станіславської єпархії та ширшої спільноти УГКЦ. Це стало початком періоду підпільного існування Церкви, оскільки вона була офіційно поза законом, а її духовенство та вірні були змушені таємно сповідувати свою віру.

У цей період душпастирська діяльність духовенства та монашества відігравала вирішальну роль у підтримці духовного життя вірних. Незважаючи на серйозні ризики, священники продовжували відправляти таїнства, організовувати таємні літургії, надавати моральну та духовну підтримку своїм

паствам. Монастирські громади, які часто діяли у віддалених місцях, стали центрами таємної релігійної освіти та опору. Ці зусилля забезпечили збереження традицій та ідентичності УГКЦ, незважаючи на невпинні переслідування Церкви. Стійкість Станіславської єпархії під час сталінських репресій підкреслює непохитну віру та мужність її духовенства та мирян, які витримали величезні труднощі, щоб зберегти свою релігійну спадщину та відданість греко-католицькій традиції.

Розділ 2 розглядає Станіславську єпархію в період з 1950 по 1970 рр., зосереджуючись на душпастирській діяльності духовенства та монашества, а також на утисках, яких вони зазнавали. В умовах систематичного придушення духовенство та чернечі спільноти продемонстрували надзвичайну стійкість у збереженні духовного життя вірних. Священники часто діяли таємно, таємно подорожуючи, щоб уділяти таїнства, проводити літургійні служби та надавати духовне керівництво. Монаші громади, незважаючи на закриття багатьох монастирів, продовжували свою роботу в прихованих та імпровізованих місцях, зберігаючи релігійні традиції та пропонуючи джерело надії та сили пригнобленим вірним. Ці таємні заходи здійснювалися під постійною загрозою арешту, ув'язнення та заслання. У цей період радянська влада посилювала переслідування священнослужителів, використовуючи пропагандистські кампанії, стеження та каральні заходи. Священники часто піддавалися допитам, ув'язненням і навіть стратам за непохитну відданість своїй вірі та пастирським обов'язкам. Підпільна мережа УГКЦ покладалася на самовідданість і винахідливість свого духовенства та мирян, щоб підтримувати релігійне життя серед суворих обмежень, накладених режимом. Ця епоха підкреслила мужність і наполегливість Станіславської єпархії, оскільки вона продовжувала плекати духовні потреби своєї спільноти, незважаючи на невпинний спротив. Період з 1950 по 1970 рік є свідченням непохитної віри Греко-Католицької Церкви та її рішучості відстоювати свою місію в найнесприятливіших обставинах.

Розділ 3 розглядає Станіславську єпархію в період з 1971 по 1989 рік, висвітлюючи наполегливість душпастирської діяльності, вплив перебудови та критичну роль єпископів у легалізації Церкви. Духovenство та чернечі громади

залишалися відданими своїй місії, незважаючи на триваючі утиски та ризики, пов'язані з підпільною діяльністю. Таємні літургії, релігійна освіта та відправлення тайнств проводилися таємно, підтримуючи віру та стійкість вірних українських греко-католиків. Монаші спільноти, хоч і були розпорошені й діяли в складних умовах, відіграли значну роль у збереженні духовних традицій і плеканні покликань. Запровадження перебудови в середині 1980-х років принесло поступове пом'якшення обмежень, що дозволило обмежено публічне вираження релігійного життя та створило можливості для відновлення УГКЦ своєї присутності. Цей період політичних і соціальних реформ забезпечив платформу для духовенства та мирян, щоб виступати за визнання та легалізацію Церкви. Єпископи Івано-Франківської єпархії, зокрема, постали ключовими фігурами цього руху, очолюючи зусилля з організації петицій, вступаючи в діалог з владою та спонукаючи вірних до мети відновлення Церкви. Їхнє керівництво та відданість посприяли остаточній легалізації УГКЦ у 1989 році, знаменуючи собою кульмінацію десятиліть витривалості та віри під час труднощів. Період з 1971 по 1989 рік є свідченням непохитної відданості Станіславської єпархії своїй місії та її ролі в ширшій боротьбі за релігійну свободу та справедливість. Таким чином, Ієрархія Станіславівської єпархії підпільного періоду (1946–1989) відіграла вирішальну роль у забезпеченні спадкоємності та зрештою відродженні структур Української Греко-Католицької Церкви (УГКЦ) у незалежній Україні. Попри жорстокі репресії з боку радянської влади, зокрема примусову ліквідацію УГКЦ у 1946 р. та приєднання її власності до Російської Православної Церкви, духовенство та миряни Станіславівської єпархії продовжували таємну діяльність. Наріжними каменями їхнього опору стали таємне рукоположення священиків, збереження літургійних традицій, поширення богословської освіти. Ця діяльність не тільки зберегла духовну спадщину Церкви, але й дозволила їй функціонувати як світоч надії та єдності для вірних. Підпільна Церква стала життєво важливим зв'язком, де релігійне відродження перепліталось з ширшою національною боротьбою за українську ідентичність і незалежність. Плекаючи духовну стійкість і плекаючи культурну свідомість, керівництво єпархії суттєво вплинуло на суспільно-політичне

пробудження українського суспільства. Цей синтез між релігійними та національними прагненнями заклала основу для відродження Церкви наприкінці 1980-х – на початку 1990-х років, що збіглося з прагненням України до державності. Зрештою, ієрархія Станиславівської єпархії не лише зберегла юридичну та духовну спадкоємність УГКЦ, але й вирішально сприяла її пострадянському перетворенню на визначну силу в релігійному та громадському житті України.

Попри застосування численних форм і методів придушення, комуністичній владі не вдалося згасити життя національної Церкви. Непохитна відданість греко-католицького духовенства та мирян, їхня непохитна вірність Апостольському Престолу та їхня відданість продовженню підпільної боротьби свідчать про їхню глибоку віру та відданість універсальним принципам. Переживаючи десятиліття переслідувань, Станиславівська єпархія зрештою відновила свою організаційну структуру та повернула собі значну роль у суспільному житті українського народу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Альманах Станиславівської Землі: Збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини. Том III / НТШ. Український архів, т. XXXIX. Редактор-упорядник Ю. Гаєцький. Нью-Йорк – Київ – Івано-Франківськ: Комісія регіональних дослідів і публікацій НТШ, ЦК Станиславівщини, 2009. 864 с.
2. Андрухів І. Галицька голгофа: ліквідація УГКЦ на Станіславівщині в 1945-1961 рр. Івано-Франківськ : Нова зоря, 1997. 84 с.
3. Андрухів І. Суспільно-політичні та релігійні процеси на Станіславщині в кінці 30-х – 50-х роках ХХ ст. Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2005. 362 с.
4. Андрухів І., Лисенко О., Пилипів І. Станіславська (Івано-Франківська) єпархія УГКЦ крізь призму століть: історико-релігійний аспект. Надвірна: ЗАТ «Надвірнянська друкарня», 2010. 500 с.
5. Андрухів І.О. Релігійне життя на Прикарпатті: 1944 – 1990 роки. Історико-правовий аналіз. ІваноФранківськ, [б.в.], 2004. 344 с.
6. Андрухів І.О., Француз А.Й. Станіславщина: двадцять буремних літ (1939–1959). Рівне–Івано-Франківськ: Таля, 2001. 336 с.
7. Бабинський, А. Історія УГКЦ за 90 хвилин Вид. 2-ге. Львів: «Свічадо», 2018. 160 с.
8. Бистрицька Е. В. Східна політика Ватикану в контексті відносин Святого престолу з Росією та СРСР 1878–1964: Монографія. Тернопіль : Підручники і посібники, 2009. 416 с.
9. Бистрицька Е. Проблеми міжконфесійного порозуміння в теоретичній спадщині Йосифа Сліпого. Україна на шляху до незалежності і демократії. Тернопіль, 1996. С. 246–249.
10. Білас І.Г. Репресивно-каральна система в Україні. 1917-1953: Суспільнополітичний та історико-правовий аналіз. Кн.2: документи і матеріали. Київ: Либідь Військо України, 1994. 456 с.

11. Блажейовський Д. Історичний шематизм Станиславівської (Івано-Франківської) єпархії від її заснування до початку Другої світової війни (1885–1938): [англійською мовою]. Львів: Місіонер, 2002. 450 с.
12. Бойко Р. Ю. Особливості греко-католицького підпілля в Україні напередодні легалізації УГКЦ. Наукові записки. Серія —Історичне релігієзнавство. Острог: Вид-во Національного університету Острозька академія, 2009. С. 1–25.
13. Бокій Т. Міжконфесійні конфлікти в Галичині у процесі легалізації УГКЦ. Львів: [б. в.], 2021. 129 с
14. Боцюрків Б. Греко-Католицька Церква і Радянська держава (1939-1950) / переклад з англійської Наталії Кочан, за редакцією Олега Турія. Львів: Видавництво Українського Католицького Університету, 2005. 268 с.
15. Боцюрків Б. Українська Греко-католицька церква в катакомбах (1946-1989). Ковчег: Науковий збірник з церковної історії / ред. Ярослав Грицак. Число 1. Львів: Інститут історичних досліджень Львівського державного університету ім. Ф. Франка, Інститут історії Церкви, 1993. С. 123-164.
16. Бублик Т. Роль Архієпископа Володимира Стернюка в легалізації УГКЦ У 1988-1991 Роках. Українська держава і церква. Інститут історії Церкви Українського католицького університету. С. 697-710.
17. Бублик Т. Т. Митрополит Андрей Шептицький та духовенство Львівської архієпархії в умовах радянської влади (1939-1941). Збірник наукових статей за матеріалами V наукової конференції «Держава і Церква в новітній історії України» (19-20 листопада 2015 р.). Полтава: «АСМІ», 2015. С. 117-126.
18. Будз К. Греко-католицькі миряни в умовах повоєнної ліквідації УГКЦ в Галичині. Наукові записки НаУКМА. Історичні науки. 2013. Т. 143. С. 26–30.
19. Будз К. М. Українська Греко-Католицька Церква у Галичині (1946-1968 рр.) : стратегії виживання та опору у підпіллі : дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук/ наук. кер. Шліхта Н. В. ; М-во освіти і науки України, Нац. ун-т "Києво-Могилянська академія". - Київ : [б. в.], 2016. 244 с.

20. Вавринчук А. В. «Возз'єднання» Галицької митрополії з Московським патріархатом після Другої світової війни: церковно-правові аспекти: Магістерська робота: (041 «Богослов'я»). Український католицький університет. Кафедра церковної історії; Наук. кер: к. і. н. Турій. О. Львів: УКУ, 2022. 90 с.
21. Владика Володимир Стернюк. Репресована Церква т. 2. / голов. ред. Цветков В. Дрогобич: серія «Літопис Голготи України, 1994. С. 457-489.
22. Волошин Ю. В. Ліквідація української Греко-Католицької Церкви. Визвольний шлях. 1996. № 3. С. 335–349.
23. Гавриш І. В. Душпастирська діяльність греко-католицького духовенства Станиславівської єпархії у «катакомбний» період (1946–1989 рр.). Науковий вісник Івано-Франківського богословського університету УГКЦ «Добрий Пастир»: збірник наукових праць. Богослов'я. Івано-Франківськ, 2015. С. 147–152.
24. Гавриш І. В. Релігійне життя греко-католиків Станиславівщини у часи радянського тоталітаризму (сер.40-х – 50-ті рр. XX ст.). Науковий вісник Івано-Франківського богословського університету УГКЦ «Добрий Пастир»: збірник наукових праць. Івано-Франківськ, 2014. С. 158–164.
25. Гавриш І. В. Станиславівська єпархія Української греко-католицької церкви у період підпілля (1946–1989 рр.). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дис. зд. наук. ст. за спец. 07.00.01 «Історія України». – ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» МОН України, 2011. 270 с.
26. Гавриш І. Греко-католицьке релігійне підпілля Станиславівщини (середина 40-х–50-ті рр. XX ст.). Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Історія. Тернопіль, 2015. Ч. 3. С. 37–41.
27. Гавриш І. Особливості подвижницького служіння греко-католицьких священиків Станиславівської єпархії в період радянського колоніалізму (1946–1989). Гуржіївські історичні читання: збірник наукових праць. Черкаси, 2015. С. 113–116.

28. Гавриш І. Особливості чернечого життя на теренах Станиславівської єпархії УГКЦ у період підпілля (1953–1989 рр.). Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. Київ, 2017. Вип. 122. С. 106–113.

29. Гавриш І. Розвиток богословської освіти на теренах Станиславівської єпархії у «катакомбний» період існування УГКЦ (1960–1980-ті рр.). Галичина. Всеукраїнський науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. ІваноФранківськ, 2015. Ч. 27. С. 229–233.

30. Гавриш І. Таємні богослужіння Станиславівської єпархії УГКЦ у період підпілля (1946–1989 рр.). Інтелігенція і влада. Історія. Одеса, 2015. Вип. 32. С. 123–132.

31. Гладка Г. Підготовка ліквідації ГКЦ в руслі антиунійної політики радянської влади (1944–1946 рр.). Науковий вісник Івано-Франківського богословського університету ГКЦ «Добрий Пастир». Збірник наукових праць. Богослов'я. Вип. 9. Івано-Франківськ: ІФБУ, 2016. С. 172-178.

32. Говера І. Літургійне життя священників та вірних в Українській Греко-Католицькій Церкві. Українська Греко-Католицька Церква в період підпілля (1946-1989). Львів 2019. 353 с.

33. Головин Б. Мученики та ісповідники Української церкви ХХ століття: Нариси. Статті. Дослідження. Тернопіль: Просвіта, 2000. 271 с.

34. Гоян Я.В. Львівський псевдо-собор 1946 року: історичні обставини та сучасні оцінки. Івано-Франківськ, 2023. 71 с.

35. Греко-католицька церква (1944-1991) / упоряд. В. І. Сергійчук. УІЖ. 1996. № 4. С. 105-106.

36. Григорук М. Сильний Божим Духом. Історико-біографічний нарис про життя і діяльність о. д-ра Авксентія Бойчука. Жовква: Місіонер, 2017. 216 с.

37. Гудзяк Б. Образ сили духу. Дослідження живої історії підпільного життя УГКЦ. 1946-1989. Другий міжнародний конгрес українців : доповіді і повідомлення. Львів : Видавництво ЛБА, 1994. Ч. II : Історія. С. 125-135.

38. Гук В. Ісповідник віри Павло Василик. Арешт. 1947. 1959. Коломия, 2006. 68 с.

39. Делятинський Р., Єгрешій О., Соловка Л. «Від Голгофи через катакомби до Воскресіння»: до 70-х роковин Львівського псевдо-собору 1946 р. Наук.вісник ІФБУ УГКЦ «Добрий пастир». Богослов'я. Вип. 9. 2016. С. 32–77.
40. Діяння Собору греко-католицької церкви 8-10 березня 1946 р. у Львові. Львів, 1946. 176 с.
41. Дмитришин Н. Між опором і пристосуванням : греко-католицьке релігійне підпілля у системі радянського тоталітаризму. Ковчег : науковий збірник із церковної історії. Львів : Місіонер, 2007. Число 5. С. 257-281.
42. До світла Воскресіння крізь терни катакомб. Підпільна діяльність та легалізація Української Греко-Католицької Церкви. [вид. 2-ге, випр. і доп.]. Львів: Вид-во Українського католицького університету, 2014. 84 с.
43. Документи патріаршого собору Української Греко-католицької церкви. Львів: Свічадо, 1998. 325 с.
44. Жаровська О. Випробувані, як золото в горнилі. Книга 1. Львів : Колесо, 2014. 208 с.
45. Історія релігії в Україні : в 10 т. / за ред. П. Яроцького. Київ : Світ знань, 2001. Т. 4. Католицизм. 598 с.
46. Історія релігії в Україні: Навчальний посібник. Київ: Т-во «Знання», КОО, 1999. 735 с.
47. Ісус Христос – вчора, сьогодні, завжди – той самий навіки. Ювілейний збірник на пошану Єпископа-Ісповідника Преосвященного Софрона Дмитерка ЧСВВ з нагоди 90-ліття життя та 65-ліття священства. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2007. 128 с.
48. Катакомбна Церква (двадцятиліттю виходу Української Греко-Католицької Церкви з підпілля присв'ячується) : Статті і матеріали/ Ред. кол.: З.Білик, Я.Дашкевич, О. Киричук, Л. Моравська, М. Омельчук, І.Орлевич, І. Паславський, О. Сидор. Львів: Вид-во Львівського музею історії релігії «Логос», 2009. 142 с.
49. Кияк С. Львівський псевдо-собор 1946 року: історично-канонічна ретроспектива і наслідки для УГКЦ. Добрий Пастир: науковий вісник Івано-

Франківської академії Івана Золотоустого. Богослов'я. Філософія. Історія, (2021).(№9), С. 10–17.

50. Концур Н. Львівський собор 1946 року і проблеми виживання греко-католиків. Наукові записки Тернопільського ун-ту В.Гнатюка. Серія: Історія. Вип. 3. Тернопіль, 2008. С.268–271.

51. Концур-Карабінович Н. Греко-католицька церква. Початки підпілля. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2011. 216 с.

52. Ленчик В. Нарис історії Української Церкви. Львів : Свічадо, 2003. 600 с.

53. Лицар Української Католицької Церкви. Івано-Франківськ: Грань, 2007. 224 с.

54. Ліквідація УГКЦ (1939–1946): документи радянських органів державної безпеки: у 2 т. Т. 1 / КНУ імені Т.Г.Шевченка, Центр українознавства; Інститут історії України НАН України, Відділ по розробці архівів ВУЧКГПУ-НКВС-КГБ; Державний архів Служби безпеки України. Київ: П. П. Сергійчук М. І., 2006. 920 с.

55. Ліквідація УГКЦ (1939–1946): документи радянських органів державної безпеки: у 2 т. Т. 2 / КНУ імені Т.Г.Шевченка, Центр українознавства; Інститут історії України НАН України, Відділ по розробці архівів ВУЧКГПУ-НКВС-КГБ; Державний архів Служби безпеки України. Київ: П. П. Сергійчук М. І., 2006. 804 с.

56. Літургія підпільної Церкви: збірник / за ред. Івана Говери. Спомини. Статті. Інтерв'ю. Фотоматеріали. Тернопіль: Джура, 2014. 207 с.

57. Луцький І. Створення Станиславівської (Івано-Франківської) єпархії Української Греко-Католицької Церкви. Івано-Франківськ: Сілик, 1996. 280 с.

58. Майороші М.А. Мукачівська єпархія та Галицька митрополія: інституційні та особистісні взаємини між греко-католицькими провінціями та їхнім кліром (1919–1991). – Кваліфікаційна праця на правах рукопису. Дис. на здобуття наук. ст. канд. істор. Наук за спеціальністю 07.00.01 «Історія України». Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2021. 274 с.

59. Малиновський О. Підпільний єпископ Симеон Лукач. Роль підпільного єпископату в Станіславівській єпархії в період підпілля 1946–1989. Львів: [б. в.], 2021. С. 24-34.
60. Малиновський О. Роль підпільного єпископату в Станіславівській єпархії в період підпілля 1946–1989. Львів: [б. в.], 2021. 93 с.
61. Марчук В. В. Українська Греко-Католицька Церква. Історичний нарис. Івано-Франківськ, 2001. 162 с.
62. Марчук В. В. Церква, Духовність, Нація. Українська греко-католицька церква в суспільному житті України ХХ століття. Івано-Франківськ: Плай, 2004. 464 с.
63. Мизак Н. Боротьба «катакомбної» Української Греко-Католицької Церкви за легалізацію пастирської діяльності у 1946-1989 рр. Релігія та Соціум. 2011. №1(5). С. 77-86.
64. Мороз В. Природа соціального вчення в Українській греко-католицькій церкві та перспективи його розвитку в сучасних умовах. Наукові виклади. 2013. №2. С. 73–77
65. Мудрий С. Нарис історії Церкви в Україні. Рим : Українська Папська Колегія св. Йосафата, 1990. 296 с.
66. Нариси історії Української Греко-Католицької Церкви. В двох томах. Т. 2 / За заг. ред. М. Вегеша; М. М. Вегеш, Н. М. Концур-Карабінович, В. В. Марчук, М. М. Палінчак; В. В. Гудзя, О. М. Ситника. Ужгород, 2022. 348 с.
67. Нескорена Церква. Подвижництво греко-католиків України в боротьбі за віру і державу / [упоряд. Володимир Сергійчук]. Київ: Дніпро, 2001. 492 с.
68. Пакош М. Володимир Стернюк: служіння в підпіллі та легалізація УГКЦ. Львів: [б. в.], 2021. 92 с.
69. Пащенко В. Греко-католики в Україні : від 40-х років ХХ століття до наших днів. Полтава , 2002. 590 с.
70. Пелехатий І. Через Терни – до зірок, Івано-Франківськ 2010. 135 с.
71. Постанови собору про ліквідацію Берестейської унії з 1596 р. про розрив з Ватиканом та про возз'єднання з Руською Православною церквою /

Діяння Собору Греко-католицької церкви 8-10 березня 1946 р. у Львові. Львів : Видання Президії Собору, 1946. С. 127–128.

72. Реабілітовані історією: у 27 томах. Івано-Франківська область: У 2 книгах / Упорядник, автор передмови Л.Вардзарук. Книга 1. Івано-Франківськ: Місто-НВ, 2004. 983 с.

73. Сергійчук В. Греко-католицька церква у 1944-1973 рр. Український історичний журнал. 1999. №1. С. 118–131.

74. Сердюк Н. Репресії органів НКВС-НКДБ щодо УГКЦ. Ліквідація УГКЦ (1939-1946). Документи радянських органів державної безпеки. Київ: ПП Сергійчук М.І., 2006. Т.1. С. 5-56.

75. Стасюк І. М. Діяльність української греко-католицької церкви у підпіллі (1946-1989 рр.). Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Держава та армія. 2014. № 784. С. 224-230.

76. Стоцький Я. Греко-католицька опозиція в 1946–1953 рр. (на прикладі Тернопільщини). Збірник праць Тернопільського осередку Наукового товариства ім. Шевченка. 2004. Т. 1. С. 118–133.

77. Стоцький Я. Українська Греко-Католицька Церква в Західній Україні у хрущовський період // Мандрівець. 2008. № 2 (73). С. 46–54.

78. Стоцький Я. Українська Греко-Католицька Церква і релігійне становище Тернопільщини (1946–1989 рр.). Тернопіль: Підручники і посібники, 2003. 432 с.

79. Українська Католицька Церква: катакомби і альтернатива. Визвольний шлях. 1988. №12. С.1450–1455.

80. Франко П. Репресоване духовенство УГКЦ. Вид. 2-ге, доповн. Львів, 2008. 576 с.

81. Шалата В. Репресивна політика радянської влади супроти греко-католицького єпархіального духовенства (на прикладі священичої родини Цегельських). Львів: [б. в.], 2021. 88 с.

82. Шематизм Всего клира Греко-Католицької єпархії Станиславівської на рік Божий 1935. Станиславів, 1938. 216 с.

83. Щербяк Ю. А. Соціально-педагогічна діяльність Української Греко-Католицької Церкви в УРСР (1939–1989 рр.). Роль науки, релігії та суспільства у формуванні моральної особистості: матеріали XXIII міжнар. наук.-практ. конф., (Донецьк, 16 трав. 2008 р.). Донецьк: Наука і освіта, 2008. С. 321–323.